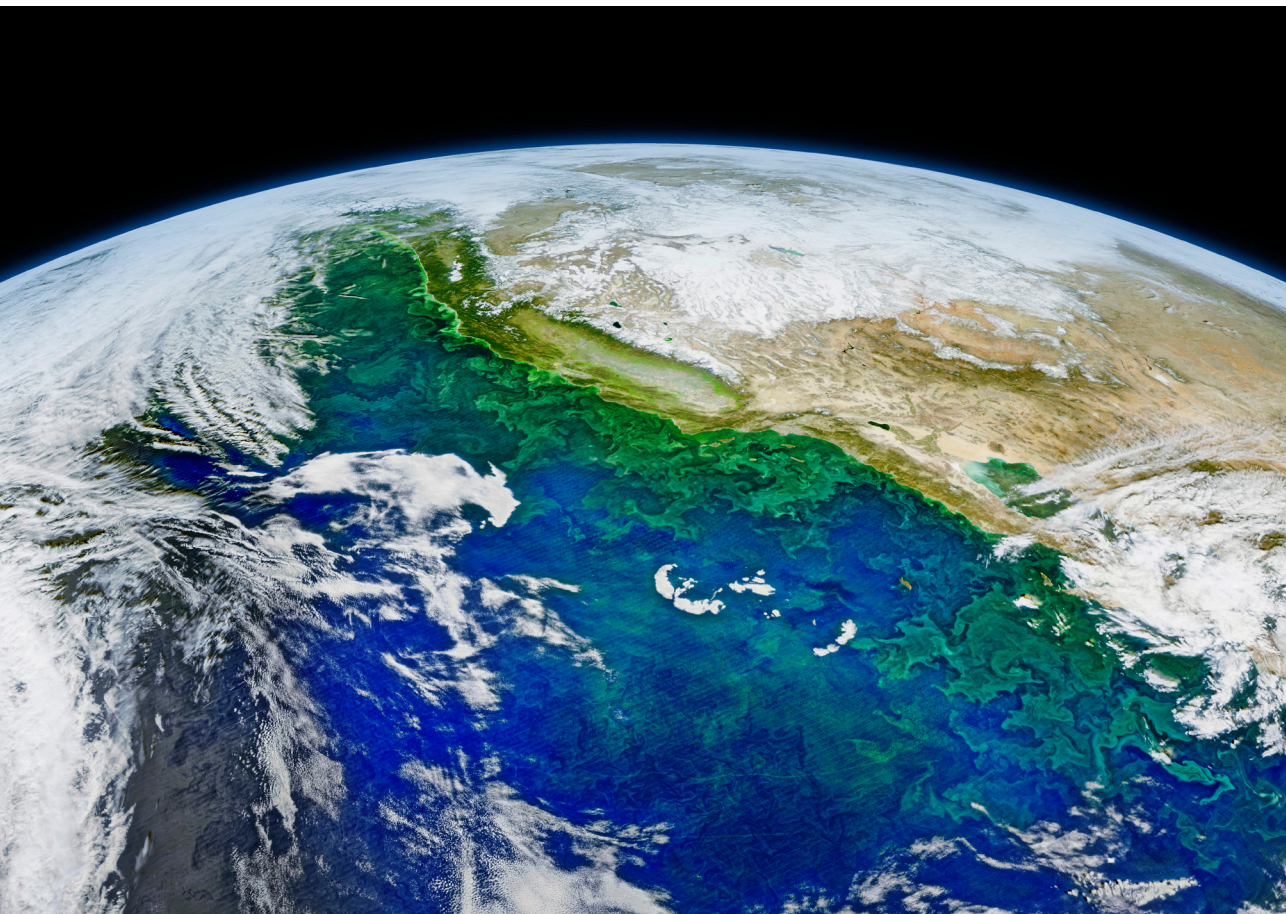

Genusrelaterat våld, trakasserier och diskriminering

– ett globalt problem i lokal kontext

Katja Gillander Gådin (red)

**Genusrelaterat våld, trakasserier och diskriminering
– ett globalt problem i lokal kontext**

Katja Gillander Gådin (red)

©

Printed by Mid Sweden University, Sundsvall
ISBN: 978-91-88947-50-5

Forum for Gender Studies
Mid Sweden University, 851 70 Sundsvall, Sweden
Phone: +46 (0)10 142 80 00
Genusvetenskap på Mittuniversitetet, Working papers no 14, 2020

Forum för genusvetenskap på Mittuniversitetet Working papers 14, 2020

Forum för genusvetenskap (FGV) utgör en tvärvetenskaplig och campusövergripande plattform för att initiera, samordna och stödja all genusforskning vid Mittuniversitetet.

FGV:s vision är att vara ett regionalt kunskapscentrum som i samverkan bedriver innovativ forskning med nationell och internationell spets.

Forum för genusvetenskap
Mittuniversitetet
851 70 Sundsvall

miun.se/fgv

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Inledningskapitel	
<i>Katja Gillander Gådin</i>	7
“Det handlar ju om jämställdhet och sånt” – den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor i lokal översättning	
<i>Sara Nyhlén och Katarina Giritli Nygren</i>	16
Representationer av mäns våld mot kvinnor i en svensk kontext	
<i>Helena Hoppstadius</i>	25
“Vi löste alla världsproblem när vi gick där och mockade” – Om djurs betydelse för våldsutsattas livsvillkor	
<i>Karin Jarnkoist</i>	37
Maskulinitet och våld i förändring: Våldsregimer och privatisering av våld i Skottland	
<i>Sara Skott</i>	45
Ju fler kockar desto sämre soppa? Trakasserier och hot (om våld) på hotell- och restaurangarbetsplatsen	
<i>Kristina Zampoukos och Katja Gillander Gådin</i>	55
Akademien som arbetsplats: hierarkier, ojämlikheter och trakasserier och hur dessa hanteras	
<i>Minna Lundgren och Ummis Jonsson</i>	63
Tiga är guld? Konsekvenser av att utmana maktmissbruk inom akademien	
<i>Emelie Miller</i>	73
Risikfaktorer för HIV bland prostituerade män i Chiang Mai, Thailand	
<i>Sara Ask</i>	88
Män som valt att inte konsumera pornografi	
<i>Amanda Romell</i>	102
Konstruktionen av maskulinitet i det vanliga, heteronormativa vardagslivet - hur män kan undkomma hushållsarbete.	
<i>Lasse Reinikainen</i>	113
Pedagogiska spel för förändring - Mobilfilmning i syfte att motverka sexuellt och genusbaserat våld vid lantbrukshögskolor i Etiopien	
<i>S.M. Hani Sadati and Claudia Mitchell</i>	124

MEDVERKANDE FÖRFATTARE

Sara Ask är bosatt i Chiang Mai, Thailand, där hon arbetar mot prostitution bland män. Hon har en magisterexamen i Folkhälsovetenskap från Mittuniversitetet och har skrivit sin magisteruppsats om riskfaktorer för HIV bland prostituerade män i Chiang Mai, Thailand.

Katja Gillander Gådin är professor i folkhälsovetenskap vid Institutionen för hälsovetenskap, Mittuniversitetet. Hennes huvudsakliga forskningsområde är barn och ungas hälsa, med ett särskilt fokus på sexuella trakasserier och våld. Hon forskar om den psykosociala arbetsmiljön ur ett genusperspektiv, både i skolan och i arbetslivet.

Katarina Giritli Nygren är professor i sociologi vid Mittuniversitetet. Hennes forskning handlar om inkluderings- och exkluderingsprocesser utifrån ett kritiskt och feministiskt perspektiv. Senaste publikationen är den samförfattade monografien *A frame work for intersectional risk theory in the age of ambivalence* (Palgrave McMillan 2020).

Helena Hoppstadius är filosofie doktor i socialt arbete vid Institutionen för psykologi och socialt arbete, Mittuniversitetet. Hennes huvudsakliga forskningsområde är mäns våld mot kvinnor, och i synnerhet kunskap och diskurser om mäns våld inom det sociala arbetets praktik.

Karin Jarnkvist är lektor i sociologi vid Institutionen humaniora och samhällsvetenskap, Mittuniversitetet. Ett av hennes forskningsområden är våld i nära relationer, där hon främst studerar olika aspekter av våld utifrån våldsutsattas perspektiv. Karin använder ofta feministisk teori och genusperspektiv i sin forskning.

Ummis Jonsson är filosofie magister och universitetsadjunkt vid Institutionen för psykologi och socialt arbete. Hennes intresse för frågor rörande psykosocial arbetsmiljö inom akademien grundar sig i mångårigt fackligt arbete, såväl lokalt som på förbunds nivå inom SULF (Sveriges universitetslärare och forskare).

Minna Lundgren är filosofie doktor i sociologi vid Institutionen för humaniora och samhällsvetenskap samt verksam vid Risk- och krisforskningscentrum (RCR), Mittuniversitetet. Minna var under hela sin studietid studentpolitiskt- och fackligt engagerad och har som anställd inom akademien fortsatt att ha ett stort intresse för universitetet som arbetsplats.

Emelie Miller är doktorand i psykologi vid Institutionen för psykologi och socialt arbete, Mittuniversitetet. Hennes avhandlingsarbete fokuserar på livserfarenheter och mående hos icke-heterosexuella personer med invandrarbakgrund i Sverige, samt på normer och hierarkier inom den svenska HBTQ-världen.

Claudia Mitchell is a Distinguished James McGill Professor in the Faculty of Education, McGill University, Canada, and an Honorary Professor in the School of Education, University of KwaZulu-Natal, South Africa.

Sara Nyhlén arbetar som lektor i statsvetenskap vid Institutionen för humaniora och samhällsvetenskap, Mittuniversitetet. Hennes huvudsakliga forskningsområde är kritisk policyforskning utifrån en rad empiriska fält. Hon forskar om frågor om makt, intersektionalitet, urban-rurala dikotomin i relation till policyskapande.

Lasse Reinikainen undervisar i Sociologi och Genusvetenskap vid Mittuniversitetet, samt knuten till Umeå Universitet som doktorand i Sociologi. Hans forskningsområde är inom familjesociologi, genusrelationer och jämställdhet, där frågor om samhällsstrukturens påverkan på individers val i vardagen står i fokus.

Amanda Romell är sjuksköterska och folkhälsovetare. Hon jobbar på en gymnasieskola och inhämtar information kring ungas hälsa och levnadsvanor. Ideellt jobbar hon med frågor som berör psykosocial och sexuell hälsa och hon brinner för att implementera och utbredda det folkhälsovetenskapliga perspektivet inom skolvärlden.

Hani Sadati is a PhD candidate in Educational Studies in the Faculty of Education, McGill University, and co-founder and coordinator of McGill's Games and Gamification for Human Development & Well-being (GHDW) Working Group within the Institute for Human Development and Well-being (IHDW).

Sara Skott arbetar som lektor i kriminologi vid Institutionen för humaniora och samhällsvetenskap, Mittuniversitetet. Hennes huvudsakliga forskningsområde är våld och dödligt våld, inklusive sexuellt motiverat våld. Hon forskar även om våld i förhållande till genus och maskulinitet, och bedriver kritisk kriminologisk forskning.

Kristina Zampoukos är fil dr och lektor i kulturgeografi vid Mittuniversitetet. Hennes forskning faller inom ramen för den feministiska och ekonomiska geografin och handlar i huvudsak om olika aspekter av arbete. För närvarande leder hon ett projekt som handlar om trakasserier och hot om våld på hotell- och restaurangarbetsplatsen.

INLEDNINGSKAPITEL

Katja Gillander Gådin

Under hösten 2017 svepte #metoo över världen efter att skådespelerskan Alyssa Milano uppmanat kvinnor att skriva en tweet om de blivit utsatta för sexuella övergrepp eller sexuella trakasserier, i syfte att visa världen hur stort problemet är. Även om den amerikanska kvinnorrättsaktivisten Tarana Burke startade ett sådant upprop redan tio år tidigare, där fokus låg på unga afro-amerikanska kvinnor i utsatta områden, var det nu det uppmärksammades globalt och blev viralt i mer än 85 länder (Park 2017).

Under några månader i Sverige i slutet av 2017 och början av 2018 startades det ena upproppet efter det andra av flickor och kvinnor i välkända branscher såsom skådespelare, jurister, politiker, restaurangpersonal, poliser, akademiker och elever i grundskola och gymnasium. Många andra grupper tog chansen att synliggöra övergrepp och sexuella trakasserier, t ex döva, idrottare, patienter, kommersiellt sexuellt exploaterade, medlemmar i nykterhetsrörelsen och flickor, och kvinnor och transpersoner med erfarenhet av missbruk och drogberoende.

Även om #Metoo var viktigt för att synliggöra mäns sexualiserade våld mot flickor och kvinnor är det svårt att uttala sig om det har lett till några verkliga förändringar och också vilka individuella (negativa) konsekvenser det kan ha fått för de som har rapporterat (Mendes, Ringrose, & Keller, 2018)

Flera av mina internationella kontakter tycker att det är märkligt att ett land som Sverige, känt för att vara ett av de mest jämställda länderna i världen, uppmärksammas som ett land där kvinnor i så hög grad utsätts för olika former av våld av pojkar och män (se t ex FRA 2014). Att jämföra utsatthet mellan länder är dock problematiskt eftersom det finns en mängd metodologiska problem med att ta fram statistik på utsatthet för genusrelaterat våld (Leander et al., 2012). I brottsofferstatistiken vet vi att det finns stora mörkertal och i enkätstudier är det svårt att fånga utsatthet då det är finns många olika former av våld som kan definieras och mätas på olika sätt och över olika tidsperioder. Det finns även mätmetoder som osynliggör skillnader mellan det våld kvinnor utsätts för av en man och det våld en man kan utsättas för av en kvinna i en parrelation. Ett exempel på det är studier där mäns sexuella våld mot kvinnor inte definieras som våld (Kimmel, 2002).

I en studie av Världshälsoorganisationen (WHO, 2013) uppskattas att var tredje kvinna (35 procent) i världen utsätts för fysiskt och/eller sexuellt våld av en partner eller sexuellt våld av en man de inte har en relation med. Den högsta andelen finns i Sydostasien (37.7 procent) och den lägsta i den europeiska regionen (25.4 procent), medan 23.2 procent av kvinnorna i höginkomstländer rapporterar sådan utsatthet. Förutom de former av genusrelaterat våld som mättes i WHO- studien

kan flickor och kvinnor utsättas för flera andra former av sådant våld av olika allvarlighetsgrad, t ex sexuella trakasserier, könsstympling, trafficking, psykiskt våld, mord, hemgiftsrelaterat våld och hot om våld (Heise, Ellsberg, & Gottmoeller, 2002).

Ibland talar man om att mäns våld mot kvinnor är en del av ett kontinuum och att det uppstår i ett ekonomiskt, socialt, kulturellt och politiskt sammanhang (Manjoo, 2012). Det betyder att vi måste ha ett holistiskt perspektiv och att det allvarligare våldet förekommer för att det finns trakasserier och diskriminering mot kvinnor på olika nivåer i samhället och på olika arenor, t ex i skolan, inom akademien eller i arbetslivet. De allvarligaste formerna av våld förekommer inte i ett vakuum utan får näring från händelser som för vissa kan betraktas som vardagliga, men som är en del i en normaliseringsprocess som möjliggör våld. (McCarry & Lombard, 2016)

I Sverige gäller att trakasserier blir definierade som diskriminering om de är kopplade till någon av de sju diskrimineringsgrunderna, dvs. kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning eller ålder (SFS 2008:567). Även sexuella trakasserier ingår i diskrimineringslagen och handlar då om trakasserier som kränker någons värdighet och är av så kallat sexuell natur.

Enligt en ledare i tidskriften *Lancet* bör vi, i spåren av #Metoo, uppmärksamma sexuella trakasserier som ett folkhälsoproblem (O'Neil, Sojo, Fileborn, Scovelle, & Milner, 2018). En rapport från Folkhälsomyndigheten (2019) visar att både sexuella trakasserier och sexuella övergrepp är vanligt förekommande även om kvinnor drabbas i betydligt högre utsträckning än män. Nästan hälften (42 procent) av alla kvinnor i Sverige har blivit utsatta för sexuella trakasserier jämfört med en knapp tiondel (nio procent) av männen. Yngre kvinnor är mer utsatta än äldre och homosexuella, bisexuella och transpersoner är utsatta mer än befolkningen generellt.

Pascoe och Smart Richman (2009) betonar att det är viktigt att uppmärksamma även andra former av diskriminering, eftersom det är en stressfaktor som påverkar människors hälsa negativt. Det är väl känt att mäns våld mot kvinnor har negativa konsekvenser för kvinnors hälsa, men det är lika viktigt att se det som ett hot mot mänskliga rättigheter och att det är ett allvarligt hot mot ett demokratiskt samhälle (e.g. (Bunch, 1995; World Health Organization, 2013).

Hur boken är organiserad

Även om de flesta kapitel i antologin har svenska författare med Sverige som utgångspunkt, finns länder som Thailand, Etiopien och Skottland representerade. Ett av antologins tolv kapitel är skrivet av professor Claudia Mitchell från Kanada tillsammans med forskar-studerande Hani Sadati från Etiopien och de har fått sin text översatt från engelska till svenska.

Alla kapitel är på svenska för att öka tillgängligheten för de som är utanför akademien, även om de allra flesta förstår och kan ta till sig engelsk text. Det kan också vara skönt att som forskare ibland få skriva på svenska, att få uttrycka sig på det språk de flesta av oss har lättast för att formulera oss på. Det finns en kritik mot den anglofiering som finns inom akademien, det vill säga att de flesta vetenskapliga artiklar publiceras på engelska av engelsktalande forskare, där perspektivet riskerar att bli snävt och så kallat västerländskt (Öhrn & Weiner, 2009). Vi som har svenska som modersmål får ofta kritik för våra engelska texter när vi blir granskade i internationella vetenskapliga tidskrifter, trots att de har blivit professionellt språkgranskade. Språk är makt och att det engelska språket är norm inom akademien ger fördelar för dem inom vetenskapen som kan skriva och tala det obehindrat.

Antologin är en del i en work-in-progress-serie vid Forum för genusvetenskap vid Mittuniversitetet. I det här numret finns flera typer av texter representerade, men samtliga har granskats och diskuterats vid textseminarier. Några texter är förkortade versioner av artiklar publicerade i internationella refereebedömda tidskrifter, några har ambitionen att efter ytterligare bearbetning kunna skickas till refereebedömda vetenskapliga tidskrifter eller böcker. Antologin innehåller också några magisteruppsatser som översatts och skrivits om för att nå en bredare läsekrets.

Det *första kapitlet* av Sara Nyhlén och Katarina Giritli Nygren handlar om hur nationella, regionala och lokala policyn som syftar till att förebygga våld mot flickor och kvinnor tas emot och implementeras på olika nivåer i en svensk glesbygdskommun. De har intervjuat samtliga nyckelaktörer på länsstyrelsen och i kommunen, inklusive gymnasieskolan på orten. Genom att följa hur policyn och den nationella strategin översätts i det dagliga arbetet synliggörs hur arbetet påverkas av de enskilda aktörernas platser i hierarkin och de egna och den professionella kulturens normer och värderingar.

I spåren av de nationella lagarna, strategierna och policyn har Socialstyrelsen utarbetat material om mäns våld mot kvinnor för personal inom socialtjänsten och hälso- och sjukvården. I det *andra kapitlet* av Helena Hoppstadius ger hon exempel på hur mäns våld mot kvinnor definieras, benämns och förklaras i fem av Socialstyrelsens utbildningsmaterial som riktar sig till grupper som regeringen pekar ut som att vara i särskild risk för våld. Hennes analys visar att våldet ramar in i heterosexuella relationer och att det ses som ett individuellt problem för kvinnor i nära relationer. Det betyder bland annat att könshierarkier och andra strukturella och samhälleliga ojämlikheter upprätthålls och att våld mot kvinnor ignoreras som ett globalt och strukturellt problem. Hon visar också hur framställningen av våldet ökar risken för ett särskiljande av det våld som drabbar svenskfödda kvinnor jämfört med utrikes födda kvinnor.

I familjer där män utövar våld mot kvinnor är det sällan enbart kvinnan som blir utsatt. Om det finns barn i familjen betraktas också de som brottsoffer, men

våldet kan även rikta sig mot familjens husdjur (Holmberg 2004). I det *tredje kapitlet* beskriver Karin Jarnkvist vilken betydelse ett husdjur kan ha för de kvinnor och män som är utsatta för våld av en partner. Hon har intervjuat tio våldsutsatta kvinnor och män och analyserat vilken betydelse sällskapsdjur kan ha för de som är utsatta. Analysen utgår från ett ekofeministiskt perspektiv som uppmärksammar den unika relationen mellan kvinnor och djur och som inte ersätter mänskliga relationer. I vissa fall hade sällskapsdjuren en begränsande funktion, medan det i andra fall hade en frigörande effekt. Eftersom sällskapsdjuren visade sig kunna ha stor betydelse för våldsutsatta kvinnor och män är det viktigt kunskap för de som bemöter och stödjer våldsutsatta kvinnor och män.

I den senaste svenska nationella trygghetsundersökningen (NTU) (Brottsförebyggande rådet, 2019) redovisas förändring av utsatthet för brott mellan 2017-2019. De brott som är relaterade till våld (trakasserier, sexuellt våld, misshandel, hot om våld) visar på en viss ökning, men det finns också vissa skillnader mellan gruppen män och gruppen kvinnor. I de *fyärde kapitlet* utgår Sara Skott från en studie av våld i Skottland. Där visar statistik att både dödligt och icke-dödligt offentligt våld mellan unga män har minskat över tid medan partnerrelaterat våld har ökat. Det betyder att det våld som ökade i Skottland är det som i högre grad drabbar kvinnor och sker i den privata sfären. Författaren föreslår ett teoretiskt ramverk som används i analysen av våldets roll i att producera och reproducera våldsregimer, men som samtidigt motverkar dem. Även om studien är gjord i Skottland finns det möjligheter att använda det teoretiska ramverket för att förklara och förstå förändringar i förekomst av våld över tid i andra sammanhang, där samhällsstrukturer förändras.

De *tre följande kapitlen (5-7)* handlar om utsatthet för trakasserier på arbetsplatser. Trakasserier kan ta sig olika uttryck men oavsett om trakasserierna hamnar under arbetsmiljölagen eller diskrimineringslagen är det en viktig arbetsmiljöfråga. I en analys av Arbetsmiljöverkets undersökningar konstateras att sexuella trakasserier har ökat bland både arbetare och tjänstemän de senaste decennierna, manliga tjänstemän undantagna (Bergold 2018). Ökning skedde innan #metoo 2017 och kan därför inte förklaras av ökad uppmärksamhet. Det är viktigt att arbeta mot sexuella trakasserier och andra former av våld inom alla branscher, men det finns några som är särskilt utsatta.

Det *femte kapitlet* av Kristina Zampoukos och Katja Gillander Gådin handlar om sexuella trakasserier inom hotell- och restaurangbranschen, en bransch där risken att de anställda utsätts för sexuella trakasserier är särskilt stor, men där det också finns en hög risk att utsättas för våld och hot om våld. Kapitlet tar upp några av de specifika faktorer som förklarar varför just hotell och restaurangbranschen är en högre riskmiljö än andra branscher och visar på behovet av att utveckla strategier som tar hänsyn till de olika sammanhang och platser där trakasserier sker.

Även om alla arbetsplatser och branscher har olika former av hierarkier inbyggda i verksamheten finns det vissa som har det i högre grad än andra. Akademien är en organisation med en stark hierarkisk struktur och det finns organisatoriska faktorer som ökar risken för sexuella trakasserier och andra former av utsatthet (Bondestam och Lundqvist, 2018; Tenbrunsel, Rees, och Diekmann, 2019).

I det *sjätte kapitlet* ger Minna Lundgren och Ummis Johansson en översikt över forskning om mobbning och trakasserier med fokus på akademiska miljöer. De går igenom förklaringsmodeller till mobbning och trakasserier, vilka uttryck som det kan ta och vad konsekvenserna kan bli. Kapitlet avslutas med rekommendationer för hur akademien och dess ledare kan arbeta för att skapa en miljö som minskar riskerna för att utsättas och att utsätta andra för trakasserier.

Även det *sjunde kapitlet* har akademien som arena för trakasserier, men där Emelie Miller använder sina egna erfarenheter av utsatthet under sin doktorandtid för att göra en analys av strukturer inom akademien som får negativa konsekvenser för den som anmäler. Utifrån en anmälan mot sina handledare har hon gjort en autoetnografisk analys där syftet är att synliggöra maktstrukturer i akademien och vad konsekvenserna kan bli för en så kallad visseblåsare. För att bryta en tystnadskultur angående sexuella trakasserier och andra former av våld inom akademien vill vi att de som är utsatta anmäler sina förövare. För att inte själva anmälan ska bli ytterligare en form av trakasserier eller upplevas som ett övergrepp krävs att det finns en organisatorisk beredskap och också att de som finns i organisationen stöttar den som gör en anmälan, särskilt de som har ansvar för att diskrimineringslagen följs.

En form av våldsuttryck är kommersiell sexuell exploatering av personer. Även om det i de allra flesta fall är kvinnor och barn som utsätts för kommersiell sexuell exploatering, ofta kallat prostitution, och trafficking världen över (United Nation, 2004) finns det även män som exploateras sexuellt. I det *åttonde kapitlet* har Sara Ask gjort en sammanfattning av sin magisteruppsats 'Risk factors for HIV among prostituted men in Chiang Mai, Thailand' (Ask 2019). Prostituerade personer är överrepresenterade bland de som drabbas av HIV och prostituerade män tillhör en särskild riskgrupp. Tack vare sina kontakter i Thailand har hon lyckats genomföra en unik internetbaserad frågeformulärsstudie bland prostituerade män i Thailand och analyserat faktorer som ökar risken för dem att få HIV, med särskilt fokus på sociala bestämningsfaktorer.

Pornografi är en form av våld som oftast uppmärksammas för att det i högre grad är kvinnor som blir sexuellt förnedrade och exploaterade, men att titta på pornografi kan även få negativa konsekvenser för de som tittar på den (Foubert et al 2011). I Folkhälsomyndighetens (2019) undersökning om sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter frågade de även om konsumtion av pornografi. Vi vet att män konsumerar pornografi i högre utsträckning än kvinnor, men undersökningen visar också att 41 procent av män i åldern 16-29 år och 23 procent av män i åldern 30-44 år använder pornografi tre dagar i veckan eller oftare. Det

betyder att ungefär en tredjedel av män mellan 16 och 44 år använder pornografi så ofta att det ökar risken för att de utsätter sig för högre sexuella risker generellt men också att de riskerar att ha en mer trivialiserande inställning till att utöva våld mot kvinnor (Folkhälsomyndigheten 2019).

I *kapitel nio* har Amanda Romell skrivit en förkortad version av sin magisteruppsats (Romell 2019), där hon gjort en intervjustudie med män 19-52 år och frågat dem vad det är som gör att de väljer att avstå från att konsumera pornografi. Hon hade stora svårigheter att hitta informanter, något som är ett intressant resultat i sig. Till slut fick hon tag i nio informanter och då ingick de som har konsumerat pornografi i relativt hög grad och erfarit så många negativa konsekvenser att de valt att ta aktivt avstånd. Vi vet att information om ett problem inte per automatik gör att problemet upphör. Trots det tycks som att information om pornografins koppling till människohandel skulle kunna få vissa män att förstå vilka skador det kan medföra, om inte för dem själva så för dem som faller offer för trafficking och människohandel för sexuella ändamål, och därmed få dem att avstå från konsumtion.

Det finns många orsaker till genusrelaterat våld, trakasserier och diskriminering men en viktig bakomliggande orsak handlar om ojämlikhet och ojämställdhet. I ett globalt perspektiv kan vi se att ju mer ojämnt det är mellan kvinnor och män i ett land, exempelvis ju mer ekonomiskt beroende kvinnor är av män och ju starkare arbetsdelning mellan kvinnor och män, desto högre nivå av våld mot kvinnor (Doyal 1995). En annan viktig faktor som kan förklara graden av mäns våld mot kvinnor i ett land är hur heterosexuell hegemonisk maskulinitet konstrueras och i hur hög grad det är kopplat till våld (Kimmel 2008; Tolman, Davies och Bowman 2016). Även nivån av sexuella trakasserier, t ex i en skola, kan kopplas till stereotypa föreställningar om maskulinitet och femininitet, arbetsdelning, hur makt ska fördelas och en essentialistisk föreställning att kvinnor och män är varandras motsatser (Conroy 2013). Ett arbete för ökad jämställdhet är därför en viktig del i arbetet för att motverka mäns våld mot kvinnor. I *kapitel 10* visar Lasse Reinikainen hur både kvinnor och män är med och konstruerar maskulinitet och hur de på olika sätt upprätthåller en ojämnt maktordning. Han beskriver också vilka normativa föreställningar om maskulinitet som finns i samhället och som påverkar hur kvinnor och män fördelar hushållsarbete, det vill säga hur (ojämställda) faktorer på makronivå har betydelse för vad som görs på mikronivå.

Forskare i Kanada och Sydafrika har många års erfarenhet av att arbeta med visuella metoder som ett sätt att engagera både de som är utsatta för våld, de som utövar våld och de samhällen och organisationer där våldet förekommer (t ex MacEntee 2015; De Lange, Mitchell och Moletsane 2015). Det finns olika visuella metoder för social förändring såsom photovoice, partipatorisk video, mobiltelefonfilmer (cellphilm) och olika konstnärliga metoder såsom teckningar (Mitchell, De Lange och Moletsane 2017). I *kapitel elva* har Hani Sadati och

Claudia Mitchell använt mobilfilmning för att tillsammans med lärare på en lantbrukshögskola i Etiopien få ett underlag till utveckling av ett pedagogiskt dataspel. Det var stora problem med sexuellt och genusrelaterat våld mot unga kvinnor på skolan och tanken var att göra lärarna delaktiga och engagerade i problemet och sedan använda deras berättelser och filmer för att utveckla ett spel som är realistiskt i just den miljö de befinner sig och som ska kunna användas för att motverka våld mot unga kvinnor på högskolor i Etiopien.

Ett stort tack till alla som har bidragit till antologin, både ni som har skrivit ett kapitel och ni som har granskat och kommenterat de bidrag som ingår.

Referenser

- Ask, S. (2019). *Risk factors for HIV among prostituted men in Chiang Mai, Thailand*. Magisteruppsats i folkhälsovetenskap. Sundsvall: Mittuniversitetet
- Bergold, J. (2018) *Kvinnlig fägring och machokultur? Sexuella trakasserier i arbetslivet bland LO-förbundens medlemmar*, Landsorganisationen (LO), Enheten för välfärd, utbildning och arbetsmarknad.
- Bondestam, F., och Lundqvist, M. (2018). *Sexuella trakasserier i akademien - en forskningsöversikt*. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Brottsförebyggande rådet (2019). *Nationella trygghetsundersökningen 2019. Om utsatthet, otrygghet och förtroende* Rapport 2019:11. Stockholm: BRÅ.
- Bunch, C. (1995). Transforming human rights from a feminist perspective. In J. Peters and A. Wolper (Eds.), *Women's rights. International feminist perspectives*. (pp. 11-17). New York: Routledge.
- Conroy, NE. (2013). Rethinking adolescent peer sexual harassment: contributions of feminist theory. *Journal of School Violence*. 12, 340-356.
- De Lange, N., Mitchell, C., and Moletsane, R. (2015). Girl-led strategies to address campus safety: Creating action briefs for dialogue with policy makers. *Agenda*, 29(3), 118-127.
- Doyal, L. (1995). *What makes women sick? Gender and the political economy of health*. London: MacMillan press Ltd.
- Folkhälsomyndigheten. (2019). *Sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter för alla. Sammanfattning av Guttmacher-Lancet-kommissionens slutrapport*. Hämtad november 2019: <https://www.folkhalsomyndigheten.se/publicerat-material/publikationsarkiv/s/sexuell-och-reproduktiv-halsa-och-rattigheter-for-alla/?pub=56256>
- Foubert, J. D., Brosi, M. W., and Bannon, R. S. (2011). Pornography viewing among fraternity men: Effects on bystander intervention, rape myth acceptance and behavioral intent to commit sexual assault. *The Journal of Treatment & Prevention* 18 (4), 212-231.

- Heise, L., Ellsberg, M., and Gottmoeller, M. (2002). A global overview of gender-based violence. *International Journal of Gynaecology & Obstetrics*, 78 Suppl 1, S5-14.
- Holmberg, C. (2004). *Med husbondens röst – Om våld mot djur i misshandelsrelationer*. Ystad: Kabusa böcker.
- Kimmel, M. (2002). "Gender symmetry" in domestic violence. A substantive and methodological review. *Violence Against Women*, 8(11), 1332-1363.
- Kimmel, M. (2008). *The gendered society*. New York: Oxford University Press.
- Leander, K., Berlin, M., Eriksson, A., Gillander Gådin, K., Hensing, G., Krantz, G., . . . Danielsson, M. (2012). Violence. Health in Sweden: The national public health report 2012. Chapter 12. . *Scandinavian Journal of Public Health*, 40(Supplement 9), 229-254.
- MacEntee, K. (2015). Using cellphones in participatory visual research to address gender-based violence in and around rural South African schools: Reflections on research as intervention. *Agenda*, 29(3), 22-31.
- Manjoo, R. (2012). The Continuum of violence against women and the challenges of effective redress. *International Human Rights Law Review*, 1(1), 1-29.
- McCarry, M., and Lombard, N. (2016). Same Old Story? Children and Young People's Continued Normalisation of Men's Violence against Women. *Feminist Review*, 112(1), 128-143.
- Mendes, K., Ringrose, J., and Keller, J. (2018). #MeToo and the promise and pitfalls of challenging rape culture through digital feminist activism. *European Journal of Women's Studies*, 25(2), 236-246.
- Mitchell, C., De Lange, N., and Moletsane, R. (2017). *Participatory visual methodologies: Social change, community and policy*. New York: Sage.
- O'Neil, A., Sojo, V., Fileborn, B., Scovelle, A. J., and Milner, A. (2018). The #MeToo movement: an opportunity in public health? *Lancet*, 391(10140), 2587-2589.
- Pascoe, E. A., & Smart Richman, L. (2009). Perceived discrimination and health: a meta-analytic review. *Psychol Bull*, 135(4), 531-554.
- Romell, A. (2019). Att ta kontroll över sin sexuella hälsa – en intervjustudie om män som valt att ta avstånd från att konsumera pornografi. Magisteruppsats i folkhälsovetenskap. Sundsvall: Mittuniversitetet. SFS 2008:567. Diskrimineringslagen. Stockholm: Sveriges Riksdag.
- Tenbrunsel, A., Rees, M., and Diekmann, K. (2019). Sexual harassment in academia: Ethical climates and bounded ethicality. *Annual Review of Psychology*, 70(1), 245-270.
- Tolman, DL., Davies, BR., and Bowman CP. (2015). "That's just how it is": a gendered analysis of masculinity and femininity ideologies in adolescent girls' and boys' heterosexual relationships. *Journal of Adolescent Research*. 31(1), 3-31.

- United Nation. (2004). 15 years of The United Nations special reporeaur on violence against women, its causes and consequences. Hämtad 200305 <https://www.ohchr.org/Documents/IssuesWomen/15YearReviewofVAWMandate.pdf>
- World Health Organization. (2013). *Global and regional estimates of violence against women: prevalence and health effects of intimate partner violence*. Geneva: WHO.
- Öhrn, E., and Weiner, G. (2009). The sound of silence! Reflections on inclusion and exclusion in the field of gender and education. *Gender and Education*, 21(4), 423-430.

KAPITEL 1

“Det handlar ju om jämställdhet och sånt” – den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor i lokal översättning

Sara Nyhlén och Katarina Giritli Nygren

Inledning

Sverige har, i jämförelse med många andra länder, en mycket proaktiv politik för att förebygga och bekämpa våld mot kvinnor, och i lagstiftningen är det också explicit att det handlar om mäns våld mot kvinnor (Kvist 2010). De senaste åren har det dessutom tagits fram ytterligare underlag inom området, såsom den nationella undersökningen om mäns våld mot kvinnor (SOU 2015:55), den nya nationella strategin (Skr. 2016/17:10) samt de årliga regleringsbrev från regeringen till länsstyrelserna. Den nya nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor (Skr 2016/17:10), har en tydlig ambition om att fokusera på det preventiva arbetet och i det arbetet understryks särskilt betydelsen av skolornas roll. I strategin går det bland annat att läsa att det för att bekämpa våld krävs ett bredare förebyggande arbete som också involverar pojkar och män än vad som tidigare skett. Av strategin framgår det också att det är nödvändigt att motverka de normer som möjliggör våld, köp av sexuella tjänster och andra begränsningar av kvinnors och flickors livsval (Skr 2016/17:10).

Många menar att det är avgörande att politik och interventioner inte bara diskuterar konsekvenserna av våld, men också uttryckligen tar upp den underliggande frågan om ojämlikhet. För att bli framgångsrik måste arbetet handla om att försöka omvandla könsnormer genom att främja mer rättvisa relationer mellan män och kvinnor i arbetet med en varaktig förändring (Jewkes et al., 2014). Detta antagande är synligt i den nya strategin och hur våld mot kvinnor i svensk politik förstås främst som en följd av bristande jämställdhet och mänskliga rättigheter (Hearn et al., 2016). Dessutom bygger den svenska politiken på uppfattningen om att vissa utsatta grupper, som lider av bristande jämställdhet, är mer nödvändiga att rikta sig till än andra grupper. I dessa grupper inkluderas kvinnor med funktionshinder, yngre och äldre kvinnor, invandrarkvinnor och kvinnor med missbruk. Vidare finns det ett specifikt fokus på våld i hemmet, vilket bidrar till att åtskilja det våld som sker i den privata sfären från det våld och trakasserier som sker i offentliga sfärer (Nyhlén och Giritli Nygren 2019).

Trots att det kommit nya och mer omfattande strategier för arbetet med att förbygga genusbaserat våld, inte bara i Sverige utan också globalt, är det få studier som uppmärksammat hur dessa strategier implementeras och omsätts till konkreta aktiviteter. De studier som tidigare gjorts pekar på att det är många saker som

sammantaget påverkar hur en policy mottas och implementeras. Det är politiska, sociala och ekonomiska faktorer tillsammans med normer, professionella kulturer och institutionella arrangemang som blir avgörande (Parkes et al 2016).

Det innebär också att de mest framgångsrika strategierna för att motverka våld är komplexa och kombinerar många olika sektorer och kräver handling på flera olika nivåer, men forskningsmässigt vet vi egentligen ganska lite om vad som avgör hur en policy mottas på lokal nivå och vad som gör den framgångsrik. Inom ramen för ett större projekt med fokus på genusrelaterat våld och sexuella trakasserier bland ungdomar i glesbygd och hur detta kan förebyggas genomförde vi en intervjustudie i syfte att öka kunskapen om hur policy mottas lokalt (se Nyhlén och Giritli Nygren 2019). I vår studie har vi fokuserat på den del i det förbyggande arbetet som Parkes et al. (2016) kallar den "saknade mitten" i policyöversättningen dvs. den regionala nivåns betydelse för hur lagar och politik från nationell nivå översätts till lokal nivå. I det följande kommer vi att presentera resultat ifrån vår studie av hur strategier för genusbasrat våld omvandlas till lokala förebyggande aktiviteter och hur arbetet organiseras inom och mellan enheter.

Material, metod och analytiska utgångspunkter

Inspirerade av Dorothy Smith (2005) och hennes institutionella etnografi har vi fokuserat på att försöka förstå hur arbetet med att förebygga genusrelaterat våld tar sig uttryck i det vardagliga arbetslivet. Vi har riktat in vår strålkastare på de sätt varpå (och om alls) strategin färdas från nationell till regional och lokal nivå samt hur policyns mening och innehåll förstås och förhandlas olika på de olika nivåerna liksom utifrån de olika professionella roller de inblandade har. Precis som i klassisk institutionell etnografi börjar vår forskning i de sociala relationerna hos dem som arbetar inom policyområdet och deras vardagsaktiviteter. Genom samtal och observationer kan vi försökt följa arbetet och hitta ledtrådar till varför det blir som det blir och hur vardagspraktikerna är länkade till internationella trender och institutionella praktiker.

Vi har gjort ett strategiskt urval av informanter genom så kallat snöbollsurval där vi har frågat dem vi har intervjuat vilka mer de tycker att vi ska prata med, dvs vilka andra aktörer de har kontakt med i sitt arbete eller vilka aktörer de känner till som arbetar med frågorna. Vi har strävat efter att täcka in olika typer av policyarenor eller policyaktörer, dels länsstyrelsen, dels en gymnasieskola och dels den kommunalpolitiska arenan. Vi har gjort fokusgruppsintervjuer med tjänstepersoner på länsstyrelsen som är ansvariga för att koordinera och implementera arbetet med strategin på regional nivå, kommunpersonal som ansvarar för frågor om mäns våld mot kvinnor och folkhälsa i kommunen, kommunens säkerhetsansvarige och kommunchefen. Vi har också intervjuat skolpersonal på en gymnasieskola och där har vi intervjuat rektor och elevhälsoteam som bestod av en skolsköterska, kurator och studievägledare. En översikt över studiens deltagare ges i Tabell 1.

Under intervjuerna ställde vi frågor både om hur de uppfattade vilka regelverk, ramverk och policys som fanns inom området genusrelaterat våld och hur deras arbete på en vardaglig nivå relaterar till nationella strategin. Intervjuerna fokuserade på så sätt på vardagspraktiker där vi pratade om det vardagliga arbetet, hur deras arbete är organiserat och vilka arbetsuppgifter de ägnar sig åt för att få syn på hur den nationella strategin översätts till vardagligt arbete. I materialet har vi kunnat se dels hur policyn mot genusrelaterat våld färdas och översätts men också hur genus och våld förstås och hur det trasslar ihop sig med andra maktordningar på olika nivåer. Även om alla personer vi intervjuat på en abstrakt nivå menar att genusrelaterat våld är problematiskt och bör förebyggas kan vi se att de beroende av sina positioner och ansvarsområden tolkar policyn och det arbete som ska göras olika.

Översikt intervjudeltagare

Grupp 1: Regional nivå

Ansvarig arbetet mot mäns våld mot kvinnor

Projektledare arbetet mot mäns våld mot kvinnor

Grupp 2: Kommunal nivå

Ansvarig folkhälsa inklusive mäns våld mot kvinnor

Kommunchef

Säkerhetsansvarig

Grupp 3: Skolpersonal

Skolsköterska

Kurator

Studievägledare

Enskild intervju:

Rektor

Regional nivå: Nätverk som koordinerande och stödjande arbete

I intervjuerna med de personer som har ansvar för frågan om att förebygga genusbaserat våld på regional nivå beskrivs den huvudsakliga arbetsuppgiften handla om att koordinera och stödja arbetet på lokal nivå, liksom att påminna om och peka ut särskilda grupper. Det de pratar om som ett centralt argument för behovet av att prioritera det förebyggande arbetet är att peka på potentiella samhällsekonomiska kostnader vara om arbetet med att motverka genusrelaterat våld misslyckas eller inte genomförs. Det konkreta arbetet handlar om att stödja de lokala aktörerna och säkerställa att de finns "rätt" kunskap hos kommuner och på skolor då man från länsstyrelsens håll upplever att arbetet med att motverka genusrelaterat våld lätt glöms bort eller hamnar i skymundan.

Ibland måste vi förklara hur farligt våldet är, vad kostnaderna kan bli och vem det berör och vi måste pekat ut de särskilt sårbara grupperna. Det är en viktig del av vårt arbete som hänger ihop med kompetens och strategiskt arbete, den koordinerande och stödjande roll som vi har, vi måste ständigt påminna de lokala aktörerna... Vi kan inte peka med hela handen men vi kan konstant göra dem medvetna och få dem att tänka på dessa frågor, och det ansvaret har vi fått från regeringen. (Intervju, Länsstyrelsen)

I relation till de andra aktörer som ingår i dessa nätverk placerar sig länsstyrelsen som dem med kunskap och kompetens och de bedriver arbetet i nätverksform. I nätverken deltar olika aktörer som kommuner, polis, socialtjänst osv. Det är länsstyrelsen som koordinerar nätverken och i den region vi har studerat handlar nätverken om partnervåld, hedersrelaterat våld, prostitution, kvinnlig omskärelse och trafficking. Denna inriktning av arbetet gör att vissa former av genusrelaterat våld, särskilt våld eller sexuella trakasserier bland unga, lätt hamnar i skymundan. Nätverksstyrningen påverkar också det preventiva arbetet eftersom det till exempel inte finns något nätverk för skolor. Eftersom det inte finns något nätverk för skolor så lyfts sällan våld bland unga som en central fråga. Vi kan också se i intervjun med personal på länsstyrelsen hur våld trasslas ihop med andra saker, som särskilda grupper och glesbygd. Det finns en bestämd uppfattning om att det är mer våld inom vissa specifika grupper och i glesbygd. Detta följer förstås en föreställning om att det är lägre jämställdhet bland vissa grupper och på vissa platser. I den aktuella regionen rapporteras färre fall av genusrelaterat våld i glesbygdskommunerna än vad det gör i de andra kommunerna, något som våra informanter menar bero på antingen att det då är något fel på statistiken eller bristande kunskap.

Kvinnor i glesbygd är mer utsatt för våld. Tyvärr är det en under-rapportering eftersom det är högre social kontroll [i glesbygd]...Vi vet inte varför det är så för vi tror inte på statistiken, vi tror att det är mer våld där än vi kan se. Varför ser vi det inte? Vi tror att det handlar om bristande kunskap hos skolpersonal, sjukvården och bland lärare på SFI. (Intervju, Länsstyrelsen)

Arbetet med genusrelaterat våld är alltså på länsnivå inbäddat i en kontext där landsbygd eller glesbygd är ansedd som mindre jämställt, traditionellt och mer våldsamt än andra miljöer vilket kan tänkas leda till att genusbaserat våld i mer urbana miljöer och utanför de specifikt sårbara grupperna förbises i det preventiva arbetet.

Kommunal nivå – hellre ett generellt värdegrunds- och säkerhetsarbete än nätverkskoordinering runt specifika målgrupper

På den kommunala nivån, när den nationella strategin ska omsättas till vardagligt arbete uppstår en situation där aktörerna har svårt att förstå de regionala

prioriteringarna. Svårigheterna med att förebygga genusrelaterat våld förstås inte bland aktörerna på kommunal nivå främst som en brist på kunskap utan snarare som en fråga om bristande resurser. Det blir då väldigt resurskrävande och arbetsintensivt att resa till regionhuvudstaden och länsstyrelsens nätverksmöten eftersom avstånden är väldigt långa. Kommunen uppfattar det som att alla resurser de har för att arbeta med frågorna går åt till nätverksmöten och att de sedan inte har några resurser eller arbetstid kvar för att praktiskt arbeta med frågorna.

Om vi ska delta i alla nätverksmöten och resa till möten så finns det ingen tid kvar för något annat arbete med dessa frågor i kommunen. Vi har en strategi men...i den här typen av fall, om det händer något på en skola så kontaktar vi skolan, vi utreder vad som hänt och vi arbetar med fallet; oftast är det skolan själv som arbetar med det. (Intervju, kommuntjänsteperson)

Kommunpersonalen uttrycker också en vilja att kunna påverka vad de ska arbeta med, de känner sig fångad i nätverksstrukturen. De vill istället arbeta med ett värdegrundsarbete som omfattar hela kommunen och som berör skolor och andra kommunala offentliga aktörer. I och med att det är på det sättet som kommunen vill hantera frågor om genusrelaterat våld så ger studien oss kunskap om hur kommunen kopplar ihop genusrelaterat våld med grundläggande värderingar. Vi ser också hur genusrelaterat våld kopplas ihop med mer generella risk- och säkerhetsfrågor eftersom den säkerhetsansvarige i kommunen jobbar med allt från extremistiskt våld, fallolyckor i hemmet, brandrisker och genusrelaterat våld. Därför genomför kommunen så kallade trygghetsvandringar för att identifiera otrygga platser där våld kan förekomma så att de kan planera och bygga bort dem i den kommunala planeringen. Studien ger oss således också kunskap om att kommunen har en stor tilltro till att kunna använda kommunal stadsplanering för att planera bort våld mot kvinnor.

Skolpersonal – Hur hedersrelaterat våld och mobbning påverkar betygen

I intervjuerna med skolpersonal beskrivs genusbaserat våld lite annorlunda i jämförelse med de tidigare nivåerna vi beskrivit. De beskriver genusbaserat våld som en ny fråga på skolan. Detta nya problem, menar personalen, har att göra med att antalet elever med utländsk bakgrund ökat de sista åren och gruppen elever med utländsk bakgrund beskrivs komma från kulturer med bristande jämställdhet där kvinnor generellt inte har samma rättigheter som män. Detta beskrivs som ett problem både för skolan och för samhället. Sexuella trakasserier däremot, när det kommer på tal, förstås inte som ett samhällsproblem och uttryck för bristande jämställdhet på samma sätt som hedersrelaterat våld utan ses snarare som en slags mobbing med konsekvenser för elevernas psykiska hälsa. När intervjupersonerna pratar om genusbaserat våld som något som kan äga rum inom skolan, sker det nästan uteslutande som synonymt med hedersbaserat våld. Det är också i detta

sammanhang som skolpersonalen talar om behovet av att utveckla en strategi mot genusrelaterat våld som involverar ungdomar och deras föräldrar medan sexuella trakasserier snarast betraktas som ett enskilt problem för den som är utsatt, lösningen likaså. Det handlar om att utifrån individen förebygga psykisk ohälsa eller hitta strategier för en god hälsa.

Jag arbetar mycket så...[jag] arbetar med fysisk aktivitet och att eleven ska förstå sitt eget ansvar och de egna valmöjligheterna...hur du som individ med stöd från omgivningen kan uppnå dina mål. Jag arbetar inte i huvudsak med terapisesioner utan istället träffas vi i gymmet och så kan vi ha dessa samtal där. (Intervju, skolpersonal)

Att genusbaserat våld kan leda till psykisk ohälsa lyfts inte bara fram av skolan, utan omnämns också i intervjuerna med personal från länsstyrelsen och kommunen men i skolan blir det extra viktigt eftersom det också kan påverka betygen.

För mig är det en enda sak som är intressant men som faller ner i flera parametrar. Det enda som jag är intresserad av, det är att vi gör resultat avseende betyg, gymnasieexamen. Vi måste kunna väga och mäta, vi måste kunna ta fram det här. [...] [Gå] ut här i skolan och så frågar du varenda elev "vad är rektorns mål med din tid här på skolan?" Och du kommer få svaret "han vill att jag ska klara gymnasieexamen med så höga betyg som möjligt". Det är vad de kommer svara. Och jag lovar att sju av tio elever kommer ge det svaret. [...] Det är det enda jag är intresserad av. Men sen är det så här, vad är det som skapar hållbarare resultat? Det vi vet av studier av framgångsrika skolor, det är det att de som är framgångsrika över tid, hållbart över tid, det är de som jobbar både med lärandeuppdrag och med värdegrundsuppdrag och de här sakerna om jämställdhet som du vill prata om, de ingår i värdegrundsuppdraget. (Intervju, skolpersonal)

När skolpersonalen ombeds beskriva hur samarbetet mellan olika aktörer ser ut i fråga om arbetet med att förebygga genusbaserat våld berättar de att skolan upplever att länsstyrelsen, kommunen, skolverket, SKL osv. hela tiden ber dem samla in information och statistik, om allt möjligt, men att skolan har svårt att se vad all statistik ska användas till, varför den är meningsfull. De säger också att statistik och information ska samlas in men de får aldrig några extra resurser för att följa upp och arbeta med eventuella problem som statistiken kan visa. Skolan, precis som kommunen, säger att de inte saknar kunskap i frågorna men de saknar resurser för att kunna arbeta med dem.

Avslutande sammanfattning

Vår studie visar att det sätt varpå den nationella strategin översätts till vardagligt arbete skiljer sig åt mellan olika nivåer, institutionell kontext, organisatorisk position och roll. Översättningsprocessen påverkas av olika makthierarkier och olika berättelser, den om glesbygd som mer o-jämställt och våldsamt än andra platser, genusrelaterat våld som något "nytt", hur genusrelaterat våld kan förstås som mobbning beroende på vem som utför det och hur olika aktörer beskrivs som okunniga. Det innebär att arbetet med att förebygga och motverka mäns våld mot kvinnor fångas i dessa föreställningar och påverkar hur arbetet översätts till vardagspraktiker.

Samarbetet bygger på vem som har kapacitet att delta i nätverksstrukturen som länsstyrelsen byggt upp och skolorna, som utpekats som nyckelaktörer i den nationella strategin, inkluderas inte. Vi ser, utifrån våra intervjuer, att samordningen mellan relevanta aktörer befinner sig inom en institutionell ram som både är hierarkisk och inte flexibel för lokala anpassningar. Den nationella strategin sätter den regionala nivån i centrum för samordning och så uppfattar också aktörerna på den nivån det. De menar att det är därifrån som det strategiska arbetet koordineras, det är där kompetensen finns och att man tillsammans med aktörer på nationell nivå tjänar en kontrollerande funktion. Den kontrollerande funktionen består till mångt och mycket av att begära in underlag och statistik från lokala aktörer. Studien visar att den hierarki som utpekats i policyn, att länsstyrelsen ska samordna och koordinera arbetet, upprätthålls och förstärks. Det innebär att kommunen uppfattar länsstyrelsen som en kontrollerande funktion snarare än stödjande. Klyftan mellan aktörer och hur de uppfattar sitt arbete bekräftar vad andra studier inom området betonat om behovet av att engagera dessa mellanliggande aktörer i reflektion över sina egna värderingar, normer och professionella kulturer (Leach et al., 2014). Vidare framgår av intervjuerna att informanterna menar att det saknas en dialog mellan aktörerna på de olika nivåerna och det efterfrågas mer resurser i kommunerna och skolorna för att kunna jobba mer aktivt och förebyggande med frågorna, inte bara agera när något redan hänt.

Precis som tidigare studier visat bekräftar vår studie att de sexuella trakasserier som äger rum i skolan sällan förstås som genusbaserat våld, snarare framstår det som en normaliserad del av den svenska skolkulturen (Gillander Gådin och Stein 2017). På samma sätt som skolkulturen har visat sig normalisera sexuella trakasserier har vi också erfart att det preventiva arbetet mot könsbaserat våld ibland möts med liknande attityder och att det kan finnas ett visst motstånd mot eller prioritering av att arbeta med att omvandla könsnormer. Genusrelaterat våld likställs i intervjuerna med skolpersonal som hedersrelaterat våld och något som endast sker bland särskilda grupper av elever med utlandsfödda föräldrar och något som är kopplat till lägre jämställdhet.

Vår studie visar på vikten av att öka kunskaperna om vad som påverkar en effektiv implementering av policys för att förebygga och motverka genusrelaterat våld, att beakta hur de politiska, sociala och ekonomiska förutsättningarna påverkar implementeringen på en lokal nivå. Den hierarkiska ordningen mellan aktörerna skapar ett gap mellan dem som försvårar samarbetet och att det är viktigt att få dessa aktörer att reflektera över sina värderingar, normer och professionella kulturer för att för att kunna utmana stereotypiska föreställningar om glesbygd, svenskhet och jämställdhet.

Referenser

- Gillander Gådin, K. and Stein, N. (2017) 'Do schools normalise sexual harassment? An analysis of a legal case regarding sexual harassment in a Swedish high school' *Gender and Education*. doi: 10.1080/09540253.2017.1396292
- Hearn, J., Strid, S., Husu, L. and Verloo, M. (2016) 'Interrogating violence against women and state violence policy: Gendered intersectionalities and the quality of policy in The Netherlands, Sweden and the UK' *Current Sociology Monograph*, 64(4): pp. 551–567.
- Jewkes, R., Flood, M. and Lang, J. (2014) 'From work with men and boys to changes of social norms and reduction of inequities in gender relations: a conceptual shift in prevention of violence against women and girls' *The Lancet*. 385(9977): pp.1580-1589. [http://dx.doi.org/10.1016/S0140-6736\(14\)61683-4](http://dx.doi.org/10.1016/S0140-6736(14)61683-4)
- Kvist, E. and Peterson, E. (2010) 'What has gender equality got to do with it?: An analysis of policy debates surrounding domestic services in the welfare states of Spain and Sweden' *NORA*, 18(3): pp. 185–203. <https://doi.org/10.1080/08038740.2010.498326>
- Leach, F., Dunne, M., and Salvi, F. (2014). *School-related gender-based violence: A global review of current issues and approaches in policy, programming and implementation responses to school-related gender-based violence (SRGBV) for the education sector*. UNESCO.
- Nyhén, S., Giritli Nygren, K., (2019) 'It's about gender equality and all that stuff...' –Enacting policies on gender based violence into everyday preventive work in rural Sweden. *Journal of Gender-Based Violence*, 3(3): 1-17.
- Parkes, J., Heslop, J., Johnson Ross, F., Westerveld, R. and Unterhalter, E. (2016) 'A rigorous review of global research evidence on policy and practice on school-related gender-based violence', University College London, Institute of Education. https://www.unicef.org/education/files/SRGBV_review_FINAL_V1_web_version.pdf

Skr. 2016/17:10 En nationell strategi för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor.

Smith, D. (2005) *Institutional ethnography: a sociology for people*. New York: AltaMira Press.

KAPITEL 2

Representationer av mäns våld mot kvinnor i en svensk kontext

Helena Hoppstadius

Inledning

Mäns våld mot kvinnor utgör ett av de största hoten mot kvinnors hälsa och trygghet (Johnsson-Latham, 2005). Många kvinnor är också rädda för att utsättas för våld och undviker därför att vistas ute ensamma sent på kvällen (Brottsförebygganderådet, 2019). Det vanligaste våldet mot kvinnor generellt sett är dock inte våld på allmänna platser av okända män. Det är betydligt vanligare att kvinnor utsätts för våld i det egna hemmet, av en man de känner. Det är också i hemmet som de grövsta brotten sker, så som dödligt våld (Brottsförebyggande rådet, 2007; Heimer och Sandberg, 2008). Våldet leder till många och allvarliga konsekvenser. Förutom de direkta skador som kan uppstå vid våldstillfället kan våldet resultera i psykisk ohälsa och vara indirekta vägar till ohälsa, med följder som kronisk smärta och alkohol eller drogproblem (se t.ex. Lövestad och Krantz, 2012; Nybergh, Taft, Enander och Krantz, 2013; Weinehall och Jonsson, 2009; World Health Organization, 2013). I värsta fall kan våldet leda till döden. Globalt sett utförs 38 procent av alla mord på kvinnor av kvinnans partner (World Health Organization, 2019). Därutöver både överväger och försöker kvinnor att ta sitt liv på grund av våldet (Devries et al., 2011; Dufort, Stenbacka, och Gumpert, 2015).

Bristande jämställdhet mellan kvinnor och män är en orsak till våldet och den svenska Regeringen menar att våld och övergrepp mot kvinnor är det mest akuta och största hindret för ett jämställt samhälle (Regeringen, 2018). Trots att Sverige har kommit långt i jämställdhetsarbetet inom områden som arbete, utbildning, hem- och omsorgsarbete (Statistiska centralbyrån, 2018), utsätts kvinnor i Sverige för våld i samma utsträckning som länder där jämställdhetsarbetet inte nått lika långt (European Union Agency for Fundamental Right, 2014). Kvinnor riskerar därmed att utsättas för våld oavsett var de lever. Mäns våld är omfattande och beräkningar pekar på att var tredje kvinna på jorden har utsatts för våld någon gång under sitt liv (European Union Agency for Fundamental Right, 2014; Johnsson-Latham, 2005; World Health Organization, 2014). Brottsoffermyndighetens undersökning i Sverige som presenteras i rapporten *Slagen dam* (Brottsoffermyndigheten, 2001) indikerar dock att det är betydligt fler än så. Enligt rapporten har 46 procent av de deltagande kvinnorna utsatts för våld av en man någon gång efter sin 15-års dag. Vad som betraktas som våld och hur våldets förklaras är kontextuellt (Krizsan och Popa, 2014; Murray och Powell, 2009; Nixon och Tutty, 2009) och skiftar över tid (Wendt, 2002). Det betyder att våldet

inte enbart är en realitet för många kvinnor, utan även en social, kulturell och tidsbunden konstruktion.

Syftet med detta kapitel är att med utgångspunkt i artikeln *What is the problem? Representations of men's violence against women in a Swedish context*¹ ge exempel på hur mäns våld mot kvinnor konstrueras i en svensk kontext, samt diskutera de konsekvenser framställningarna kan innebära.

Framställningar om mäns våld i policyer

I Sverige har lagstiftningen skärpts för att värna kvinnors situation och politiska åtgärder har vidtagits för att bekämpa, och öka medvetenheten om mäns våld mot kvinnor (Statistiska Centralbyrån, 2018, s. 6-11). Hur problemet ska uppmärksammas och åtgärdas, kommer till uttryck i bland annat lagstiftning, reformer och handlingsplaner. Under det senaste decenniet har arbetet med att motverka mäns våld intensifierat, och 2007 antog regeringen en handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer (Skr. 2007/08:39). Handlingsplanen inkluderade olika aktörer och omfattade sex insatsområden; ökat skydd och stöd till våldsutsatta, stärkt förebyggande arbete, stärkt kvalitet och effektivitet i rättsväsendet, utveckling av insatser riktade till våldsutövare, ökad samverkan samt ökade kunskaper.

Policyer så som handlingsplanen har både en praktisk och symbolisk betydelse, eftersom den är centrerad kring ett verkligt problem, det vill säga mäns våld mot kvinnor, samtidigt som den symboliskt representerar och påverkar samhällliga uppfattningar och värderingar av problemet (Krizsan och Popa, 2010; Murray och Powell, 2009; Schneider och Ingram, 1993). Offentliga framställningar av våldet kan till exempel påverka hur kvinnor uppfattar det våld de själva erfarit (Bonomi, Allen Holt, 2006). Dock är framställningen av mäns våld i policyer inte någon objektiv och neutral process. Beslutsfattare och andra i maktposition har tolkningsföreträde och därmed möjligheten att besluta hur ett problem ska framställas, bland annat genom de begrepp som används och innebörden av dessa.

Ett exempel på hur framställningen av mäns våld mot kvinnor påverkats av makthavares tolkningsföreträde återfinns i ovan nämnda handlingsplan (Holmberg, Enander Lindgren, 2015). Arbetet med handlingsplanen ledde till att begreppet könsmaktsordning exkluderades och benämningen mäns våld mot kvinnor kom att innebära en förståelse av våldet ur ett individperspektiv. Vidare infördes könsneutrala benämningar för att benämna mäns våld mot kvinnor (ibid). Exempel på att handlingsplanen varit normgivande både i hur mäns våld mot kvinnor benämns och förstås tydliggörs av framställningar av våldet i andra offentliga dokument, så som de utbildningsmaterial om de grupper regeringen

---

¹ Tillstånd har inhämtats från *Multidisciplinary Journal Of Gender Studies*.

menar är särskilt sårbara för våld; kvinnor med missbruksproblematik, kvinnor med funktionsnedsättningar, kvinnor med utländsk bakgrund, äldre kvinnor samt kvinnor som utsatts för hedersrelaterat våld (Hoppstadius, 2018).

Mäns våld mot kvinnor – ett individuellt problem

En analys av ovan nämnda utbildningsmaterial visar att materialen nämner att olika teoretiska perspektiv kan användas för att förklara mäns våld mot kvinnor. Dock varken synliggör eller problematiserar materialens texter våld mot kvinnor och kvinnors situation ur ett strukturellt perspektiv. Istället framställer utbildningsmaterialen mäns våld mot kvinnor ur ett individperspektiv i en heteronormativ kontext (Hoppstadius, 2018; 2019). När våldet förläggs i heterosexuella relationer resulterar det i att kvinnor utan en parrelation till en man exkluderas som möjliga offer. Män utsätter inte enbart heterosexuella kvinnor för våld. Även bisexuella, transsexuella och lesbiska kvinnor, samt de som genomfört könskorrigeringar utsätts för mäns våld. Förutom sexuellt våld, diskriminering och trakasserier riskerar dessa kvinnor att mötas av transfobi och kvinnohat (Matsuzaka Koch, 2019; Meyer, 2012; Pelullo, Giuseppe och Angelillo, 2013; Prunas et.al., 2018; Seelman, 2015). Dessa kvinnor kan därför vara särskilt sårbara. Framställningarna av våldet som ett individuellt problem är i linje med äldre tiders tolkningar av mäns våld, dock med en stor skillnad. Medan tidigare framställningar fokuserade på aspekter hos mannen, hans alkoholbruk, psykisk ohälsa och besvärliga uppväxtförhållanden (Wendt, 2002), fäster Socialstyrelsens utbildningsmaterial fokus på kvinnans tillkortakommanden. Kvinnan behöver agera för att komma tillrätta med individuella problem för att begränsa eller få våldet att upphöra. Samtidigt framställs kvinnan till viss del som ett offer utan agens (Hoppstadius 2018; 2019). När individuella egenskaper och sociala förhållanden fokuseras osynliggörs att våldet är ett strukturellt problem, grundat i patriarkala strukturer och ideologier (Hunnicut, 2009). Dessutom avleder sådana diskurser uppmärksamheten från mäns roll och ansvar för våldet, och våldet riskerar att normaliseras.

Könsneutrala benämningar

Sättet att benämna våld har stor betydelse då det säger något om vem som inkluderas och exkluderas, det säger även något om vad som involveras och vems intressen som tillgodoses. Min analys visar att mäns våld mot kvinnor benämns i två disparata termer; *våld i nära relationer* och *hedersrelaterat våld* (Hoppstadius, 2018). Medan våld i nära relationer pekar på i vilken relation våldet utförs, indikerar hedersrelaterat våld underliggande orsaker. Båda benämningarna osynliggör att det främst är män som utsätter kvinnor för våld. Våldet riskerar därmed att uppfattas som ett problem som drabbar kvinnor och män i samma omfattning och på liknande sätt. I utbildningsmaterialen definierar Socialstyrelsen vem eller vilka som är att betrakta som förövare. Benämningarna omfattar förövare

i kvinnans privata sfär. Detta är särskilt tydligt i det så kallade hedersrelaterade våldet. Där pekats förövarna ut som familjemedlemmar och/eller andra släktingar, medan våldsutövaren i våld i nära relationer även kan vara personer men andra typer av relationer till kvinnan så som vårdare (ibid.). En konsekvens av att benämningarna förlägger våldet i kvinnans privata sfär är att våldet tolkas som familjevåld, eller som ett relationsproblem. När våldet förläggs i relationer och familjer, riskerar våldet att betraktas som en enskild angelägenhet. En sådan förståelse kan leda till att våldet inte betraktas som så allvarligt (Bacchi, 1999; Hearn och McKie, 2008). Andra konsekvenser är att våld mot kvinnor som inte lever tillsammans med en man och att mäns våld mot kvinnor utanför hemmet förbises (Hearn och McKie, 2008; Watson, 2001). En betoning på hemmet som en fast plats kan även leda till att man bortser från de kvinnor som saknar en fast bostad (Meth, 2003). Att fokusera på relationer och familjer innebär en implicit förståelse att kvinnan inte bara förväntas förändra sitt eget beteende utan även mannens. Därutöver riskerar avgränsningen leda till att våld mot kvinnor som ett större socialt samhällsproblem negligeras. I och med detta uppmärksammas inte det våld män kan utsätta kvinnor för i många andra sammanhang. Exempelvis det våld kvinnor kan utsättas för då de tvingats fly från sina hemländer på grund av krig. I sådana situationer kan kvinnor utsättas för både fysiskt och sexuellt våld. Sådana situationer kan även innebära att kvinnor utsätts för tortyr (Byrskog, Olsson, Essén, Birgitta Allvin, 2014; Okenwa-Emegwa, Saboonchi Tinghög, 2018). Därutöver faller kvinnor offer för våldtäkt eller annat sexuellt våld av okända gärningsmän (Byrskog, Hussein, Yusuf, Egal Erlandsson, 2018; Möller, Bäckström, Söndergaard Helström, 2012), samt våld via internet (Lewis, Rowe Wiper, 2017; Powell Henry, 2016).

Även benämningen hedersrelaterat våld innebär begränsningar. Innebörden av ordet "heder", skiljer sig över tid, mellan olika sammanhang och kulturer (Baianstovu, 2017; Schlytter och Rexvid, 2016). Om detta inte uppmärksammas riskerar våldets underliggande orsaker att generaliseras. När exempelvis ojämlikhetsaspekter mellan kvinnor och män överbetonas bland utlandsfödda kvinnor kan det leda till att andra aspekter som påverkar kvinnors livsvillkor förbises, som social klass och ålder (Arousell, Carlbohm, Johnsdotter, Larsson och Essén, 2017). Vad gäller benämningen *heder* menar Terman (2010) att den används felaktigt, och att det lett till att sådana benämningar tolkas som rasistiska och främlingsfientliga. En följd av detta är att de undviks i vissa kontexter, trots att hedersmord erkänns som sådana i många icke-västerländska sammanhang (ibid.). Vissa menar att "hedersrelaterat våld" inte kan jämföras med relationsvåld och problematiserar relevansen av att betrakta våldet som en form av könsrelaterat våld, medan andra hävdar motsatsen (Gill, 2010; Gill Brah, 2014; Idriss, 2017).

Definitioner av våldshandlingar

Därutöver kan de begrepp som används för att beskriva själva våldshandlingen åsyfta olika former av våld. Benämningar som 'misshandel', 'våld och övergrepp' antyder fysiskt våld, medan benämningen 'kränkning' kan vara svårare att definiera (Hearn och McKie, 2008). Min studie (Hoppstadius, 2018) visar att det görs en åtskillnad mellan vad som är att anse som våldshandlingar beroende på om våldet betraktas som våld i nära relation eller så kallat hedersrelaterat våld. Våld i nära relationer innefattar fysiskt, psykiskt och sexuellt våld, känslomässiga övergrepp, ekonomisk kontroll, materiellt våld, försummelse och funktionshinderrelaterat våld. Att tydligt avgränsa och definiera vilka handlingar som betraktas som våld kan innebära att man inte uppmärksammar annat våld, till exempel andligt våld. Andligt våld kan visserligen tolkas som ett psykiskt eller emotionellt våld, men vissa menar att tro och spiritualitet är tillräckligt betydande för att betraktas separat (Bent-Goodley Fowler, 2006). En annan form av våld som kan drabba kvinnor, men som förbises i utbildningsmaterialen, är tekniskt våld. Med tekniskt våld avses en rad beteenden där digital teknik används för att bevaka och kontrollera kvinnan. Exempel på sådan teknik är spionprogram, mobiltelefoner, GPS, inspelningar, och via internet (Southworth, Finn, Dawson, Fraser Tucker, 2007).

Vad som inkluderas som våld i det så kallade hedersrelaterade våldet är inte lika tydligt avgränsat. Förutom det våldshandlingar som nämnts ovan, visar min analys att våldet kan komma till uttryck genom kontroll och begränsning av kvinnors liv i vardagen genom exempelvis klädval, socialt umgänge, utbildning, jobb samt giftermål och skilsmässa. Som våld omfattas även könsstympning, äktenskap mot den egna viljan, hot om våld, reellt våld, inklusive dödligt våld samt psykiskt, fysiskt, sexuellt och socialt våld. Att det hedersrelaterade våldet framställs allvarligare kan leda till att "vanligt våld" betraktas mindre allvarligt och att det svenska samhället är jämställt och gott och mer utvecklat jämfört med de samhällen som utövar "hedersrelaterat våld" (Hoppstadius, 2018). En sådan uppfattning indikerar att svenska kvinnor har möjlighet att styra och kontrollera sina egna liv, trots att det även finns kvinnor med svensk bakgrund som utsätts för kollektivt våld. Exempelvis riskerar kvinnor som är en del av en gängkultur att utsättas för kollektivt våld (Medina, Ralphs och Aldridge, 2012), eller då kvinnor förföljs på internet (Henry Powell, 2014) samt vid gruppvåldtäkter (Sharma Bazilli, 2014).

Diskussion

Syftet med detta kapitel var att ge exempel på hur mäns våld mot kvinnor konstrueras i en svensk kontext, samt diskutera de konsekvenser framställningarna kan innebära. Hur vi förstår våld är centralt då det kan påverka hur våldet uppmärksammas, förebyggs och behandlas (Cunningham, Jaffe, Baker, Dick, Malla, Mazaher och Poisson, 1998; Wathen, Harris, Ford-Gilboe och Hansen,

2015). Jag har visat att utbildningsmaterial om mäns våld mot kvinnor använder könsneutrala begrepp för att benämna våldet. Johnson (2015) menar att ett växande neoliberalt politiskt klimat, en könsneutral politisk kontext och en post-feministisk offentlig diskurs har lett till att det anses partiskt och extremt att fokusera specifikt på kvinnors situation. Könsneutrala framställningar kan vara ett uttryck för de strömningar i samhället som försöker att motverka feminism och andra rörelser som arbetar för mänskliga rättigheter (Dragiewicz, 2008). Enligt Holmberg med kollegor (2015) fanns det en konflikt mellan de som ville driva en mer feministisk politik och de som hade andra agendor i arbetet med handlingsplanen. Det kan tyda på att det betraktats partiskt att fokusera på kvinnors situation i den politiska diskursen.

Trots ökade ambitioner att bekämpa mäns våld mot kvinnor osynliggörs mäns del och ansvar för våldet i utbildningsmaterialet. Representationerna upprätthåller könshierarkier och andra strukturella och samhälleliga ojämlikheter. De ignorerar även våld mot kvinnor som ett stort globalt socialt problem. Utbildningsmaterialens framställningar av våld i två disparata former skapar även en distinktion mellan kvinnor. Uppdelningen understödjer uppfattningen att kvinnans bakgrund och hennes relation till förövaren, är faktorer som avgör vilka handlingar som ska betraktas som en våldshandling (jmf. Volpp 2001). Sådana framställningar handlar inte om att identifiera enskilda kvinnors identiteter eller individuella olikheter. Istället riskerar kvinnor som grupp att tolkas och förstås utifrån dessa skildringar.

På grund av att det så kallade hedersrelaterade våldet förläggs i patriarkala familjer, och våld i nära relationer framställs som ett individuellt problem, osynliggörs att det svenska samhället inte bara har varit, utan fortfarande är patriarkalt. Det finns inte bara en sorts patriarkat. Patriarkat varierar beroende på kontext och de omskapas i takt med att andra maktrelationer förändras (Hunnicut, 2009). Patriarkala värderingar och strukturella faktorer begränsar kvinnors möjligheter, och det är därför svårt för kvinnor att minska eller få våldet att upphöra helt själva. Kvinnor behöver därför samhällets stöd (Zakar, R., Zakar, M. Krämer, 2012).

Representationer som stöder uppfattningen att kvinnor inte kan agera eller har förmågan att göra lämpliga val berövar kvinnor makt. Trots att mäns våld kan leda till många negativa konsekvenser gör kvinnor motstånd. Kvinnor försöker få kontroll i en situation där de saknar kontroll som Bruton (2015) uttrycker det. Dock kan kvinnors agens och strategier yttra sig olika beroende på kvinnans individuella livssituation och det våld hon erfar. Studier visar exempelvis att kvinnor uppvisar mindre agens om de utsatts för psykiskt våld till skillnad från fysiskt våld (Bruton, 2015; Rao, 2015; Rodriguez, Palencia Lagunas, 2018; Zakar et al., 2012).

Som jag visat läggs ansvar för våldet till viss del på kvinnan som offer, och ett könsrelaterat problem har avkönats. Att kvinnan framställs som medansvarig för det våld hon utsätts för är inte unikt för dessa material. Det är något som även

framkommer i andra sammanhang. När kvinnor objektifieras och sexualiseras tolkas deras motstånd, till exempelvis nekande till sexuella handlingar, inte som ett "nej" utan uppfattas som ett "ja". Det omtolkas även som en inbit till att övertala kvinnan till sex (Kulick, 2003). Mäns uppfattning om deras rättighet till kvinnors kroppar är något som har fått spridning under senare tid i olika internetforum, i vilka män som lever i ofrivilligt celibat, så kallade *incels* (involuntary celibate) debatterar och rättfärdigar våld mot kvinnor. De framställer sig som offer och menar att det är kvinnors fel att män som inte motsvarar det stereotypa maskulina idealet får sex (Høiland, 2019). Därutöver väljer vissa män att både rättfärdiga och bortförklara det våld det utövar mot kvinnor (Boethius, 2015; Gottzén, 2012). För att motverka mäns våld mot kvinnor behövs därför förändrade könsnormer, och män behöver vara en del av detta arbete (Jewkes, Flood och Lang 2015).

Slutsats

Sammanfattningsvis visar kapitlet att framställningarna av mäns våld mot kvinnor kan leda till negativa konsekvenser för de kvinnor som utsatts för våld. Särskilt riskerar utlandsfödda kvinnor att stigmatiseras genom distinktionen av mäns våld i två separata former. Istället för att lägga vikt vid den relation våldet utövas, och avgränsa vad som avses som våld, finns goda skäl att föreslå att våldet benämns som *mäns våld mot kvinnor* och att utbildningsmaterial om mäns våld mot kvinnor bör fästa större vikt vid förövare och våldets strukturella orsaker. På så sätt kan mäns våld som ett stort globalt socialt problem inkluderas.

Referenser

- Arousell, J., Carlbom, A., Johnsdotter, S., Larsson, E., och Essén, B. (2017). Unintended consequences of gender equality promotion in Swedish multicultural contraceptive counseling: A discourse analysis. *Qualitative Health Research*, 27(10), 1518–1528.
- Bacchi, C. (1999). *Women, policy and politics: The construction of policy problems*. London: SAGE Publications.
- Baianstovu, R. (2017). *Heder: hedersrelaterat våld, förtryck och socialt arbete*. (Upplaga 1). Lund: Studentlitteratur.
- Bent-Goodley, T., och Fowler, D. (2006). Spiritual and religious abuse: Expanding what is known about domestic violence. *Affilia*, 21(3), 282-295.
- Boethius, S. (2015). *Män, våld och moralarbete : Rapport från män som sökt behandling för våld i nära relationer*. Diss. Lund Dissertations in Sociology, Vol.110.
- Bonomi, A., Allen, D., och Holt, V. (2006). Conversational silence, coercion, equality: The role of language in influencing who gets identified as abused. *Social Science & Medicine*, 62(9), 2258-2266.

- Brottsförebyggande rådet (2007). *Utvecklingen av dödligt våld mot kvinnor i nära relationer*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet (2019). *Nationella trygghetsundersökningen 2018: om utsatthet, otrygghet och förtroende*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet
- Brottsoffermyndigheten. (2001). *Slagen dam: mäns våld mot kvinnor i jämställda Sverige : en omfångsundersökning*. Umeå: Brottsoffermyndigheten.
- Bruton, C. (2015). *Stories of Strength, Survival and the Family Violence System : Women's Experiences of Separating from an Abusive, Intimate Male Partner*. Diss. Monash University. School of Social Sciences
- Byrskog, U., Hussein, I., Yusuf, F., Egal, J., och Erlandsson, K. (2018). The situation for female survivors of non-partner sexual violence: A focused enquiry of Somali young women's views, knowledge and opinions. *Sexual & Reproductive Healthcare*, 16, 39-44.
- Byrskog, U., Olsson, P., Essn, B., och Klingberg A. M. (2014). Violence and reproductive health preceding flight from war: Accounts from Somali born women in Sweden. *BMC Public Health*, 14(1), 892.
- Cunningham, A., Jaffe, P. G., Baker, L., Dick, T., Malla, S., Mazaheri, N., och Poisson, S. (1998). *Theory-derived explanations of male violence against female partners: Literature update and related implications for treatment and evaluation*. London, United Kingdom: London Family Court Clinic.
- Devries, K., Watts, C., Yoshihama, M., Kiss, L., Schraiber, L., Deyessa, N., . . . Garcia-Moreno, C. (2011). Violence against women is strongly associated with suicide attempts: Evidence from the WHO multi-country study on women's health and domestic violence against women. *Social Science & Medicine*, 73(1), 79-86.
- Dragiewicz, M. (2008). Patriarchy reasserted: Fathers' rights and anti-VAWA activism. *Feminist Criminology*, 3(2), 121-144.
- Dufort, M., Stenbacka, M., och Gumpert, C. (2015). Physical domestic violence exposure is highly associated with suicidal attempts in both women and men. Results from the national public health survey in Sweden. *The European Journal of Public Health*, 25(3), 413-418.
- European Union Agency for Fundamental Right. (2014). *Violence against women: an EU-wide survey Main results*. Belgium: European Union Agency For Fundamental rights.
- Gill, A. (2010). Reconfiguring honour-based violence as a form of gendered violence. I M. Idriss och T. Abbas (Red.), *Honour, violence, women and Islam* (s. 218–231). London: Routledge-Cavendish.
- Gill, A. K, och Brah, A. (2014). Interrogating cultural narratives about 'honour'-based violence. *European Journal of Women's Studies*, 21(1), 72-86.
- Gottzén, L., och Jonsson, Rickard. (2012). *Andra män : Maskulinitet, normskapande och jämställdhet* (1. uppl.. ed.).

- Hearn, J., och McKie, L. (2008). Gendered policy and policy on gender: The case of 'domestic violence'. *Policy And Politics* (Print), 36(1), 75-91.
- Heimer, G.M. och Sandberg, D. (Red.) (2008). *Våldsutsatta kvinnor: samhällets ansvar*. (2., [rev.] uppl.) Lund: Studentlitteratur.
- Henry, N., och Powell, A. (2014). The dark side of the virtual world: Towards a digital sexual ethics. I N. Henry och A. Powell (Red.), *Preventing sexual violence: Interdisciplinary approaches to overcoming a rape culture*. Basingstoke, UK: Palgrave Macmillan.
- Høiland, Thea, H. (2019). *Incels and the Stories They Tell. A Narrative Analysis of Incels' Shared Stories on Reddit*. Diss. University of Oslo. Oslo.
- Holmberg, C., Enander, V., och Lindgren, A. (2015). Ett litet ord betyder så mycket: Alliansregeringen, handlingsplanen och betydelseförskjutningar av begreppet mäns våld mot kvinnor. *Sociologisk Forskning*, 52(3), 257-278.
- Hoppstadius, H. (2018). What is the problem? Representations of men's violence against women in a Swedish context. *Multidisciplinary Journal Of Gender Studies*, 7(3), 1684-1708.
- Hoppstadius, H. (2019). Representations of women subjected to violence: A critical discourse analysis of study guides in social work. *Affilia*. <https://doi.org/10.1177/0886109919872968>
- Hunnicut, G. (2009). Varieties of patriarchy and violence against women: Resurrecting "patriarchy" as a theoretical tool. *Violence Against Women*, 15(5), 553-573.
- Idriss, M. (2017). Not domestic violence or cultural tradition: Is honour-based violence distinct from domestic violence? *Journal of Social Welfare and Family Law*, 39(1), 3-21.
- Jewkes, R., Flood, M., och Lang, J. (2015). From work with men and boys to changes of social norms and reduction of inequities in gender relations: A conceptual shift in prevention of violence against women and girls. *The Lancet*, 385(9977), 1580-1589.
- Johnson, H. (2015). Degendering Violence. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, 22(3), 390-410.
- Johnsson-Latham, G. (2005). *Patriarkalt våld som hot mot mänsklig säkerhet: en kartläggning av åtgärder mot patriarkalt våld och förtryck, särskilt i hederns namn, mot kvinnor och homo- och bisexuella samt transpersoner*. Stockholm: Regeringskansliet.
- Krizsan, A., och Popa, R. (2010). Europeanization in making policies against domestic violence in Central and Eastern Europe. *Social Politics*, 17(3), 379-406.
- Kulick, D. (2003). No. *Language and Communication*, 23(2), 139-151.
- Lewis, R., Rowe, M., och Wiper, C. (2017). Online abuse of feminists as an emerging form of violence against women and girls. *British Journal of Criminology*, 57(6), 1462-1481.

- Lövestad, S., och Krantz, G. (2012). Men's and women's exposure and perpetration of partner violence: An epidemiological study from Sweden. *BMC Public Health*, 12(1), 945.
- Matsuzaka, S., och Koch, D. E. (2019). Trans feminine sexual violence experiences: The intersection of transphobia and misogyny. *Affilia Journal of Women and Social Work*, 34(1), 28-47.
- Medina, J., Ralphs, R., och Aldridge, J. (2012). Hidden behind the gunfire: Young women's experiences of gang-related violence. *Violence Against Women*, 18(6), 653-661.
- Meth, P. (2003). Rethinking the 'domus' in domestic violence: Homelessness, space and domestic violence in South Africa. *Geoforum*, 34(3), 317-327. doi: 10.1016/S0016-7185(03)00005-8
- Meyer, D. (2012). An intersectional analysis of lesbian, gay, bisexual, and transgender (LGBT) people's evaluations of anti-queer violence. *Gender & Society*, 26(6), 849-873.
- Möller, A., Bäckström, T., Söndergaard, H., & Helström, L. (2012). Patterns of injury and reported violence depending on relationship to assailant in female Swedish sexual assault victims. *Journal of Interpersonal Violence*, 27(16), 3131-3148.
- Murray, S., och Powell, A. (2009). 'What's the problem?': Australian public policy constructions of domestic and family violence. *Violence Against Women*, 15(5), 532-552.
- Nixon, K. L., och Tutty, L. M. (2009). 'Where have all the women gone?' Woman abuse and Canadian social policy. *Canadian Review of Social Policy/Revue Canadienne de Politique Sociale*. (63-64), 63-82.
- Nybergh, L., Taft, C., Enander, V., och Krantz, G. (2013). Self-reported exposure to intimate partner violence among women and men in Sweden: Results from a population-based survey. *Bmc Public Health*, 13(1), 845-858.
- Okenwa-Emegwa, L., Saboonchi, F., & Tinghög, P. (2018). Prevalence and predictors of violence among Syrian refugee women resettled in Sweden. *European Journal Of Public Health*, 28(Suppl. 4), 156.
- Pelullo CP., Di Giuseppe G., och Angelillo IF. (2013) Frequency of discrimination, harassment, and violence in lesbian, gay men, and bisexual in Italy. *PLoS ONE* 8(8): e74446.
- Powell, A., & Henry, N. (2016). Technology-facilitated sexual violence victimization: Results from an online survey of Australian adults. *Journal of Interpersonal Violence*, 34(17), 3637-3665.
- Prunas, A., Bandini, E., Fisher, A., Maggi, M., Pace, V., Quagliarella, L., . . . Bini, M. (2018). Experiences of discrimination, harassment, and violence in a sample of Italian transsexuals who have undergone sex-reassignment surgery. *Journal of Interpersonal Violence*, 33(14), 2225-2240.

- Rao, N. (2015). Marriage, violence, and choice: Understanding Dalit women's agency in rural Tamil Nadu. *Gender och Society*, 29(3), 410-433
- Regeringen (2018) Mäns våld mot kvinnor ska upphöra – Regeringens insatser. Hämtad 2019-10-09 från <https://www.regeringen.se/regeringens-politik/jamstallldhet/mans-vald-mot-kvinnor-ska-upphora---regeringens-insatser/>
- Rodriguez, J., Palencia, E., & Lagunas, E. (2018). The effect of different forms of violence on women's attitudes toward gender equality and decision-making capacity. *Affilia*, 33(2), 193-207.
- Schlytter, A. och Rexvid, D. (2016). *Mäns heder: att vara både offer och förövare*. (1. uppl.) Lund: Studentlitteratur.
- Schneider, A., och Ingram, H. (1993). Social construction of target populations: Implications for politics and policy. *The American Political Science Review*, 87(2), 334-347.
- Seelman, K. (2015). Unequal treatment of transgender individuals in domestic violence and rape crisis programs. *Journal of Social Service Research*, 41(3), 307-325.
- Sharma, R., och Bazilli, S. (2014). Violence against women: What's law got to do with it? A reflection on gang rape in India. *International Journal for Crime, Justice and Social Democracy*, 3(3), 4-21.
- Skr. 2007/08:39. Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer. Stockholm: Riksdagen. <http://www.regeringen.se/rattsdokument/skrivelse/2007/11/skr.-20070839/>
- Southworth, C., Finn, J., Dawson, S., Fraser, C., och Tucker, S. (2007). Intimate partner violence, technology, and stalking. *Violence Against Women*, 13(8), 842-856.
- Statistiska centralbyrån (2018). *På tal om kvinnor och män: lathund om jämställdhet 2018*. Örebro: Statistiska centralbyrån.
- Terman, R. (2010). To specify or single out: Should we use the term "honor killing"? *Muslim World Journal of Human Rights*, 7(1).
- Volpp, L. (2001). Feminism versus multiculturalism. *Columbia Law Review*, 101(5), 1181-1218.
- Wathen, C., Harris, R., Ford-Gilboe, M., och Hansen, M. (2015). What counts? A mixed-methods study to inform evaluation of shelters for abused women. *Violence Against Women*, 21(1), 125-146.
- Watson, G. (2001). A critical response to the Keys young report: Ending domestic violence? Programs for perpetrators. *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*, 22(2), 90-95.
- Weinehall, K., och Jonsson, M. (2009). Women under protection – in hiding from violent men. *International Journal of Social Welfare*, 18(4), 419-430.
- Wendt, M. (2002). *Rädslans politik: våld och sexualitet i den svenska demokratin*. (1. uppl.) Diss. Stockholm : Univ., 2002. Malmö.

- World Health Organization (2013). Global and regional estimates of violence against women : Prevalence and health effects of intimate partner violence and non-partner sexual violence [Elektronisk resurs]. Geneva: World Health Organization. hämtad 2019-02-14 från https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/85239/9789241564625_eng.pdf;jsessionid=2EF187E8675CCDE1982F0739109D8261?sequence=1
- World Health Organization (2014). *Global status report on violence prevention* 2014. Geneva: World Health Organization.
- World Health Organization (2019), *Global and regional estimates of violence against women: prevalence and health effects of intimate partner violence and non-partner sexual violence*, s. 2. 2013, hämtad 2019-02-14 från https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/85239/9789241564625_eng.pdf;jsessionid=2A9FA9B7770873EBB9FBA763764223C8?sequence=1
- Zakar, R., Zakar, M. Z., & Krämer, A. (2012). Voices of strength and struggle: Women's coping strategies against spousal violence in Pakistan. *Journal of Interpersonal Violence*, 27(16), 3268–3298.

KAPITEL 3

”Vi löste alla världsproblem när vi gick där och mockade” – Om djurs betydelse för våldsutsattas livsvillkor

Karin Jarnkvist

Inledning

Våld i nära relationer är ett omfattande samhällsproblem i Sverige och dagligen utsätts både människor och djur för stort lidande. Enligt tidigare forskning utvecklar våldsutsatta kvinnor ofta ett starkt emotionellt band till sina sällskapsdjur och djuren kan ha såväl en kvarhållande som frigörande effekt på kvinnorna (se t ex Faver och Strand 2003; Fitzgerald 2005, Holmberg och Enander 2008). Även om forskning om våld är omfattande i Sverige finns endast ett fåtal studier som berör relationen mellan djur och människa (Holmberg 2004). Det gäller särskilt de positiva effekter som djur kan ha på våldsutsattas liv. Syftet med artikeln är att synliggöra de positiva erfarenheter av relationen till djur som kommer till uttryck i våldsutsatta kvinnornas livsberättelser. Studien tar avstamp i ekofeministisk teori och utgår från att relationen mellan kvinnor och naturen (i det här fallet sällskapsdjur) är resultatet av deras delade erfarenheter av förtryck (jmf Adams 1996a). Tidigare forskning visar att kvinnor blir utsatta för grövre våld än män och fler kvinnor än män behöver fly för sina liv. Därför är våldsutsatta kvinnor, och inte män, i fokus i den här studien.

Tidigare forskning om våld och djur

I familjer där våld förekommer utsätts ofta både människor och djur för våldet (Adams 1995; Ascione, Weber och Wood 1997, Flynn 2000a, 2000b, Faver och Strand 2003; Holmberg 2004). Tidigare forskningen gör tydligt att sällskapsdjur har stor betydelse för våldsutsatta kvinnor. Oavsett om djur utsätts för våld eller inte betraktas de oftast som en del av familjen och kan såväl påverka som påverkas av våldet (Fitzgerald 2007).

Den mesta forskning som finns om våldsutsattas relation till sällskapsdjur synliggör den kvarhållande effekt som djur kan ha på kvinnorna. Enligt internationella enkätstudier uppger mellan 20 och 50 procent av de tillfrågade kvinnorna att djurens utsatthet påverkat deras beslut att lämna mannen eller stanna kvar i den destruktiva relationen (Faver och Strand 2003; Fitzgerald 2005, Flynn 2000a, 2000b). De kvinnor som valt att lämna relationen fortsätter att oroa sig för djurens trygghet, i synnerhet om djuren är kvar med den våldsamma partnern (Flynn, 2000a; Fitzgerald 2005; Strand och Faver 2008). Det gäller särskilt kvinnor som inte har barn (Strand och Faver 2008). Även forskning i Sverige

belyser bristen på skydd för djur som utsätts för våld av närstående och att denna brist får negativa konsekvenser också för våldsutsatta kvinnors möjligheter att lämna destruktiva relationer (Striwing 1998; Diesen & Diesen 2013; Holmberg 2004, 2011; Se sambandet 2017:1). Flertalet kvinnojourer tar inte emot sällskapsdjur och kvinnan kan ha svårt att lämna den destruktiva relationen om det innebär att utsatta sällskapsdjur lämnas utan skydd i hemmet (Holmberg 2004; Holmberg och Enander 2008).

Samtidigt som djurs utsatthet kan ha negativa konsekvenser för utsatta kvinnor visar några internationella studier också att sällskapsdjur har en positiv effekt på kvinnors liv under tiden då de lever i den destruktiva relationen. Sällskapsdjur kan utgöra ett viktigt emotionellt och socialt stöd (Flynn 2000a, 2000b; Fitzgerald 2007), särskilt för de kvinnor vars djur också utsatts för våld (Flynn 2000a). I intervjustudier berättar kvinnor att de samtalar med sällskapsdjuren om våldet, vilket har en positiv inverkan på kvinnornas känsloliv (Flynn 2000b, Fitzgerald 2007). Djur kan upplevas skydda utsatta kvinnor och även vara de som håller dem vid liv, genom att kvinnorna på grund av kärleken till och omsorg om sina djur hindrar sig själva från att begå självmord (Fitzgerald 2007). I vissa fall kan kärleken till djuren vara det som får kvinnor att fatta det avgörande beslutet att lämna relationen (Holmberg & Enander 2008). Forskningen om djurs positiva och frigörande betydelse är dock mycket begränsad, i synnerhet inom svensk forskning.

Ekofeministiskt perspektiv

Enligt ekofeministisk teori är den relation som våldsutsatta kvinnor kan ha till sitt sällskapsdjur alldeles speciell. Så här skriver Leslie Irvine (2004) om djurs terapeutiska förmåga: "animals are not substituting for something that humans could and should get from other humans. They are providing something unique to animal companionship" (s.22). Ekofeminister uppmärksammar just denna typ av unika relation mellan kvinnor och djur, vilka delar erfarenheten av att vara situerade i en underordnad position i allmänhet (se exempelvis Adams 1996b) och den våldsutövande partnern i synnerhet (Fitzgerald 2007). Sällskapsdjur kan alltså utifrån ekofeministiskt perspektiv ha väldigt stor betydelse som socialt stöd för våldsutsatta kvinnor, inte enbart för att det inte finns någon annan där för dem, utan för att det stöd som djur kan erbjuda är unikt. Viktigt utifrån feministiskt perspektiv är också att studien kan visa på hur våldsutsatta kvinnor, tack vare relationen till sina djur, utövar agens och sätter sig emot våldets effekter (jmf Fitzgerald 2007).

Metod

Studiens empiriska material består av intervjuer med tio våldsutsatta kvinnor som har haft sällskapsdjur i familjen under tiden de levit i en destruktiv, heterosexuell relation. De intervjuade var i åldrarna 25 till 63 år, samtliga hade lämnat den

våldsamma partnern vid tiden för intervjun. Intervjuerna genomfördes i samband med två olika forskningsprojekt som fokuserade på andra frågor än sällskapsdjur. Djurens betydelse för kvinnornas livssituation har dock varit framträdande i de utvalda intervjuerna och studeras därför särskilt här.

Kvalitativ metod är den bäst lämpade i studier som handlar om att förstå komplexa fenomen och sammanhang. Intervjumetoden gör det möjligt att sätta sig in i forskningspersonens tankevärld (Kvale 1997). Genom att ställa öppna frågor där intervjupersonens egen berättelse är i fokus, skapas förståelse för det som är centralt i den intervjuades liv och hur hon förstår sin egen livssituation. De projekt som materialet är hämtat från följer Vetenskapsrådets forskningsetiska principer för samhällsvetenskaplig forskning och är godkända av etikprövningsnämnden i Umeå.

Vid analysen av materialet har jag läst igenom varje intervju med fokus på de avsnitt där kvinnan pratar om djur och djurs positiva betydelse i deras liv. Vid läsningen har jag haft det ekofeministiska perspektivet i förgrunden och tolkat citaten utifrån förståelsen om erfarenheten av utsatthet som kvinnor och djur enligt teorin delar, och vilken betydelse denna erfarenhet kan ha för hur kvinnorna förstår sin livssituation och sin relation till djuren. Jag har på detta sätt funnit två teman, vilka jag presenterar nedan.

Resultat

De intervjuades berättelser gör tydligt att djur kan ha en mycket viktig funktion för både kvinnornas och deras eventuella barns livssituation. Nedan presenterar jag exempel på hur djur dels kan fungera som socialt och emotionellt stöd för våldsutsatta, och därigenom hjälpa dem att hitta sig själva trots ett liv i kaos, dels rent bokstavligt kan rädda liv.

Att hitta sig själv genom djuret

Erfarenheten av att i den våldsamma relationen "tappa bort sig själv" är gemensamt i alla intervjuades berättelser. Kvinnorna berättar om att förtrycket från männen gjort att de förlorat tron på sig själva och sina egna förmågor men också självkänslan, möjligheten att förstå sina egna önskningar och behov. Mannen och hans våld tar makten över kvinnans liv. Men intervjuerna synliggör också en annan berättelse, nämligen den om hur kvinnorna ändå förmår hitta tillbaka till sig själva. Djuren är ofta de som gör det möjligt. Rita berättar om hur skötseln av hästarna blev hennes och hennes barns mötesplats och tillflyktsort. I stallet delade de livet med varandra.

Jag tappade bort hela mig själv, hela det jag kunde, allting det jag visste att jag egentligen hade. Det försvann. Det enda som jag hade som liksom höll mig levande, det var ju hästarna och ungarna liksom. Det var det. För det var där jag

kunde få själsfrid och blåsa skallen när man var ute och red, det var att få den egna tiden och ungarna. Vi hade ju jättemycket tid tillsammans i stallet och med hästarna och det var ju liksom så mycket kvalitetstid. Det låter jättekonstigt men vi löste alla världsproblemen när vi gick där och mockade våra 13 boxar liksom, det var... ja, det va en väldigt go samvaro även om det var ett tungt och svårt jobb och så. (Rita)

Rita berättar om hur umgänget med hästarna blev en fristad för henne och barnen. Tack vare djuren fick de tid tillsammans och kom bort från våldet. Hon beskriver i början av citatet hur våldet gjorde att hon "tappade bort sig själv". Men tack vare skötseln av hästarna fick hon och barnen en plats och ett sammanhang att mötas på, vilket gav henne distans till våldet. Hästarna hjälpte henne (och troligen också barnen) att åter finna sig själva i kaoset. Enligt ekofeministisk teori kan djur bidra till att den våldsutsatta kvinnan förmår att utöva agens och sätta sig emot våldets effekter vilket Ritas berättelse är ett exempel på (jmf. Fitzgerald 2007). Mötet med barnen och de gemensamma samtalen och arbetet med hästarna blev ett sätt för Rita att tänka sig själv bortom våldet, att hitta sig själv.

Enligt Rita hade det inte räckt med vilken plats eller gemensam syssla som helst. Att det handlade om just djurskötsel var enligt Rita väsentligt. Liksom andra intervjupersoner berättar hon om relationen till hästarna som något alldeles unikt.

Det låter ju förfärligt att säga att man då sätter hästarna före barnen, men alltså (inandning) hästarna var på ett annat sätt liksom att vara tillsammans med. Det var inga konflikter och krångel. (Rita)

Den kravlösa samvaro som Rita ger uttryck för att hon funnit i relation till hästarna är den samvaro som människor som lever under ständiga krav ofta söker. Tidigare forskning visar att djur kan hjälpa den utsatta att komma nära sig själv och sina känslor (Flynn 2000b, Fitzgerald 2007). En annan intervjuperson, Sonja, berättar om hur en häst hjälpt henne att se sitt eget värde.

Man måste hitta sej själv och se att man är värd att sätta sina egna gränser...tror jag. (...) Jamen det är nog det jag har gjort... för det var, först hamnade jag på en praktikplats som var ett stall. Det var ju olika djur, hästar och små grisar och höns och så. Jag vet inte, jag fastnade väldigt mycket för hönsen, jag vet inte varför. Och sen en häst som gjorde väldigt mycket för mej. Det var en häst som hatade allting, hon hatade människor. Och för att människorna gick ju bara in, satte på en sadel och... knuffade till henne ut och sa att "du ska inte hålla på och sparkas". Men jag gjorde inte det, jag hade inga krav, och hon hade inga krav på mej. Utan jag gick bara in och ställde mej och masserade henne. Och till slut så började hon gnaga, så masserade hon mej också. Och det var nog sån't som är viktigt för mej att få kontakt med djuren och... Det är ju ett annat språk också... (Sonja)

Sonja berättar om att djur har ett annat språk än människor. Ett annat sätt att kommunicera. Det är en kravlös kommunikation som möjliggör ett möte på lika villkor. Hästen och människan på samma våglängd. I citatet blir kvinnans och hästens utsatthet synlig. De delar erfarenheten av ständiga krav och bestraffningar från människor. Men Sonja möter hästen på det sätt hon själv skulle önska att hon blev bemött. Hon ger hästen kraft och vilja till kommunikation. Ger henne upprättelse och blir därmed också själv upprättad och fylld av kraft. Den ekofeministiska tanken om djurs och kvinnors utsatthet, gemensamma behov och önskningar, lyder starkt i citaten. Djuren har enligt kvinnorna ett terapeutiskt lugn och ett unikt språk, som talar till dem på djupet.

Djurs terapeutiska förmåga blir tydlig också i andra berättelser, som exempelvis Birgittas. Sedan Birgitta lämnade den destruktiva relationen har hon levt med skyddad identitet och hon har fått samtalsstöd, både enskilt och i grupp. Men Birgitta säger att skogen och hennes hundar har varit bättre samtalspartners än människorna varit.

Jag måste ha skog omkring mig, alltså för jag hämtar alltså min kraft i skogen jag kan gå ut i skogen jag kan gallsrika för att jag har så jävla ont, jag kan gå dit och prata, jag kan sätta mig på en sten och bara tänka och jag har mina hundar som jag är ute med. Alltså det ger mig mer kraft... än att sitta i såna jävla gruppsamtal. Det kan, det är säkert jättejättebra för många, men för mig funkade det inte. (Birgitta)

Djurens (och naturens) terapeutiska förmåga blir tydlig i Birgittas citat. Det är i skogen, tillsammans med hundarna, som Birgitta pratar om sitt liv och sina känslor. Det är i och med dem hon möter sig själv, sin sorg och smärta. Det är där hon skriker ut sin förtvivlan. Jag ser det som troligt att det återigen är naturens kravlöshet och brist på ifrågasättande som Birgitta upplever som läkande. Birgitta, hundarna och skogen möts på lika villkor.

Men djur kan också rädda liv på ett bokstavligt sätt, vilket kommande avsnitt ger exempel på.

Djur som livräddare

Katterna blev Petras räddning när hon i desperation försökte ta sitt liv genom att överdosera antidepressiva tabletter. Sådär berättar Petra om vad som hände:

Nej, jag trodde att det skulle ta lite längre tid, än vad det gjorde så jag vart rädd när kroppen slutade funka, för jag hade katter och jag kunde inte ens få fram kattmaten som jag hade tänkt. Jag hade tänkt skriva brev, jag hade tänkt ta fram kattmat, jag hade tänkt liksom att ordna ifall det att skulle ta ett tag då... Eh, och kunde inte, för allting bara slogs ut så att jag, jag ringde BRIS, och sa 'jag vet inte vad jag ska göra, kan, kan ni se till att nå'n kommer hit och ger mina katter mat *skrattar* Och dom ringde efter en ambulans, så att ehm... då fick jag hjälp... snabbt. (Petra)

Petras berättelse synliggör på ett annat sätt än tidigare exempel hur hon som kvinna delar erfarenheten av utsatthet med djuren. Varken katterna eller Petra skulle överleva utan andra människors omsorg. Men det är också Petras kärlek till katterna som räddar hennes liv. Om inte katterna hade funnits hade Petra aldrig ringt det samtal som fick personalen vid BRIS att agera och skicka en ambulans. Petras omsorg om katterna liknar den omsorg som flera kvinnor som har barn talar om i relation till barnen. Tidigare forskning visar också att djur kan vara särskilt viktiga för kvinnor som saknar barn (Fitzgerald 2007).

Även Hanna berättar om djurs livsuppehållande kraft. I det här fallet gäller det hennes son, som blev utsatt för våld av sin pappa under hela sin uppväxt. Till slut tappade sonen livslusten men hunden fick honom att vilja fortsätta leva.

Och skälet till att jag fick sonen att vilja leva igen, jag frågade honom 'vad kan jag göra så du känner liksom att du vill leva igen'? då ville han, han funderade länge och så sa han 'jag vill ha en hund'. Och då sa jag 'jag köper en hund'. Och så fick han titta, vi hittade en så'n omplacering. Och då åkte jag och hämtade den och på skolavslutningen, då hade jag sagt till honom 'på skolavslutningen kommer jag med din hund. (...) Och då får du träffa din hund'. Och han höll sej uppe, då orkade ju han, och på skolavslutningen så kom jag med hans hund då, och han var så lycklig, han har ju den fortfarande då. (Hanna)

Hannas citat visar hur djuret kan vara den längtan och det hopp som en kämpande människa behöver för att orka hålla sig levande. Hanna berättar vidare om hur hunden fortsatt att vara en väldigt viktig del av sonens liv. De sover alltid tillsammans och tillbringar mycket vaken tid ihop. En omplaceringshund, som riskerade bli utan omsorg då den inte längre kunde bo i det hem den tidigare levte i, blev en livsviktig vän till ett utsatt barn.

Avslutande reflektioner

Resultaten från den här studien synliggör djurs positiva inverkan på våldsutsattas liv. Genom att använda ekofeministisk teori som utgångspunkt för min analys har jag fått syn på den kraft som mötet mellan djur och människa kan innebära. Mötet mellan två utsatta individer kan skapa ett emotionellt och socialt band som är unikt och som ger kraft och liv trots, och tack vare, utsattheten. Dessa perspektiv på relationen mellan människa och djur har inte uppmärksammats i tidigare forskning om våld i Sverige.

En av studiens slutsatser är att det är omöjligt att förutsäga vilken betydelse ett djur kan ha i en människas liv. Detta är viktigt för människor som hjälper våldsutsatta att tänka på så att rätt insatser kan göras för att också skydda djuren. Att dra en tydlig distinktion mellan djur och människa och tala om djur som "bara djur" är att osynliggöra den unika kraft som finns i djuren och naturen. Studiens resultat aktualiserar det behov som finns av att öka möjligheten för våldsutsatta

människor att ta med sig sällskapsdjur till exempelvis kvinnojourer eller på annat sätt få hjälp med omvårdnad av djuren vid flykt från den våldsamma mannen.

Den här studien baseras på intervjuer som egentligen inte haft djur och deras betydelser för våldsutsatta i fokus. Det saknas forskning som undersöker sällskapsdjurs betydelse för våldsutsatta kvinnors livssituation på djupet i en svensk kontext genom att uteslutande fokusera på relationen mellan djur och människor i familjer där våld förekommer. Sådan forskning behövs för att utveckla kunskapsområdet i sig men också för att bättre kunna stödja våldsutsatta människor och djur.

Referenser

- Adams, C. (1995). "Woman-Battering and Harm to Animals" I, C.J. Adams och J. Donovan (Eds.), *Animals and Women – Feminist Theoretical Explorations*. Durham: Duke University Press.
- Adams, C. (1996a). "Caring about Suffering: A Feminist Exploration." in *Beyond Animal Rights: A Feminist Caring Ethic for the Treatment of Animals*, edited by Josephine Donovan and Carol Adams. New York: Continuum.
- Adams, C. (1996b). "Ecofeminism and the Eating of Animals." in *Ecological Feminist Philosophies*, edited by Karen J. Warren. Bloomington; Indianapolis: Indiana University Press.
- Ascione, F. R., Weber, C. V., and Wood, D. S. (1997). *The abuse of animals and domestic violence: A national survey of shelters for women who are battered*. *Society and Animals*, 5(3), 205-218.
- Diesen, C., och Diesen, E. (2013). *Övergrepp mot kvinnor och barn*. Stockholm: Norstedts juridik.
- Faver, C. A., och Strand, E. B. (2003). To Leave or to Stay?: Battered Women's Concern for Vulnerable Pets. *Journal of Interpersonal violence*. 18(12), 1367-1377.
- Fitzgerald, A. (2005). *Animal abuse and family violence: Researching the interrelationships of abusive power*. Lewiston; Queenston; Lampeter: The Edwin Mellen Press.
- Fitzgerald, A. (2007) "They Gave Me a Reason to Live": The Protective Effects of Companion Animals on the Suicidality of Abused Women. *Human and Society*. 31(4), 355-378.
- Flynn, C. P. (2000a). Woman's Best Friend: Pet Abuse and the Role of Companion Animals in the Lives of Battered Women. *Violence against women*. 6(2), 162-177.
- Flynn, C. P. (2000b). "Battered Women and their Animal Companions: Symbolic Interaction between Human and Non-Human Animals." *Society and Animals* 8:99-127.

- Holmberg, C. (2004). *Med husbondens röst – Om våld mot djur i misshandelsrelationer*. Ystad: Kabusa böcker.
- Holmberg, C. och Enander, V. (2008). *Varför går hon?: Om misshandlade kvinnors uppbrottsprocess*. Ystad: Kabusa Böcker.
- Holmberg, C. (2011). Nya målgrupper och metoder – om djurs roll i uppbrottsprocesser, i V. Enander och C. Holmberg (red.) *Hur går hon? – att stödja misshandlade kvinnors uppbrottsprocesser*, Lund: Studentlitteratur.
- Irvine, Leslie. (2004). *If You Tame Me: Understanding our Connection with Animals*. Philadelphia: Temple University Press.
- Kvale, S. (1997). *Den kvalitativa forskningsinterojun*. Lund: Studentlitteratur.
- Se sambandet. (2017). *En enkät om djurförsäkringar - Om utebliven ersättning och otydliga villkor vid mäns/partners våld mot kvinnor/partners och deras djur*. Rapport nr1. Stockholm: Se sambandet.
- Strand, E och Faver, C. A. (2008). Battered Women's Concern for Their Pets: A Closer Look, *Journal of Family Social Work*, 9(4), 39-58.
- Striwing, H. (1998). *Djur som brottsoffer*. Nora: Nya Doxa.

KAPITEL 4

Maskulinitet och våld i förändring: Våldsregimer och privatisering av våld i Skottland

Sara Skott

Inledning

Detta kapitel presenterar utvecklandet av ett teoretiskt ramverk för att förklara och förstå förändringar i våld över tid. Det teoretiska ramverket skisseras i detta kapitel med utgångspunkt i mina tidigare studier av våld i Skottland, där jag mellan år 2000 och 2015 undersökte hur våld förändrades i relation till förändringar i samhällsstrukturer och institutionella kontexter. För att försöka bena ut hur olika typer av våld har förändrats analyserade jag förändringen av olika typer av dödligt (Skott, 2019a) och icke-dödligt våld (Skott, 2019b) i Skottland över tid. Studierna identifierade fyra olika typer av dödligt våld (*Stabbing, Bludgeoning, Rivalry* och *Domestic homicides*) samt fyra olika typer av icke-dödligt våld (*Public Weapon, Public No Weapon, Work-related* och *Domestic violence*). När dessa båda typologier jämfördes visade resultatet att trots att både dödligt och icke-dödligt våld generellt sett hade minskat över tid fanns det vissa typer av våld som inte alls hade minskat lika mycket. Den påvisade nedgången av våld och mord utgjordes till stor del av en dramatisk minskning av dödligt och icke-dödligt offentligt knivvåld mellan unga män, medan dödligt och icke-dödligt partnervåld, främst mot kvinnliga offer, hade uppvisat en relativ ökning över tid (Skott, 2019a; Skott, 2019b). Studierna visade även att våld i större utsträckning sker inomhus i privata miljöer och oftare mellan personer som har närmare och mer intima förhållanden. Våld som sker på arbetsplatser mellan kollegor eller inom ramen av offrets arbete hade också uppvisat en ökning över tid (Skott, 2019b).

Dessa resultat tyder alltså på att våldets struktur och mönster har förändrats i Skottland i relation till förändrade samhällsstrukturer. Våldsproblemet handlar inte längre om gängrelaterad våldsbrottslighet med kniv på offentliga platser mellan unga män, utan allt mer våld sker mellan personer som känner varandra väl i privata miljöer. Andelen våldsbrott mot före detta eller nuvarande (kvinnlige) partners har även blivit mer vanligt. Med andra ord har både dödligt och icke-dödligt våld blivit mer privatiserat över tid (Cooney, 2003). Men hur kan vi teoretiskt förstå denna förändring? Vilka strukturella mekanismer påverkar förändring av våld över tid? I detta kapitel framför jag ett teoretiskt ramverk jag kallar *Våldsregimer*, där jag sammanför en teoretisk förståelse av begreppet våldsregimer med teorier som utvecklats inom ramen för feministisk

teori, däribland det angränsande begreppet genusregimer, för att få en djupare förståelse av hur våld kan förändras i relation till förändrade samhällsstrukturer. Jag illustrerar detta genom att använda förändringen av våld i Skottland som ett exempel.

Våldsregimer

Begreppet regim syftar i detta sammanhang på ett mönster av strukturella arrangemang relaterat till exempelvis vilka personer som rekryteras till vissa roller, vilka sociala indelningar som iaktas, hur känslomässiga relationer hanteras och hur institutioner förhåller sig till andra (Connell, 2009). Detta begrepp har tidigare använts i relation till bland annat genus (Connell, 2009) och risk (Laurendeau, 2008) för att förklara skapandet av olika relationsstrukturer som både formar och motverkar individuella praktiker och definierar möjligheter till handling, samt konsekvenserna av dessa. Sådana regimer går att finna inom institutioner och organisationer och ingår i större mönster av maktordningar (Connell, 2009). Dessa regimer är dock inte alltid överensstämmande med de övergripande maktordningar som existerar i ett samhälle utan kan avvika från dessa, vilket i sin tur ger upphov till förändring.

Connell (2009) och Butler (2004) beskriver denna typ av regim i relation till genus. Butler (2004) menar att "görandet" av genus är ett outtröttligt, improviserat uppförande på en arena begränsad av strukturella maktordningar, normer och föreställningar som ständigt befinner sig i förändring. Dessa strukturella maktordningar, eller genusregimer, gör vissa typer av genusediteter (o) synliga, (o)legitimerade och (o)premierade, vilket också producerar en differentiell föreställning om vissa människor som (o)levande och (o)livsdugliga, och producerar ohållbara levnadsvillkor för vissa individer som på olika sätt förvägras erkännande av dessa maktordningar. För att hantera och överleva dessa outhärdliga liv 'omgör' och 'ogör' vissa individer genus, vilket omförhandlar eller rubbar de villkor som dikterar deras beteenden (Butler, 2004; Giritli-Nygren et al., 2017). Detta kan exempelvis ta sig i uttryck genom ett görande av en viss femininitet eller maskulinitet som inte är i enlighet med de övergripande genusnormer som genomsyrar samhället; som istället motverkar dessa. Dessa strategier används således för att producera och samtidigt motverka de genusregimer som genomsyrar ett samhälle.

På liknande sätt beskriver Laurendeau (2008) regimer i relation till risk, där dessa beskrivs som mönster av riskarrangemang på subkulturell nivå. I en sådan riskregim formas och hindras individers olika val utav en dominant förståelse av risk och ger upphov till olika riskpraktiker i relation till denna. Laurendeau (2008) knyter även samman riskregimer med genusregimer, och argumenterar att "görande" av genus även är relaterat till "görandet" av risk. Görandet av risk som intersektionell process har även utvecklats av Giritli-Nygren et al., (2017), som i likhet med Butler (2004) argumenterar att risk är någonting som görs,

ogörs och omgörs i relation till de strukturella villkor som formar individers val och handlingar. Att "göra" risk är således att agera i enlighet med de risknormer som finns, vilket även riskerar att reproducera de maktordningar som präglar riskregimen. Det är även en förkroppsligad, självreglerad process, precis som görandet av genus (Connell, 2009), där görandet av risk också innebär görandet av genus, ålder, klass, etnicitet och andra maktordningar (Giritli-Nygren et al., 2017).

I detta kapitel bygger jag vidare på dessa definitioner genom att även argumentera att institutioner, organisationer och samhällen genomsyras av *våldsregimer*. För att teoretiskt kunna förstå våldsproblemet i termer av våldsregimer behöver vi förstå våldets nära förhållande till olika maktordningar, bland annat genus och maskulinitet. Våld är inte bara ett manligt problem där den övervägande majoriteten av alla våldsutövare och brottsoffer för våld är män, utan våld har även beskrivits vara grundläggande för skapandet av maskulinitet (Hatty, 2000; Ray, 2011; Polk, 1999). Våld kan således betraktas som ett sätt att "göra" maskulinitet för att lösa interpersonella konflikter, men också för att bekräfta strukturella och kulturella maskulina normer (Butler, 2004; Hatty, 2000; Messerschmidt, 1999; Polk, 1994). Att "göra" våld är alltså att "göra" maskulinitet, och tvärt om.

Men genus är inte den enda maktordning som påverkar våldsutövning. Tidigare studier har visat att bland annat klass, etnicitet, ålder och sexualitet också utgör strukturer som påverkar huruvida individer utövar våld eller inte (Messerschmidt, 1999; Polk, 1994, 1999; Skott, 2019a, 2019b; Tomsen & Mason, 2001). Studier har också visat på vikten av att undersöka våld utifrån ett intersektionellt perspektiv, där alla dessa maktordningar tas i beaktande (Meyer, 2012; Sokoloff, 2008).

Det teoretiska ramverk jag framlägger föreslår ett nytt sätt att förstå våld och våldets förändring, där alla dessa olika maktordningar (inklusive religion, funktionsvariation och transidentiteter) tas i beaktning. Jag föreslår att vi bör tänka på våld inte bara i termer av hur våldsutövning påverkas av olika maktordningar, utan hur dessa maktordningar samverkar för att göra vissa former av våld synliga, legitimerade och erkända, medan andra typer av våld görs osynliga, illegitima och icke erkända; det vill säga de våldsregimer som formar våldet. För att framlägga denna teori bygger jag vidare på Schinkels (2003) definition av begreppet genom att väva samman detta med ett intersektionellt genusperspektiv.

Schinkel (2003) definierade begreppet våldsregim som det regleringssystem som identifierar och definierar olika typer av våld samt relationerna mellan dessa. Det är således våldsregimen som avgör vilka typer av våld som erkänns och legitimeras. Fastän våldsregimen inte uteslutande är definierad av staten menar Schinkel att begreppet är nära relaterat till staten då de legitimerade formerna av våld oftast utgår från statliga definitioner och då våldsregimen är det som medlar förhållandet mellan subjekt och stat. Staten är inte bara definierad av och grundad i våld (Weber, 1956) utan har också makt att konstruera våldets mening, erkännande och tillskrivning genom selektiva processer av definiering,

erkännande och förnekande (Schinkel, 2013). Detta innebär att våldsregimen även ger upphov till symboliskt våld (Bourdieu & Wacquant, 1992) som legitimerar och befäster ojämlikhetsstrukturer. Symboliskt våld, enligt Bourdieu, är våld som inte definieras som sådant och därför sker under tyst acceptans från de utsatta (Bourdieu, 2000: 204; Schinkel, 2013). Detta våld går att härleda till dominerande klassificeringsstrukturer och (själv)klassificerande praktiker vilka, som Schinkel (2013) argumenterar, inte enbart kommer från staten.

I det ramverk jag föreslår utvecklar jag Schinkels (2013) idéer genom att definiera våldsregimer som ett strukturerat set av maktordningar som gör vissa former av våld synliga, legitimerade och erkända, medan andra typer av våld görs osynliga, illegitima och icke erkända. Detta kan ta sig i uttryck som kriminalisering och ett allmänt accepterande av vissa typer av våld men inte andra, men även som ett konstruerande av våld som premierar vissa typer av våld på bekostnad av osynliggörandet av andra. Definitionen och erkännandet av våld är således inte bara reglerad utav förhållandet mellan stat och subjekt, utan av de olika maktordningar som genomsyrar samhället på alla dess nivåer. Jag argumenterar därför att det inte bara finns en våldsregim såsom Schinkel (2003) framför, utan ett flertal våldsregimer beroende på kontext. Vad som anses vara legitimt och erkänt våld skiljer sig således mellan olika grupper och sammanhang. På så sätt formar hegemoniska och heteronormativa maktordningar, (såsom exempelvis genus-, etnicitets- och klassordningar), de nuvarande våldsregimer som uttrycks och genomsyrar globala såväl som lokala kontexter. Dessa våldsregimer behöver således belysas för att våld och dess förändring ska kunna förstås. Det är samtidigt viktigt att skilja på den sociala konstruktionen av våld (vilket jag argumenterar våldsregimerna konstruerar) och själva brottet som utövas. På samma sätt som den sociala konstruktionen av risk är skild från det som ger upphov till risken (exempelvis sjukdom, krig eller en katastrof) (Giritli-Nygren et al., 2017), så definieras våld här som den sociala konstruktionen av våldsamma handlingar, förövare och offer, där vissa personer och handlingar konstrueras som våldsamma och andra inte.

Precis som under genusregimer (Butler, 2004; Connell, 2009) och riskregimer (Giritli-Nygren et al., 2017; Laurendeau, 2008) förutsätter mitt teoretiska ramverk om våldsregimer att individer hittar strategier för att hantera och omförhandla de maktstrukturer som präglar regimerna. Precis som vid görandet av risk innebär görandet av våld handlingar och förkroppsliganden som förhåller sig till de dominanta våldsnormer som våldsregimer dikterar. Att göra våld är således också att göra genus, etnicitet, klass och andra maktordningar genom strategier och vardagliga praktiker. Att inte vara våldsam kan på så sätt också vara ett görande av våld. Exempelvis kan en vit, heterosexuell, medelålders, medelklass kvinna göra våld genom icke-våld eftersom hon genom att göra genus, sexualitet, risk, klass och etnicitet genom vardagliga praktiker faller utanför ramen för de personer som enligt våldsregimen konstrueras som "våldsamma". Om hon

hamnar i en våldsamt situation är det betydligt mer sannolikt att hon erkänns som offer snarare än förövare eftersom våldsregimens dominanta normer förutsätter detta. Hennes våld, om det sker, görs osynligt. En ung, svart man från en lägre socioekonomisk klass och marginaliserat område som brukar våld faller däremot inom ramen för konstruerade våldsförövare enligt våldsregimen och blir lättare erkänd som förövare, inte som offer. Hans görande av genus, ålder, risk och klass bidrar tillsammans med att synliggöra hans våld, göra det legitimerat och prioriterat utifrån våldsregimens konstruktioner. Om denna unga man istället väljer att inte vara våldsamt, att istället bruka icke-våld, kan hans handlingar istället förstås som ett "ogörande" av våld eftersom han aktivt går emot de normer som våldsregimen diktar. Utövande av våld kan således inte separeras från göranden och förskjutningar av dessa maktordningar, och konstruktionen av våldsutövare som våldsregimen diktar kan inte heller separeras från konstruktionen av dessa maktordningar.

Om våld i ett samhälle förstås existera i en kontext präglad av våldsregimer kan våld i sig således förstås som en strategi för att göra, omgöra och ogöra alla dessa maktordningar för att överleva de (o)drägliga levnadsförhållanden våldsregimerna har skapat. På så sätt blir våldet ett sätt att hantera dessa strukturer, som i vissa fall reproducerar de våldsregimer som existerar i samhället och i andra fall motverkar dem, och synliggör dess gränser och tabun. På så sätt kan våld anses vara ett uttryck för våldsregimer som både reproducerar och motverkar dessa.

Skottlands våldsregim – en våldsregim i förändring

Maktordningar såsom genus, etnicitet, ålder och klass är ständigt i förändring och ger upphov till förändrade göranden och ogöranden av dess strukturer. I Skottland har gamla genus- och klassideal luckrats upp och förändrats över tid i takt med samhällets övergripande ontologiska förändringar (Young, 2007). De arketyper som under tidigare årtionden utgjorde de hegemoniska förebilderna av maskulinitet såsom 'the Hardman' eller 'the Fighting Man' (Fraser, 2015:68) är inte längre upphöjda som ideal. Genusregimer förändras (Connell, 2009), och de strategier individer har för att hantera dessa, med dem. På samma sätt antar mitt ramverk om våldsregimer att dessa ändras över tid, då våldsregimer genomsyras av dessa olika maktordningar. Det våld som idag anses vara legitimerat är inte nödvändigtvis samma typ av våld som var legitimerat för tjugo år sedan.

Våld, både i dess dödliga och icke-dödliga form, har länge utgjort ett närmast traditionellt problem i Skottland. I flera årtionden har gäng- och knivrelaterad våldsbrottslighet, framförallt i Skottlands västra delar, utgjort ett av de främsta hälsorelaterade problemen och legat högt upp på den politiska agendan (Carnochan, 2015; Damer, 1990; Fraser, 2015). Våldsproblemet har även gått hand i hand med andra sociala problem såsom ökad droganvändning och utbredd arbetslöshet, och vid våldsbrottslighetens topp på mitten av 1990-talet med 134 rapporterade mord, motsvarande en ökning av 91 procent i jämförelse med tjugo

är tidigare, var våld så utbrett i Skottland att det upplevdes både som normalt och oundvikligt (Carnochan, 2015).

Detta har dock förändrats över tid. De senaste årtiondena har uppvisat en dramatisk minskning av våldsbrott i Skottland och under mitten av 2010-talet uppvisades det lägsta rapporterade antalet mordsedan 1976 (Scottish Government, 2016). Detta har sammantaget bidragit till att Skottland har gått från att utgöra "ett av de våldsammaste länderna i Västvärlden" (BBC News, 2005; The Guardian, 2005), till att ha bland de lägsta mordfrekvenserna i Europa (Eurostat, 2017). På grund av våldets heterogena karaktär skulle denna övergripande minskning av våld över tid dock kunna dölja förändringar i vissa typer av våld som har stor betydelse för vår teoretiska såväl som praktiska förståelse av våld och dess förändring över tid. Beroende på vilka typer av våld som har minskat eller inte minskat bör lämpligen olika typer av interventioner eller preventionsstrategier sättas in, och det är därför viktigt att undersöka olika typer av våld specifikt, och inte bara våld generellt. Detta var således bakgrunden till de empiriska undersökningar jag genomförde av förändringen av våld (Skott, 2019a) och mord (Skott, 2019b) i Skottland över tid, där jag fann att trots att våld generellt har minskat över tid så gäller inte detta alla typer av våld. Minskningen av dödligt och icke-dödligt våld kunde till största delen tillskrivas en minskning av offentligt våld med kniv mellan unga män medan partnervåld och våld inomhus mellan personer som känner varandra väl har blivit mer vanligt över tid. Våldet har således blivit mer privatiserat i Skottland och sker oftare mot personer som känner varandra väl.

För att illustrera empiriska spår av våldsregimer i förändring kan vi titta närmare på den typ av våld som skotska policyer och preventionsstrategier (NKBL, 2016; Scottish Government, 2017; VRU, 2016) konstruerar som det huvudsakliga problemet; offentligt våld mellan unga män med kniv. Unga marginaliserade män med begränsade möjligheter använder våld som ett görande av olika maktordningar, som exempelvis genus, klass, sexualitet och etnicitet. Detta är inte bara ett resultat från dessa studier om Skottland (Skott, 2018) utan har även återfunnits i en mängd andra studier i andra länder (Connell & Messerschmidt, 2005; Polk, 1994;1999; West & Zimmerman, 1987). Detta tar sig ofta i uttryck som just offentligt våld mellan unga män (Polk, 1999); den typ av våld som har minskat markant i Skottland över tid. Överlag har Skottland haft ett skiftande beteendemönster hos unga, där fler spenderar tid inomhus och färre unga män generellt döms för brott (Matthews & Minton, 2018). Denna minskning av våld från unga marginaliserade män skulle kunna tyda på att dessa män inte längre använder offentligt våld som strategi för att navigera de levnadsvillkor maktordningar såsom genus, etnicitet och ålder dikterar. Detta skulle kunna vara tecken på att dessa maktordningar har förändrats och att våld inte längre anses vara en legitimerad eller premierad respons. Att inte bruka våld skulle också kunna betraktas som en strategi för att "ogöra" dessa strukturer, och således motverka rådande maktordningar. Icke-våld blir då ett sätt att förhålla sig till

de strukturer som formar identitet och levnadsförhållanden. I båda dessa fall kan minskningen av offentligt våld mellan unga män förstås som en effekt av förändrade maktordningar (såsom exempelvis genus, klass och ålder), som i sin tur har gett upphov till förändrade våldsregimer där det våld som anses vara legitimt och erkänt har förändrats. Hur unga män gör genus, klass och ålder har förändrats, vilket även ger upphov till ett förändrat görande av våld. Våldet i sig blir således både ett uttryck för våldsregimen och en markering av dess gränser.

Ett annat exempel där teorin om våldsregimer kan användas för att teoretiskt förstå våldets förändring är ökningen av våld i hemmet av framförallt äldre män i Skottland, riktat antingen mot bekanta, familjemedlemmar eller intima partners (Skott, 20191; 2019b). Medan minskningen av offentligt våld mellan unga män kan förstås i kontexten av förändrade genusordningar och våldsregimer på mikronivå kan ökningen av våld i hemmet förstås i en kontext av förändrade genusordningar och våldsregimer på makronivå. Under de senaste femton åren har våldspolicier i Skottland förändrats drastiskt, där offentligt våld mellan unga män har konstruerats som det huvudsakliga problemet. Av de många olika preventionsstrategier och policyinitiativ som har genomförts för att få våld att minska i Skottland handlar majoriteten om att minska just denna, offentliga och väldigt synliga, typ av våld (NKBL, 2016; VRU, 2016). Trots att våldspolicyn i Skottland även har ett sekundärt fokus på våld i nära relationer (Scottish Government, 2016), är det offentliga våldet mellan män det primära konstruerade våldsproblemet. De interventioner och strategier som satts in för att minska våld i nära relationer har även blivit kritiserade för att reproducera genusrelaterade och sociala makthierarkier (Hearn & McKie, 2010). Det har gett upphov till en våldsregim på makronivå där offentligt, manligt våld premieras och synliggörs på bekostnad av att andra typer av våld såsom våld i hemmet eller på arbetsplatser inte alls får samma fokus. Våld av kvinnor och våld mot män i intima förhållanden är ytterligare exempel på osynliggjort våld som varken nämns i policier eller preventionsstrategier och således inte konstrueras som ett "problem". Detta osynliggörande kan även läsas som ett olegitimerande av detta våld utifrån våldsregimen, där detta inte ens betraktas som "våld" utan snarare kan klassificeras som relationella konflikter. Våldet flyttas således från att vara ett strukturellt fenomen till något individuellt.

Ökningen av våld i hemmet som observerats i Skottland kan således läsas som en reproducering av rådande våldsregimer, vars fokus premierar offentligt våld och där våld i hemmet osynliggörs. Utövare av denna typ av våld kan således förstå våldet som en del av en relationell konflikt, där våldet blir en del av görandet av genus, ålder, klass, heteronormativitet och andra maktordningar. Ökningen av våld i hemmet kan på detta sätt förstås som ett "görande" av den rådande våldsregimen. Om våld förstås på detta sätt, kan förändringen av våld i Skottland förstås vara relaterad till förändrade maktordningar på både mikro och makronivå, där våldet reproducerar och samtidigt motverkar de våldsregimer som dessa maktordningar formar.

Slutsats

Kapitlet har presenterat ett teoretiskt ramverk för att bättre förklara och förstå våld och förändringar av våld över tid. Teorin föreslår att våld konstrueras och definieras i termer av våldsregimer; ett strukturerat set av maktordningar som gör vissa former av våld synliga, legitimerade och erkända, medan andra typer av våld görs osynliga, illegitima och icke erkända. Dessa våldsregimer existerar både på mikro och makronivå och genomsyras av maktordningar som genus, klass, etnicitet, ålder och sexualitet. Genom att använda förändringen av våld i Skottland som ett exempel, illustrerar kapitlet att våld inte bara betraktats som ett uttryck för de maktordningar som formar våldsregimerna, utan även som ett uttryck för dess gränser. Våld kan således förstås både som en strategi för överlevnad och framgång för individer som inte premieras under rådande våldsregimer, men även som ett uttryck för de gränser och tabun som formar våldet. Om våld ramas in på detta sätt skulle det inte bara medföra en ökad förståelse för våld och hur det kan förändras, men det skulle även öka förståelsen för de maktstrukturer och regimer som formar våld i människors vardagliga liv. Genom att rama in våld i termer av våldsregimer betraktas inte våld som ett reaktivt beteende utan som ett aktivt "görande"; som en process som är relaterad till strukturella förändringar på såväl mikro som makro nivå. Det har konsekvenser för hur vi ska gå tillväga för att förhindra våld genom policyarbete och preventionsinsatser.

Vad det teoretiska ramverket kanske främst illustrerar är vikten av att intersektionellt undersöka våldet i den kontext våldsutövarna befinner sig. Som Schinkel (2013) argumenterar kan våldsregimer även användas för statlig styrning och maktreproduktion, då våldsregimer, precis som genusregimer, konstruerar vissa personers liv som värdefulla, livsdugliga och sorgbara (eng. grievable) (Butler, 2006), och andras inte. Exempelvis kan statliga eller kommunala aktioner mot individer som enligt maktordningar konstrueras som mindre värdefulla och sorgbara (exempelvis invandrare eller transpersoner) inte definieras som våld enligt rådande våldsregimer, fastän dessa aktioner begränsar dessa individers livsutrymme och frihet. Detta är också länkat till nationalistiskt kolonialt våld, där vissa kroppar konstrueras som hotfulla, våldsamma och farliga (Gökariksel et al., 2019). I en tid då majoritetsprivilegerade stater konstruerar de attackerande som offer (Gökariksel et al., 2019) är det viktigt att se till vilka våldsregimer och statliga definitioner av våld som existerar i olika samhällen. På samma sätt kan rådande våldsregimer även ge upphov till symboliskt våld (Bourdieu, 2000; Bourdieu & Wacquant, 1992) vilket legitimerar och befäster ojämlikhetsstrukturer, men även "benevolent violence" (Barker, 2017). "Benevolent" eller "välvilligt" våld, som innebär tvingande aktioner och praktiker för att upprätthålla statens mål om förbättring som medför våldsamma konsekvenser (Barker, 2017), kan således ses som ett uttryck för rådande våldsregimer på makronivå. Det är således av största vikt att rådande våldsregimer undersöks och problematiseras för att inte riskera en okritisk reproduktion av statliga definitioner av våld. Överlag kan detta teoretiska ramverk bidra med en ökad förståelse av våld och hur detta förändras över tid.

Referenser

- Barker, V. (2017). Nordic vagabonds: The Roma and the logic of benevolent violence in the Swedish welfare state. *European Journal of Criminology*, 14 (1), 120-139.
- BBC News, (2005). *Scotland Worst for Violence – UN*. Published 18th September, 2005. Gathered 9th of February, 2015, from: <http://news.bbc.co.uk/1/hi/scotland/4257966.stm>
- Bourdieu, P., & Wacquant, L. (1992). *An invitation to reflexive sociology*. Chicago: University Chicago Press,
- Bourdieu, P. (2000). *Pascalian meditations*. Oxford: Polity Press.
- Butler, J. (2004). *Undoing Gender*. London: Routledge.
- Carnochan, J. (2015). *Conviction: Violence, culture and a shared public service agenda*. Glasgow: Argyll Publishing .
- Connell, R. W. (2009). *Om Genus*. Göteborg: Daidalos.
- Connell, R. W., & Messerschmidt, J. W. (2005). Hegemonic masculinity: Rethinking the concept. *Gender and Society*, 19, 829-859.
- Cooney, M. (2003). The privatization of violence. *Criminology*, 41 (4), 1377-1406.
- Damer, S. (1989). *From Moorepark to 'Wine Alley'*. Edinburgh University Press: Edinburgh.
- Eurostat, 2017. *International homicide and sexual offences by legal status and the sex of the person involved*. Gathered 2nd of August 2017, from: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=crim_hom_soff&lang=en
- Fraser, A. (2013). Street Habitus: Gangs territorialism and social change in Glasgow. *Journal of Youth Studies*, 16 (8), 970-985.
- Giritli-Nygren, K., Öhman, S., & Olofsson, A. (2017). Doing and undoing risk: the mutual constitution of risk and heteronormativity in contemporary society. *Journal of Risk Research*, 20 (3), 418-438.
- Gökariksel, B., Neubert, C. & Smith, S. (2019). Demographic fever dreams: Fragile masculinity and population politics in the rise of the global right. *Journal of Women in Culture and Society*, 44 (3), 561-587.
- Hatty, S. E. (2000). *Masculinities, Violence and Culture*. London: Sage Publishing.
- Hearn, J., & McKie, L. (2010). Gendered and social hierarchies in problem representation and policy processes: "Domestic violence" in Finland and Scotland. *Violence Against Women*, 16 (2), 136-158.
- Laurendeau, J. (2008). "Gendered risk regimes" A theoretical consideration of edgework and gender. *Sociology of Sport Journal*, 25 (3), 293-309.
- Matthews, B., Minton, J. (2018). Rethinking one of criminology's 'brute facts': The age-crime curve and the crime drop in Scotland. *European Journal of Criminology*, 15 (3), 296-320.

- Messerschmidt, J. M. (1999). Making Bodies Matter: Adolescent masculinities, the body, and varieties of violence. *Theoretical Criminology*, 3 (2), 197-220.
- Meyer, D. (2012). An intersectional analysis of lesbian, gay, bisexual, and transgender (LGBT) people's evaluation of anti-queer violence. *Gender & Society*, 26 (6), 849-873.
- NKBL (2016). *No knives better lives about us*. Gathered 17th of December 2016, from: <http://noknivesbetterlives.com/info/about-us/>
- Polk, K. (1994). *When men kill: Scenarios of masculine violence*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Polk, K. (1999). Males and honor contest violence. *Homicide Studies*, 3 (1), 6-29.
- Ray, L. (2011). *Violence and society*. London: Sage Publishing.
- Schinkel, W. (2013). Regimes of violence and the trias violantae. *European Journal of Social Theory*, 16 (3), 310-325.
- Scottish Government. (2016). *Recorded crime in Scotland, 2015-16*. Statistical Bulletin. Edinburgh: Scottish Government.
- Scottish Government. (2017). *Justice programme: Building safer communities*. Gathered June 8th 2017, from: <http://www.gov.scot/Topics/Justice/justicestrategy/programmes/building-safer-communities>
- Sokoloff, N. J. (2008). Expanding the intersectional paradigm to better understand domestic violence in immigrant communities. *Critical Criminology*, 16, 229-255.
- Skott, S. (2019a). Disaggregating homicide: Changing trends in subtypes over time. *Criminal justice and behavior, Advanced Online Publication*.
- Skott, S. (2019b). Disaggregating violence: Understanding the decline. *Journal of Interpersonal Violence, Advanced Online Publication*.
- The Guardian, (2005). *Scotland has second highest murder rate in Europe*. Published: 26th of September, 2005. Gathered: 19th of march, 2015 from: <http://www.theguardian.com/uk/2005/sep/26/ukcrime.scotland>
- Tomsen, S., & Mason, G. (2001). Engendering homophobia: Violence, sexuality and gender conformity. *Journal of Sociology*, 37 (3), 257-273.
- VRU, (2016). *The violence reduction Unit*. Gathered 25th of October 2016, from: <http://www.actiononviolence.org.uk/about-us>
- Weber, M. (1978). *Economy and society: An outline of interpretive sociology*. Berkley; University of California Press.
- West, C., & Zimmerman, D. H. (1987). Doing gender. *Gender and Society*, 1 (2), 125-151.
- Young, J. (2007). *The vertigo of late modernity*. London: Sage Publishing

KAPITEL 5

Ju fler kockar desto sämre soppa? Trakasserier och hot (om våld) på hotell- och restaurangarbetsplatsen

Kristina Zampoukos och Katja Gillander Gådin

Inledning

Det är en varm kväll i slutet av juli, luften är mättad av fukt och lukten av spilld öl och matos. På stadens uteserveringar trängs människor för att fira sin semester, dränka sina sorger eller bara för att släcka törsten. Gabriel är 21 år och serverar på en av restaurangerna i kvarteret. Det har varit en lång dag och värmen gör honom extra trött. Han ska visa en familj till deras bord. Bakom det anvisade bordet hänger ett gäng män i medelåldern. Gabriel ber en av männen att flytta på sig så att familjen kan ta plats vid sitt bord. Den uppenbart överförfriskade mannen svarar:

- Hörru, passa tonen, annars ger jag dig en omgång, serru.*
Gabriel suckar knappt hörbart:
- Ja, men du vet väl att vi har ett basebollträ bakom baren, så jag kan ju typ bara hämta det i så fall.*

Gabriel vet att han gick ur servicerollen. Han borde inte ha bemött mannen på det där viset. Folk betar sig när de är på fyllan. Han vet ju det.

Scener som denna utspelar sig gång på gång på hotell- och restaurangarbetsplatser i Sverige¹ och runtom i världen. Det kan, som i det här fallet, handla om hot om våld, eller det kan handla om olika typer av trakasserier som bland annat metoo-rörelsen har uppmärksammat. Föreliggande bokkapitel syftar till att diskutera den specifika arbetsmiljö som hotell- och restaurangarbetsplatsen utgör, med särskilt fokus på psykosociala faktorer i form av sexuella och rasistiska trakasserier samt (hot om) våld.

---

¹ Den här typen av scenarios utgör ett återkommande inslag i föreliggande bokkapitel. Dessa mer eller mindre fiktiva beskrivningar har utarbetats med utgångspunkt i studenters berättelser, egna observationer och erfarenheter, i nyhetsrapporteringen och metoo-rörelsen, utifrån fackliga rapporter samt utifrån den samlade forskningslitteraturen. Tanken är att vi ska använda dem som utgångspunkt i de fokusgruppintervjuer som vi genomför inom ramen för projektet *Bara en bagatell eller? Att avnormalisera trakasserier och hot om våld på hotell- och restaurangarbetsplatsen* (AFA försäkring, projektnummer 180013).

Hotell- och restaurangbranschen lyfts fram som en växande näring med stort rekryteringsbehov både idag och i framtiden, och beskrivs som en viktig ingångsarbetsmarknad för unga och invandrare (Tillväxtverket, 2017; BFUF, 2014; Visita, 2017). Samtidigt som en stor andel unga och invandrare får sin första kontakt med (det svenska) arbetslivet inom hotell- och restaurang brottas branschen med en rad utmaningar, bland annat en hög personalomsättning, bristande ledarskap, brister i organiseringen av arbetet, stress och hög arbetsbelastning, samt hot om våld och sexuella trakasserier (HRF, 2017; Ram, 2015). Problemet med sexuella trakasserier har uppmärksammats av såväl arbetsgivar- som arbetstagarorganisationer, på både nationell och internationell nivå. En rapport från LO (2018) pekar ut hotell- och restaurangarbetsplatsen som den bransch där risken att utsättas för sexuella trakasserier av kunder är särskilt stor. Inom hotell- och restaurangbranschen är det dessutom vanligare att de anställda blir utsatta för sexuella trakasserier av chefer och arbetskamrater, jämfört med andra branscher. Störst risk löper unga kvinnor i osäkra anställningar. Detta mönster bekräftas även av den internationella forskning som gjorts på området (Bråten & Sletvold Øistad, 2018; Kensbock et al, 2015; Ram 2015).

Branschens sammansättning med en hög andel unga, kvinnor och invandrare, varav många i osäkra anställningar (t ex deltid, tillfälliga- eller säsongsanställningar), kombinerat med låg facklig anslutning, bäddar för ojämlika maktrelationer mellan chef-anställd, gäst-anställd, anställd-anställd och leverantör-anställd. På många arbetsplatser råder dessutom en kultur av att den betalande "kunden alltid har rätt", vilket medför en i grunden ojämlik relation mellan serviceproducent och servicekonsument (Guerrier & Adib, 2000; Zampoukos & Ioannides, 2015). Inviter och så kallade "skämt" med sexuella undertoner, liksom våld och hot om våld, betraktas som en del av jobbet (Guerrier & Adib, 2000; Poulston, 2008) och vissa bedömare menar att tillgången till alkohol och andra substanser i dessa miljöer ibland har en förstärkande effekt (Briggs et al, 2011; Boyd, 2002). Det har också framförts att befintlig arbetsmiljölagstiftning har särskilt svårt att hantera trakasserier som kommer från tredje man, det vill säga från gäst/kund/brukare (Bergold, 2018; Handy, 2006). Andra studier pekar dock mot att trakasserier som sker mellan anställda uppfattas som särskilt svårhanterliga, eftersom det då finns ett arbetsgivaransvar som gäller både den som blir utsatt och den som utsätter (Bråten & Sletvold Øistad, 2018). Sammantaget innebär detta särskilda utmaningar för såväl arbetsgivare och arbetstagare när det gäller att förebygga och hantera trakasserier samt våld och hot (om våld).

Normer och kodningar av hotell- och restaurangarbetsplatsens olika rum

Frida, 24 år, arbetar som kallskänka [kallis] i ett restaurangkök. Kollegorna består främst av män. Arbetet är stressigt. I köket finns en tydlig hierarki och höga krav på att 'rätta in sig i ledet', att inte tjafsas och att finna sig i den jargong och kultur som råder. Den som 'tjafsas' eller inte lyckas hålla tempot och kvalitén straffas. Oftast sker dessa bestraffningar verbalt,

men ibland även fysiskt. Just den här dagen har en ny kille, som ganska precis avslutat sin utbildning, börjat i köket. Frida står bredvid den nye och tvättar några gurkor som hon ska lägga in. En av kockarna kommer fram, sträcker sig mellan dem efter en sil, och passar på:

– Jaha, här står kallis och runkar kuk...

De som står närmast omkring dem skrattar, med undantag för den nye som försiktigt sneglar på Frida.

En rad studier visar att hotell- och restaurangarbetsplatsen präglas av en arbetsdelning där anställda med olika bakgrund och status i termer av kön, ålder, utbildning, nationalitet och så vidare associeras med (respektive frikopplas från) särskilda kompetenser och arbetsuppgifter (Adib & Guerrier, 2003; McDowell, 2009). Denna arbetsdelning bidrar också till en kodning av olika platser/avdelningar inom hotell- och restaurangarbetsplatsen där särskilda normer gäller. Exempelvis utgör restaurangköket ofta en manligt dominerad miljö bakom kulisserna, där en hård jargong med både sexistiska och rasistiska inslag kan råda, medan hotellreceptionen är ett i högsta grad offentligt och feminiserat rum, där receptionisten förväntas agera vänligt och välkomnande gentemot gästen (Guerrier & Adib, 2000; Zampoukos, 2015; Bråten & Sletvold Øistad, 2018). Dessa normer formar således arbetsmiljöer på mikronivå. Då den anställdes kroppsliga attribut tycks ha viss betydelse för vem som arbetar med vad och var, skulle en hypotes kunna vara att detta i förlängningen även har betydelse för vem som blir utsatt för vad. Servicearbetets karaktär och förutsättningar kan även variera med arbetsplatsens status och kundsegment (i termer av att vara exempelvis ett lyxhotell eller ett budgethotell) och beroende på dess organisatoriska förutsättningar, exempelvis skillnaden mellan att ingå i en hotell- och restaurangkedja jämfört med att vara ett fristående företag (Riley et al, 2002; Hall, 1993). En teoretisk konsekvens är att arbetsmiljön inom hotell- och restaurang inte nödvändigtvis bör uppfattas som en homogen enhet. Möjligen innebär detta att vår begreppsliga förståelse av "arbetsmiljö" behöver genomlysas och vidareutvecklas, exempelvis genom att anlägga ett relationellt perspektiv (Massey, 2005; Arendt, 1958/1998), det vill säga ett perspektiv som uppmärksammar de sociala relationer och det 'mellanrum' som vid sidan av den fysiska verkligheten spelar en avgörande roll för hur vi uppfattar vår (arbets)miljö. En praktisk konsekvens är att de strategier som utvecklas, bör vara så utformade att de förmår förebygga och hantera kontextberoende och delvis olika typer av arbetsmiljöproblem.

Organisatoriska, kollektiva och individuella strategier

Rebecka är 21 år och har nyligen påbörjat en provanställning som servitris på en hotellrestaurang. Det är hennes första riktiga jobb. Hotellet har genom avtal med både privata och offentliga arbetsgivare en hel del stamgäster. En sen kväll försöker en man att dra ned henne i sitt knä. Rebecka blir upprörd, sliter sig ur mannens grepp, fräser något åt

honom och tar sig snabbt utom synhåll. Lite senare berättar hon vad som har hänt för sin chef, som 'tänker högt':

– Jaaa.... Jag kan ju kasta ut honom om du vill. Men det är ju en viktig kund för oss. Men du får bestämma. Jag gör som du vill.

Ett flertal av studier indikerar att organisatoriskt sanktionerade strategier och interventioner i syfte att förebygga trakasserier samt våld och hot om våld inom hotell- och restaurangsektorn helt saknas eller är underutvecklade (Folgerø & Fjeldstad, 1995; Ram, 2015; Kensbock et al, 2015). Till de organisatoriska strategier som kan tillämpas hör olika typer av insatser för att öka medvetenheten hos både chefer och anställda, exempelvis i form av utbildningar. En tillsyn av 150 arbetsplatser genomförd av Diskrimineringsombudsmannen och som avslutades i juli 2019, visade att 80 % av företagen uppvisade brister i riktlinjer och/eller rutiner när det gäller att förebygga trakasserier, sexuella trakasserier och repressalier (www.do.se, 2019-09-04). På uppdrag av regeringen kommer omfattande informationsinsatser för att höja kunskaperna hos arbetsgivare för att motverka kränkande särbehandling, diskriminering och sexuella trakasserier att genomföras. Uppdraget ligger på Diskrimineringsombudsmannen och Arbetsmiljöverket och kommer att avrapporteras i april 2020 (www.regeringen.se, 2019-09-16). En fråga som kan ställas är emellertid i vilken utsträckning och hur utbildningar och ökad medvetenhet omsätts i konkreta handlingar på arbetsplatsen. Särskilt problematiskt kan detta vara i en bransch och på arbetsplatser med hög personalomsättning. Det är sannolikt lättare att bedriva ett systematiskt arbetsmiljöarbete om personalstyrkan är relativt intakt över tid. Forskare inom fältet efterfrågar även åtgärder som syftar till mer långsiktiga förändringar av kulturen inom branschen, liksom på den enskilda arbetsplatsen (Ram, 2015; Kensbock et al, 2015). En nyligen publicerad rapport från norska Fafo (Bråten & Sletvold Øistad, 2018) som bygger på en jämförelse mellan tre hotell i Sverige, Danmark och Norge, visar att det tycks vara lättare för arbetsgivare att hantera sexuella trakasserier som kommer från en gäst, än när det är en anställd som trakasserar en annan anställd. Som redan nämnts, står förklaringen till det sistnämnda att finna i att det finns ett uttalat arbetsgivaransvar för bägge parter. Rapporten pekar också på att fall där en anställd trakasserar en annan anställd kan vara mer känsloladdade och utgöra en större psykisk belastning både för den som utsätts, men även personal som inte själva är direkt drabbade (se även Theocharous & Philaretou, 2009).

Många av de anställdas berättelser handlar om hur trakasserier och (hot om) våld normaliseras över tid, det vill säga beteenden och handlingar som initialt ter sig som främmande och anormala, över tid blir accepterade som vardagliga och ofreflekterade inslag i arbetet. Tidigare forskning visar även att de anställda utvecklar egna, individuella strategier för att hantera förekomsten av trakasserier och hot om våld. Bland de strategier som individer tillämpar för att hantera

trakasserier återfinns olika typer av överlevnadsstrategier, såsom exempelvis att 'distansera sig och utveckla skinn på näsan', att 'ignorera' eller 'skojas bort' ovälkomna kommentarer och beteenden (Guerrier & Adib, 2000; Yagil, 2008). Andra, mer kollektiva strategier kan handla om att hitta gemensamma sätt att hantera olika typer av besvärliga gäster, såsom att låta den manlige servitören betjäna gästen som gärna tafsar på kvinnlig personal, eller att beklaga sig och lufta sina åsikter om jobbiga gäster när man befinner sig i utrymmen dit enbart personalen har tillträde. Dessa strategier handlar alltså om hur man kollektivt kan hantera besvärliga gäster och på så vis minimera både havererade servicemöten och i viss mån förebygga obehag för personal som riskerar att bli utsatta. Vilka strategier man som kollektivt kan använda sig av för att hantera trakasserier och hot som kommer från chefer eller medarbetare är mer oklart. Här finns sannolikt både ett behov av tydlighet från arbetsgivaren om vad som bör gälla på arbetsplatsen och, ur forskningssynpunkt, utrymme för mer fördjupade studier.

Psykosocial arbetsmiljö och konsekvenser för hälsan

David, 22, har precis fått anställning som kock på en av de finare krogarna i stan. Han är ambitiös och vill gärna utvecklas i branschen. Han vet sedan tidigare att det ofta råder en rå jargong i restaurangköken, och att det är viktigt att passa in och att passa sig. När den första arbetsveckan är slut har han blivit kallad för både det ena och det andra av några av de äldre kockarna, han har blivit utsatt för några så kallade practical jokes och han har bevittnat hur köksmästaren fysiskt och verbalt trakasserat ett av restaurangens kvinnliga biträden. David är kluven. Han har svårt att finna sig tillrätta i den machokultur som råder i köket, och han tycker uppriktigt synd om det kvinnliga biträdet. Självo lever han i ett förhållande med en annan man, men det håller han hemligt. Ska han spela med i spelet och må dåligt, eller tala om vad han tycker och riskera att bli utfrysad eller på annat sätt bestraffad?

De kroppsliga skador som förorsakas av arbetsmiljön inom hotell- och restaurang är förhållandevis väl kartlagda, medan den psykosociala arbetsmiljöns risker och konsekvenser har underskattats eller förbisetts. En sammanställning av den forskning som gjorts på området visar emellertid att trakasserier och hot påverkar de anställdas psykiska och fysiska välbefinnande, prestationer samt vilja att vara kvar på den specifika arbetsplatsen och i branschen (Ram 2015; Gilbert et al, 1998), oavsett om man själv blir utsatt eller om man bevittnar att någon annan utsätts (Bentley et al 2012). En arbetsmiljö där trakasserier och våld eller hot om våld har normaliserats innebär med andra ord att sjukfrånvaron och personalomsättningen kan öka (Theocharous & Philaretou, 2009), vilket ytterligare kan spåda på en redan ansträngd arbetssituation och arbetsmiljö.

Slutsats

Kapitlet visar exempel på sexuella och rasistiska trakasserier samt hot (om våld) som är specifika för just hotell- och restaurangarbetsplatser. Det är en bransch där många är unga, kvinnor och invandrare, och en relativt stor andel av dessa har osäkra anställningar.

Vårt forskningsprojekt har just inletts, men en förhoppning är att vi ska kunna bidra med fördjupad kunskap om arbetsmiljön och arbetsvillkoren i en växande och internationell bransch som i hög utsträckning anställer grupper med en utsatt position både på arbetsmarknaden och i arbetslivet. Genom att identifiera och analysera strategier, målkonflikter och motsättningar i verksamheten, metoder och verktyg som redan existerar, vill vi bidra med kunskap som förbättrar möjligheterna att åstadkomma en långsiktigt hållbar psykosocial arbetsmiljö och attraktiva arbetsplatser. En mer filosofiskt orienterad möjlighet består i att återvända till begreppet arbetsmiljö, som trots sina uppenbara geografiska konnotationer sällan teoretiseras som en sådan.

Referenser

- Adib, A., & Guerrier, Y. (2003). The interlocking of gender with nationality, race, ethnicity and class: the narratives of women in hotel work. *Gender, Work & Organization*, 10(4): 413-432.
- Arendt, H. (1958/1998). *Människans villkor: Vita activa*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos AB, kap. 5.
- Bentley, T. A., Catley, B., Cooper-Thomas, H., Gardner, D., O'Driscoll, M. P., Dale, A., & Trenberth, L. (2012). Perceptions of workplace bullying in the New Zealand travel industry: Prevalence and management strategies. *Tourism Management*, 33(2), 351-360.
- Bergold, J. (2018) *Kvinnlig fägring och machokultur? Sexuella trakasserier i arbetslivet bland LO-förbundens medlemmar*, Landsorganisationen (LO), Enheten för välfärd, utbildning och arbetsmarknad.
- Besöksnäringens utvecklings- och forskningsfond, BFUF (2014). *Tillväxtverk? Kartläggning av kompetensbehovet inom hotell- och restaurangbranschen till år 2023*.
- Boyd, C. (2002). Customer violence and employee health and safety. *Work, Employment and Society*, 16(1): 151-169.
- Briggs, D., Tutenges, S., Armitage, R., Panchev, D. (2011). Sexy substances and the substance of sex: Findings from an ethnographic study in Ibiza, Spain. *Drugs and Alcohol Today*, 11(4): 173-187.

- Bråten, M. & Sletvold Øistad, B. (2018). *Seksuell trakassering i hotellbransjen i Skandinavia: Erfaringer fra tre hoteller i Danmark, Norge og Sverige*. Fafo-rapport 2018: 29.
- Folgerø, I. S., Fjeldstad, I. H. (1995). On duty – off guard: Cultural norms and sexual harassment in service organizations. *Organization Studies*, 16(2): 299-313.
- Gilbert, D., Guerrier, Y., & Guy, J. (1998). Sexual harassment issues in the hospitality industry. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 10(2), 48-53.
- Guerrier, Y & Adib A. S. (2000). No, we don't provide that service: The harassment of hotel employees by customers, *Work, Employment and Society*, 14(4): 689-705.
- Hall, E.J. (1993). Smiling, deferring and flirting – doing gender by giving 'good service'. *Work and Occupations* 20(4): 452-471.
- Handy, J. (2006). Sexual harassment in small-town New Zealand: A qualitative study of three contrasting organizations, *Gender, Work & Organization*, 13(1): 1-24.
- Hotell- och restaurangfacket, HRF (2017), *Högt tempo och bristande ledarskap – Psykosocial arbetsmiljöenkät bland Hotell- och restaurangfackets medlemmar*.
- Kensbock, S., Bailey, J., Jennings, G., & Patiar, A. (2015). Sexual harassment of women working as room attendants within 5-star hotels. *Gender, Work & Organization*, 22(1), 36-50.
- Massey, D. (2005). *For space*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- McDowell, L. (2009). *Working bodies: Interactive service employment and workplace identities*, Chichester: John Wiley & Sons.
- Poulston, J. (2008). Metamorphosis in hospitality: A tradition of sexual harassment, *International Journal of Hospitality Management*, 27, pp. 232-240.
- Ram, Y. (2015). Hostility or hospitality? A review on violence, bullying and sexual harassment in the tourism and hospitality industry, *Current Issues in Tourism*, 1-15.
- Riley, M., Ladkin, A., & Szivas, E. (2002). *Tourism employment: Analysis and Planning*. Clevedon: Channel View.
- Theocharous, A., & Philaretou, A. G. (2009). Sexual harassment in the hospitality industry in the Republic of Cyprus: theory and prevention. *Journal of Teaching in Travel & Tourism*, 9(3-4), 288-304.
- Tillväxtverket (2017). *Fakta om svensk turism 2016*.
- Yagil, D. (2008). When the customer is wrong: A review of research on aggression and sexual harassment in service encounters. *Aggression and Violent Behavior*, 13(2), 141-152.

Zampoukos, K. & Ioannides, D. (2015). Making difference within the hotel: Labour mobility and the internationalization of reproductive work. In Jordhus-Lier, D. & Underthun, A. (eds): *A hospitable world? Organising work and workers in hotels and tourist resorts*, Oxon: Routledge.

Zampoukos, K. (2015). Den attraktiva staden som arbetsmiljö ur ett kulturgeografiskt perspektiv. I: Sjöstedt-Landén, A, Olofsdotter, G., Bolin, M. (red), *Sprickor, öppningar och krackeleringar – nya perspektiv på arbetsmiljö*, Forum för Genusvetenskap, Mittuniversitetet.

Internetkällor

<https://www.do.se/lag-och-ratt/stallningstaganden/rutiner-och-riktlinjer-mot-trakasserier-sexuella-trakasserier-och-repressalier-bygg-hotell-restaurang/>, 2019-09-04.

<https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2019/07/storsatsning-kring-diskrimineringsfragorna/>, 2019-09-16.

Visita, *Besöksnäringen – en integrationsmotor. En beskrivning av nivån och utvecklingen av utlandsfödda i besöksnäringen perioden 2000-2017*: <http://www.visita.se/globalassets/om-visita/dokument/nyheter/besoksnaringen---en-integrationsmotor.pdf>, 2019-09-17.

KAPITEL 6

Akademien som arbetsplats: hierarkier, ojämlikheter och trakasserier och hur dessa hanteras

Minna Lundgren och Ummis Jonsson

Inledning

Mobbing och trakasserier är något som allvarligt påverkar den psykosociala arbetsmiljön, och det har också blivit en fråga som lyfts allt mer i medier. Hösten 2017 skrev 2400 kvinnliga akademiker under #akademikeruppropet mot sexuella trakasserier inom universitet och högskola. I uppropet lyfts akademins hierarkiska struktur, det vill säga en struktur som underlättar och möjliggör vissa former av mobbing och trakasserier, upp som en av de viktigare orsakerna till att trakasserier tystas ned och inte hanteras (#akademikeruppropet, 2017). De erfarenheter och upplevelser som delas i uppropet visar på att det finns en tyst förväntan att medarbetare ska acceptera annars oacceptabla beteenden utifrån sin underordnade position. Även om arbetet på universitet och högskolor för det mesta är roligt, kreativt och utvecklande, finns det alltså också en del problem. En fråga är om det finns en sorts inbyggd problematik där hierarkin uppfattas stå över lagstiftning, och där akademins struktur komplicerar möjligheterna att komma till rätta med problemet.

Diskrimineringslagstiftningen och universitetens likabehandlingsarbete har bidragit till att det delvis är lättare att komma till rätta med kränkningar som går att hänföra till de olika diskrimineringsgrunderna kön, sexuell läggning, funktionsnedsättning, könsöverskridande identitet, ålder, religion och etnicitet. Samtidigt kvarstår en svårighet att komma tillrätta med problem i universitetsmiljön som utöver den hierarkiska organisationen också grundar sig i att det existerar olika definitioner av vad mobbing och trakasserier är, vilket också framgår i den genomgång av forskningslitteratur som vi gör nedan (se t.ex. Dentith et al, 2015). I den här texten har vi utgått från framförallt forskningslitteratur på engelska. Där förekommer begreppen *bullying* som vi översätter med *mobbing*, samt *harassment* där vi på svenska använder *trakasserier*. Emellertid är begreppen svåra att särskilja då de ofta förekommer samtidigt och dessutom används för att beteckna företeelser som är mycket lika varandra. I Arbetsmiljöverkets föreskrift 2015:4 om organisatorisk och social arbetsmiljö definieras kränkande särbehandling som "handlingar som riktas mot en eller flera arbetstagare på ett kränkande sätt och som kan leda till ohälsa eller att dessa ställs utanför arbetsplatsens gemenskap." I begreppet kränkande särbehandling kan alltså

handlingar som beskrivs i termer av mobbing eller trakasserier ingå. Det är dock ett problem i sig att den nu gällande arbetsmiljölagen inte omfattar mobbing och kränkande särbehandling. Arbetsmiljöverket fastslår dock att det är arbetsgivarens ansvar att vidta åtgärder för att motverka kränkande särbehandling samt att rutiner finns för att hantera situationer med kränkande särbehandling.

Utsatthet i form av mobbing, trakasserier, exkludering och kränkningar kan ta sig i olika uttryck och följer inte alltid ett givet mönster. Det gäller särskilt i de fall där det inträffade inte tydligt går att klassificera enligt diskrimineringsgrunderna. Mycket av sådana beteenden är att beteckna som kränkande särbehandling. En hierarkisk organisation kan möjliggöra trakasserier och ojämlig behandling. Det kan vara svårt att synliggöra och lyfta det som händer som faktiska trakasserier, mobbing eller kränkningar, då mycket går att "försvara" eller "förklara" utifrån hierarkier och det "akademiska samtalet" eller att man helt enkelt är för rädd om sin anställning eller sina möjligheter att få bedriva sin forskning för att våga driva en process mot en överordnad person (se t.ex. #akademikeruppropet).

Vi som skriver kapitlet har sedan flera år tillbaka intresserat oss för trakasserier, mobbing och kränkningar som inte inryms inom diskrimineringslagstiftningen och som förekommer i den akademiska miljön. Många universitet i landet bedriver sedan flera år ett aktivt värdegrundsarbete betecknat som t.ex. "lika villkorsarbete", men det arbetet exkluderar ofta beteenden som syftar till att trycka ned, förminska eller frysa ut kollegor från arbetsplatsgemenskapen. Syftet med det här kapitlet är att presentera en översikt över forskning som lyfter fram orsaker och förklaringsmodeller vad gäller mobbing och trakasserier i akademiska miljöer. Genomgående är att mobbing och trakasserier får konsekvenser både för den enskilde och för arbetsplatsen i stort. I kapitlets slutsatser presenterar vi exempel från miljöer där man på ett framgångsrikt sätt arbetat för att skapa goda möjligheter för kreativitet och samtidigt arbetat proaktivt för att mobbing och trakasserier inte ska uppstå eller tystas ned. Vi har valt att koncentrera texten till litteratur som fokuserar upplevelser och beteenden inom den kollegiala miljön, som präglas av den hierarkiska strukturen, och som på så vis sätter mönster för resten av universitetet. Studenters och administratörers upplevelser har därför exkluderats.

Vad är egentligen mobbing och trakasserier på arbetsplatsen och i den akademiska miljön?

När vi började läsa texter om mobbing och trakasserier inom den akademiska miljön framkom en rad olika definitioner och beskrivningar. Vi har till viss del också gått utanför akademien för att också bredda bilden av arbetsplatsrelaterade trakasserier. Arbetsdomstolen fastslår, med hänvisning till proposition 2002/03:63, i en dom från 2010 (2010:21), att trakasserier är detsamma som "handlingar, beteenden eller bemötanden som kränker den utsattes värdighet på ett sätt som

har anknytning till en diskrimineringsgrund". Man skriver vidare att det kan ta sig både fysiska och verbala uttryck och ska innebära att den enskildes värdighet kränks. Arbetsdomstolen menar att diskriminerande trakasserier exempelvis kan vara nedsättande tillmälen, förlöjligande eller förnedrande uppträdanden. Det kan också vara så att en enskild handling kan framstå som harmlös, men att den när den upprepas blir trakasserande, detta särskilt när den drabbade protesterar och klargör sitt obehag. Föreliggande dom berör emellertid kränkande handlingar som går att hänföra till de olika diskrimineringsgrunderna.

I läsningen av litteratur som primärt berör mobbing och trakasserier som fokuserat på akademiska miljöer framkommer att det kan ta sig i uttryck som hot, upprepad kritik, felaktiga anklagelser, ignorans och exkludering, offentliga förödmjukelser, illasinnad ryktesspridning, gillra fällor för misslyckande och orimlig arbetsbelastning (Dentith et al., 2014; Rayner 1997). Det kan också yttra sig i social isolering på arbetsplatsen, informationsmanipulation, känslomässiga kränkningar, kränkande arbetssituationer, professionell diskreditering och förnedring samt nedvärdering av yrkeskompetens (Escartin, Salin och Rodriguez-Carballeira, 2011). Personliga angrepp i form av öknamn, förödmjukelser och förolämpningar, samt orimlig arbetsbelastning, godtyckligt frångående av ansvarsuppgifter, samt överdriven kontroll av arbetsuppgifter är också uttryck för mobbing och trakasserier (Lewis 2004). Mobbing karaktäriseras av en viss varaktighet och med avsikten att "skada en annan person på ett sätt som utövar makt över en annan person", medan en trakasserande handling kan ske vid ett enstaka tillfälle. Det är en fråga om makt, kontroll och missbruk som ofta är offentligt utspelat och alltid skadligt för offret (Raineri, Frear och Edmonds 2011). Mobbing är ofta en eskalerande process som leder till att den som utsätts hamnar i en underordnad position och systematiskt blir en måltavla för negativa sociala handlingar (Einarsen, Hoel, Zapf, och Cooper, 2003, s. 15). Man kan med andra ord se skillnader mellan 1) mobbing som är arbetsrelaterad, som knyter an till ökad kontroll, orimlig arbetsbelastning, otillräckliga deadlines och undanhållande av information, och 2) mobbing som yttrar sig i form av personliga angrepp.

Orsaker

I tidigare forskning framgår att det finns olika förklaringsmodeller för uppkomsten av mobbing och trakasserier och som på olika sätt visar på att organisationens kultur och struktur påverkar eller möjliggör uppkomsten av olika former av arbetsmiljöproblematik. Universitet och högskolor är hierarkiska organisationer. Paulina de los Reyes har i en studie konstaterat att "genom universitetens alltjämt starka ledord osynliggörs normen för det akademiska subjektet" samt att "dessa maktordningar kan synliggöras med ett intersektionellt perspektiv" (SOU 2014:34, sid 37-38). "Ett intersektionellt perspektiv på diskriminering och förebyggande åtgärder kräver att man synliggör de maktrelationer som finns såväl mellan som inom grupperna" (SOU 2014:34, sid 81).

Organisationens kultur påverkas av organisationens ledare. En studie av Cleary et al från 2013 visar att genom att tolerera, förstärka eller belöna mobbingbeteenden bland administratörer på högre- och mellannivåer och bland seniora forskare förstärks dessa beteenden inom organisationer. Nelson och Lambert (2001) kallar detta för elfenbenstornsmobbing. Deras studie visade att den organisatoriska strukturen och övergripande värdesystem på universitet och högskolor föder de sorters "skrämsel"/otrevligheter/förnedring som rapporteras eller bevitnas. Osäkra anställningar, eller svårigheten att få en fast anställning, leder också till att man ogärna rapporterar trakasserier av rädsla för att inte få förlängd anställning. Det kan också innebära att man accepterar en dålig arbetsmiljö när man har en fast anställning, då det kan vara en utmaning att få en annan säker tjänst på ett annat lärosäte (Keashley och Neumann, 2010). Ju längre mobbingssituationen varar, desto svårare är det också för kollegor att förhålla sig neutrala, ofta dras de med i mobbingen (Westhues, 2006a), t.ex. genom att förhålla sig passiva eller själva bidra till det som pågår. Ibland kanske av rädsla för att själv bli utsatt. Fox och Stallworth menar i en studie från 2009 att mobbing och trakasserier på arbetsplatsen ibland, men inte alltid, bygger på fördomar som ofta är kopplade till kön, ålder eller etnisk bakgrund. Andra, psykologiska förklaringsmodeller fokuserar på mobbaren, där mobbare ofta har dåligt självförtroende och försöker avleda uppmärksamheten från upplevda egna brister till andra personers mer eller mindre verkliga tillkortakommanden (se t.ex. Fogg, 2008; Raineri et al., 2011). Henriksen och Vetlesen (2018) konstaterar att arbetsplatser där handlingar som symboliserar lydnad, lojalitet och anpassningsförmåga ses som något positivt inom gruppen; och där personer som på eget bevåg eller av andra utropas till auktoriteter inte får ifrågasättas, utgör en grogrund för en destruktiv arbetsmiljö.

Flera forskare (se t.ex. Gravois (2006), Greenberg och Colquitt (2005) samt Higgerson och Joyce, 2007)) menar att akademins subjektiva bedömningssystem, som t.ex. peer-review och kollegiala beslutsordningar möjliggör mobbing. Alltför generella riktlinjer och beslut som kan upplevas som godtyckliga, särskilt om de fattas av tvärvetenskapliga råd eller styrelser (som alltså saknar kvalificerad ämneskunskap), kan leda till känslor av att det inte gått rättvist till. Detta gäller också för beslut som fattas av ett kollegium där personerna som ingår känner varandra väl, och alltså kan ha en gemensam historia av både samarbete och konflikt (Keashley och Neumann, 2003). Gravois (2006) menar vidare att mobbing förekommer oftare när lojalitet till något illa definierat "högre mål" utanför institutionen är förhärskande, som till exempel en viss vetenskaplig eller ideologisk riktning, samt när arbetsplatsen karaktäriseras av låg personalomsättning och låg rörlighet bland de anställda.

Mobbing och trakasseriers uttryck

De som utsätts har ofta positiva egenskaper och är omtyckta. De tenderar att vara självsäkra, optimistiska, kompetenta, omtyckta och vänliga, och det är just på

grund av detta som de ses som hot för mobbaren eller mobbarna (Raineri et al., 2011; Gravois, 2006). Det är dock viktigt att understryka att mobbing också kan drabba personer som på olika sätt uppfattas som avvikande, som t.ex. har svårt med socialt samspel eller problem med psykisk ohälsa (se bl.a. Hogh (2010) och Glasø (2007)). Gravois (2006) visar också att de som yttrar sig om missförhållanden eller talar klarspråk om arbetsplatsproblem löper större risk att utsättas för mobbing.

Ibland mobbar man helt enkelt för att man inte gillar den andra personen. Men överlag visar resultaten på att det oftast är unga kvinnor och juniora anställda som utsätts (se t.ex. Fox och Stallworth, 2009). Det är alltså främst personer som befinner sig i underordnade positioner på universitetet. Den forskning som vi har gått igenom visar att mobbing på arbetsplatsen ofta, men inte alltid, motiveras av fördomar på grund av etnisk bakgrund, ålder eller kön. I en genomgång av studier över mobbing i akademien visar Einarsen och Mikelsen (2003) att de beteenden som oftast förekommer fokuserar på prestationer och intellektuell förmåga. Det vill säga, de som mobbar försöker undergräva den utsattes akademiska status och kompetens, eller till och med försvåra tillgången för den enskilde till viktiga resurser som t.ex. forsknings-/undervisningstid eller ekonomiska medel. Det här är beteenden som kan tolkas som "indirekta", inte specifikt aggressiva, men som också kan hänföras till det "normala" inom akademien. Mobbing kan på så vis uppfattas som något som är " normalt " och som man inte kan hantera på något annat vis än att försöka undgå för egen del (Westhues, 2006b). Henriksen och Vetlesen (2018:37) utgår från Nietszshe och menar att grupptänkande och flockmoral blir ett sätt att kontrollera andra, där nya kollegor socialiseras in i arbetslagets "egna regler", och där den som framstår som för självständig och har egna uppfattningar stämplas som avvikare.

"Många som har tagit autonomiidealet och retoriken om 'orädda' medarbetare på allvar har fått känna på reaktionen in på kroppen – inte i form av heder och beundran, utan i form av en rad mer eller mindre subtila bestraffnings- och utfrysningmekanismer verkställda av de organisationer de jobbar – eller snarare jobbade – i" (Henriksen och Vetlesen, 2018, sid 43)

Det framgår tydligt i ovanstående citat hur den akademiska kulturen som i sin tur präglar den akademiska kulturen som kan möjliggöra mobbing.

Mobbning har ofta könade undertoner. Även om det fortfarande är mest vanligt att kvinnor blir mobbade av män på arbetsplatsen, visar en amerikansk undersökning, att kvinnor som mobbar i fyra fall av fem mobbar andra kvinnor (Workplace Bullying Institute, 2010). Kvinnor som mobbar andra kvinnor tar ofta efter stereotyp manliga beteenden på arbetsplatsen, genom att mobba och förminska andra kvinnor och därmed ständigt återupprätta och upprätthålla traditionella maktrelationer. Ett annat exempel som inte följer ett traditionellt mönster är 'upward bullying', vilket innebär att mobbingen kommer underifrån. Det kan t.ex. handla om chefer som försöker driva igenom förändringsprojekt och

som då utsätts för olika typer av trakasserier av underställda. I och med en ökad kommodifiering av högre utbildning, där studenterna ses som eller ser sig själv som kunder, ökar också hot och påtryckningar mot undervisande personal (Birks, 2014; Chatel, 2011; Zabrodska och Kveton, 2013).

Mobbing får konsekvenser

Forskning visar att mobbing framförallt leder till problem för den enskilde; emotionella problem, påverkan på den fysiska hälsan, extrem stress, känsla av skam och att vara värdelös med långvariga sjukskrivningar, att man tvingas byta arbetsplats, eller i värsta fall självmord som följd (Workplace Bullying Institute, 2010). Lägre produktivitet som en följd av sämre välbefinnande påverkar inte bara den enskildes karriär utan också studenter och kollegor, som till följd kan få en högre arbetsbelastning (Keashley och Neumann, 2003).

Medarbetare och kollegor upplever också skuld och stress relaterat till offrets erfarenheter, särskilt utifrån att de inte vet hur de ska lösa problemen eller huruvida de har mod nog att ingripa, då de är rädda för att det kan skada deras egen framtid och karriär. En följd av detta är att en kultur där mobbing och kränkningar tillåts leder till låg produktivitet på arbetsplatsen eller inom organisationen (Fogg, 2008; Raineri et al., 2011).

Det här kan få konsekvenser för arbetsplatsen och i slutändan för arbetsgivaren, då det kan leda till splittrade arbetsgrupper där man tvingas ta ställning, miljöer där arbetstagare är rädda för repressalier om de påtalar missförhållanden. Det kan leda till höga kostnader, både vad gäller sjukskrivningar, personal- och kompetensförluster, rekryteringsproblem, kostsamma insatser till berörda arbetsenheter, och insatser från företagshälsovård. Arbetsplatsen kan också skadas genom att dess rykte och trovärdighet påverkas negativt (Fogg, 2008; Giorgi, 2012; Raineri et al., 2011).

Slutsatser och rekommendationer

Vi hoppas att vår text kan bidra till att främja en diskussion om hur vi inom akademien kan skapa kreativa och konstruktiva miljöer där det finns en fungerande beredskap för att hantera mobbing och olika former av kränkningar. Enligt Diskrimineringslagen (DL) och AFS 2015:4 är det arbetsgivarens skyldighet att förebygga och förhindra att arbetstagare utsätts för trakasserier eller repressalier men vi har alla som medarbetare och kollegor ett ansvar för hur vi beter oss och hur vi möter och bemöter kollegor, oavsett den akademiska hierarkin.

Genom att lyfta fram problem kan vi öppna upp för en diskussion kring hur vi kan komma till rätta med det som är oacceptabelt, samt undvika att mobbing och trakasserier uppkommer i nya situationer. Det finns ett tydligt spänningsförhållande inom den akademiska organisationen som å ena sidan präglas av värden som akademisk frihet, autonomi och kollegialitet och å andra sidan av konkurrens och hierarki. Det senare är former av mänsklig samvaro

som ofta möjliggör mobbingbeteenden och kan i vissa fall innebära ett mycket auktoritärt ledarskap. Spänningsförhållandet mellan organisation och värderingar återfinns vi i litteraturen om "de goda lösningarna", även om förhållandet där kan tyckas vara det motsatta. Detta innebar alltså att en organisation som menar att det räcker med värdegrundsarbete för att motverka trakasserier och mobbing ofta möjliggör dessa beteenden, medan en organisation där arbetet mot trakasserier och mobbing institutionaliseras har helt andra förutsättningar att verka preventivt och hantera de situationer som uppkommer.

Keashley och Neumann (2010) menar att informella lösningar kan vara att föredra framför formella processer, detta gäller framförallt på ett tidigt stadium där mobbing förekommer. Med informella lösningar menas t.ex. att öka kollegiets förmåga att dels identifiera mobbing och trakasserier, och dels erbjuda stöd i att konstruktivt hantera och lösa uppkomna situationer innan de leder till systematisk mobbing. Men lärosätet behöver också söka att åtgärda de underliggande problem som kan leda till negativa beteenden, till exempel genom att skapa en tydlig policy och standard för tjänstetillsättning, befordran respektive fördelning av medel. Genom att skapa strukturella förutsättningar, som präglas av tydlighet och transparens, menar Westhues (2006b) att man styr verksamheten mot praktik och bort från otydliga motiv och godtycklighet.

Vetenskapsrådet (2018) konstaterar utifrån ett omfattande grundmaterial att organisation, organisationskultur och arbetsmiljö är nycklar för att förhindra (sexuella) trakasserier på arbetsplatsen. I samma rapport lyfter Vetenskapsrådet fram flera exempel på hur lärosäten i Sverige arbetar för att förebygga och hantera trakasserier. Kungliga Tekniska Högskolan (2018) har t.ex. en Code of conduct som varje anställd förbinder sig att följa. Som nyanställd ska du informeras om vilken uppförandekod som gäller, vilka konsekvenser som följer om den anställde bryter mot uppförandekoden. Studenter och lärare bör vara medvetna om vilka åtgärder som ska vidtas när trakasserier sker eller förväntas förekomma. Det är viktigt att ledningen står för en tydlighet i detta samt att HR-avdelningen har väl utarbetade rutiner för att hantera såväl avsteg från uppförandekoden som omhändertagande av den som är utsatt för olika former av trakasserier. Detta har också stöd i Vetenskapsrådets rapport (2018:1813). Andra rekommendationer gäller ett aktivt värdegrundsarbete som kontinuerligt drivs av ledningen och inkluderar personal på alla nivåer.

De policys som finns kring Lika Villkor och arbetsmiljö behöver vara tydliga och bygga på de juridiska ramverk och den lagstiftning som finns i dessa frågor. Dessa dokument ska också vara väl kända av alla medarbetare. I den forskningsöversikt som Vetenskapsrådet sammanställt framkommer att för ett framgångsrikt arbete för en bättre arbetsmiljö och minskade trakasserier rekommenderas tydligare policys. Universitet och högskolor behöver arbeta med organisationsutveckling med fokus på ledarskap, internutbildningar, bättre stöd till utsatta, säkrare anställningar för doktorander och ett förtydligande av arbetsgivarens ansvar.

Utifrån ovanstående genomgång av forskningen om mobbing och trakasserier inom akademien föreslår vi att universitet och högskolor ser över och uppdaterar sina interna chefsutbildningar. Vidare att det finns en beredskap och tydlig handläggningsordning för att hantera trakasserier så att sådana ärenden inte handläggs ad hoc och så att medarbetare känner att dessa frågor tas på allvar. Det behövs också tydliga konsekvenser för de medarbetare, oavsett akademisk titel, som trakasserar och mobbar sina kollegor. Inrättade av en uppförandekod, med okränkbara tydliga regler är också önskvärt. Samtliga anställda inom universitet och högskolor ska vara medvetna om vilken typ av beteende som är acceptabelt och vad som inte är acceptabelt.

Sammantaget finns det ett stort behov av tydlighet i policys och organisatoriska strukturer för att förebygga och minimera risken för att enskilda personer eller grupper ska utsätta kollegor för mobbing, trakasserier och kränkande särbehandling.

Referenser

- #akademikeruppropet (2017), Svenska Dagbladet, 24 november Accessed from: <https://www.svd.se/visste-inte-om-jag-skulle-do--sen-valdtog-han-mig> [2019-10-07]
- Birks, M., Budden, L. M., Stewart, L. and Chapman, Y. (2014), Turning the tables: the growth of upward bullying in nursing academia. *J Adv Nurs*, 70: 1685-1687. doi:10.1111/jan.12317
- Chatel, A. (2011, May 16). Woman on woman bullying in the workplace on the rise. Accessed from <https://www.workplacebullying.org/wow/> [2019, September 19]
- Cleary, M., Walter, G., Andrew, S., och Jackson, D. (2013). Negative workplace behaviours at the University of Hard Knocks. *Contemporary Nurse*, 44, 253-256.
- Dentith, A. M., Wright, R. R., och Coryell, J. (2015). Those mean girls and their friends: bullying and mob rule in the academy. *Adult Learning*, 26(1), 28–34. <https://doi.org/10.1177/1045159514558409>
- Einarsen, S., och Mikkelsen, E. G. (2003). Individual effects of exposure to bullying at work. In S. Einarsen, H. Hoel, D. Zapf, och C. L. Cooper (Eds.), *Bullying and emotional abuse in the workplace: International perspectives in research and practice* (pp. 127–144). London: Taylor och Francis.
- Escartín, J., Salín, D., och Rodríguez-Carballeira, A. (2011). Conceptualizations of workplace bullying: Gendered rather than gender neutral? *Journal of Personal Psychology*, 10(4), 157-165.
- Fogg, P. (2008). Academic bullies. *Chronicle of Higher Education*, 55, B10.

- Fox, S., och Stallworth, L. (2009). Building a framework for two internal organizational approaches to resolving and preventing workplace bullying: Alternative dispute resolution and training. *Consulting Psychology Journal: Practice and Research*, 61, 220-241.
- Giorgi, G. (2012) Workplace bullying in academia creates a negative work environment. An Italian study. *Employee responsibilities and rights journal*, 24(4), 261-275. <https://doi.org/10.1007/s10672-012-9193-7>
- Glasø, L., Matthiesen, S. B., Nielsen, M. B., och Einarsen, S. (2007). Do targets of workplace bullying portray a general victim personality profile? *Scandinavian Journal of Psychology*, 48, 313–319.
- Gravois, J. (2006). Mob rule: In departmental disputes, professors can act just like animals. *Chronicle of Higher Education*, 52 (32), A32.
- Greenberg, J., och Colquitt, J. A. (Eds.). (2005). *Handbook of organizational justice*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Henriksen, J-O. och Vetlesen, A.J. (2018) Etik i arbete med människor, Studentlitteratur
- Higgerson, M. L., och Joyce, T. A. (2007). *Effective leadership communication: A guide for department chairs and deans for managing difficult situations and people*. Bolton, MA: Anker.
- Hogh, A., Mikkelsen, E. G., och Hansen, A. M. (2010). Individual consequences of workplace bullying/ mobbing. In S. Einarsen, H. Hoel, D. Zapf, och C. L. Cooper (Eds.), *Bullying and harassment in the workplace. Developments in theory, research, and practice* (pp. 107–128). London: CRC Press.
- Keashly Loreleigh och Joel H. Neuman (2010) Faculty experiences with bullying in higher education, *Administrative Theory and Praxis*, 32:1, 48–70,
- Kungliga Tekniska Högskolan (2018), *Code of Conduct for employees and fellow workers*, Dnr V-2018-0689 [https://intra.kth.se/polopoly_fs/1.673163.1562755831!/Code%20of%20Conduct1%20V-2018-0689.pdf nedladdad 2019-10-07]
- Lewis, D. (2004). Bullying at work: The impact of shame among university and college lecturers. *British Journal of Guidance and Counselling*, 32, 281-299.
- Nelson, E., och Lambert, R. (2001). Sticks, stones and semantics: The ivory tower bully's vocabulary of motives. *Qualitative Sociology*, 24(1), 83-106.
- Raineri, E., Frear, D., och Edmonds, J. (2011). An examination of the academic reach of faculty and administrator bullying. *International Journal of Business and Social Science*, 2(12), 22-31.
- Rayner, C. (1997). The incidence of workplace bullying. *The Journal of Community and Applied Social Psychology*, 7, 199-208.
- SOU 2014:34. (2014). *Inte bara jämställdhet. Intersektionella perspektiv på hinder och möjligheter. Forskningsrapport till delegationen för jämställdhet i arbetslivet* Vetenskapsrådet 2018:1813, *Sexuella trakasserier i akademien. En internationell forskningsöversikt*.

- Westhues, K. (2006a). The unkindly art of mobbing. *Academic matters: Journal of Higher Education*, OCUFA, s. 18-19. Accessed from : <http://www.kwesthues.com/unkindlyart.htm> nedladdad [2019-10-07]
- Westhues, K. (2006b) The Waterloo strategy for prevention of mobbing in Westhues et al. Higher Education. In: *The remedy and prevention of mobbing in higher education: Two Case Studies*. Lewiston, NY: The Edwin Mellen Press.
- Workplace Bullying Institute. (2010). Results of the 2010 WBI U.S.: Workplace bullying survey. Accessed from: https://workplacebullying.org/multi/pdf/WBI_2010_Natl_Survey.pdf [2019.09.19]
- Zabrodska K. och Kveton, P. (2013), Prevalence and forms of workplace bullying among university employees, *Employee Responsibilities and Rights Journal*, 25(2), 89-108.

KAPITEL 7

Tiga är guld?

Konsekvenser av att utmana maktmissbruk inom akademien

Emelie Miller

Inledning

Alltsedan den första kvinnan 1871 på nåder släpptes in genom de svenska universitetsportarna har kvinnor tvingats navigera och parera maktmissbruk inom akademien. Ojämsliddhet i tillsättning av professurer har bidragit till att en majoritet av kvinnliga akademiker fortsatt befinner sig i akademiskt underordnade positioner (Universitetskanslersämbetet, 2018). Akademins patriarkala strukturer har medfört att de som missbrukar sin makt historiskt sett generellt varit män. Följande kapitel utgår från min erfarenhet av att som kvinna och doktorand anmäla en manlig professor. Min anmälan mot professorn innefattade följande punkter: indirekta och direkta hot, åsiktspåtryckning, ryktesspridning/förtal, vetenskaplig felinformation och sexuella trakasserier¹. Undertecknad anmälde även en kvinnlig lektor som medverkade i professorns missgärningar. I upprätthållandet av manligt maktmissbruk inom akademien finns dock viktigare aktörer att uppmärksamma än enskilda underordnade kvinnor. Kapitlet fokuserar på erfarenheterna och upplevelserna av hur anmälan hanterades och bemöttes.

En övergripande kritisk diskussion kommer även att föras kring de följder en anmälan om maktmissbruk inom akademien kan få.

Inom akademien finns givetvis även kvinnor som missbrukar sin makt, och män som utsätts för maktmissbruk och/eller trakasserier från både män och kvinnor. Just denna text fokuserar dock på mina erfarenheter och upplevelser av konsekvenserna av att som kvinna anmäla en överordnad *man*. Inom akademien står män för lejonparten av trakasserier, vilket möjliggörs av strukturer där män tillåts bete sig kränkande gentemot kvinnor (Beech 2018; Bondestam & Lundqvist, 2018; McCord et al. 2018; Pernrud, 2004). Manliga akademikers maktmissbruk och olika former av trakasserier utmanas sällan (Bondestam & Lundqvist, 2018; Pernrud, 2004; Beech 2018; McCord et al. 2018). En anledning till detta är att framförallt kvinnor som utmanar genom att anmäla ett sådant missbruk sällan belönas i det fortsatta arbetet utan istället straffas med personligt

---

¹ Universitetet anmälde i sin tur professorn till Statens ansvarsnämnd. I den anmälan skrevs mina punkter om till: 1) Oacceptabla uttalanden om ledningspersoner och en f.d. medarbetare vid Mittuniversitetet, 2) Brister i handledarskap, 3) Kränkande särbehandling och 4) Sexuella trakasserier.

och karriärmässigt negativa följder (Beech 2018; Clark-Parsons, 2018; Bjørkelo et al. 2011). Att anmäla missförhållanden benämns i litteraturen vanligen som visseblåsning – ett medvetet avslöjande av information om beteenden som kan antas vara olagliga, oetiska, trakasserande eller diskriminerande (Hersh, 2002). Akademiska visseblåsare är vanligtvis seniora professorer som suttit i etikkommittéer, varit institutionschefer eller fackliga representanter (Hunt, 2010; Knight & Auster, 1999). På varje akademisk grad är kvinnor mer benägna än män att blåsa i visslan, trots att det har visat sig kunna innebära en stor risk för den akademiska karriären (Clark-Parsons, 2018; Knight & Auster, 1999).

Syftet med detta kapitel är att utifrån min position som doktorand och kvinna redovisa och analysera mina upplevda konsekvenser av visseblåsning och genom det synliggöra hur patriarkala maktstrukturer kan upprätthållas inom akademien.

Metod

Texten har en autoetnografisk ansats, i vilken personliga erfarenheter analyserats för att bringa ökad förståelse för ett visst socialt fenomen i en viss kulturell kontext (Ellis, Adams & Bochner, 2011; Wall, 2006). De sociala fenomenen här är maktmissbruk och visseblåsning, med akademien som kontext. I autoetnografi är författaren subjekt i rollen som skribent och forskare, men också objekt som en del av det fenomen som undersöks (Ngunjiri, Hernandez & Chang, 2010). I detta fall betyder det att jag använder mig själv och mina erfarenheter av händelser inom akademien som undersökningsobjekt. Metoden lämpar sig särskilt väl för kunskapssökande kring komplexa mänskliga interaktioner (Ellis et al. 2011), dit akademiska strukturer och hierarkier rimligtvis hör. Materialet i detta kapitel är hämtat från min anmälan mot professorn, universitetets utredning till Statens ansvarsnämnd (SAN) och e-postkonversation mellan inblandade parter. Nackdelen med autoetnografi som metod är att författaren har makt att återge och tolka ett förlopp eller en företeelse utifrån sin egen position och förförståelse (Blanchard, 1982; Di Summa-Knoop, 2017). Det vore naivt att påstå att ett kapitel som detta någonsin kan bli så kallat vetenskapligt objektivt, lika lite som en betydande del av allt annat som skrivs inom autoetnografi och närliggande metoder. Däremot kan ansatsen i detta fall med relativt stor tydlighet illustrera att vissa ämnen och frågor inom akademien kan upplevas som mer laddade än andra, till exempel frågor likt de som avhandlas i detta kapitel².

---

² Det står läsaren fritt att bilda sig en egen åsikt i frågan genom att själv ta del av den offentliga utredningen och på universitetet tidigare diarieförda skrivelser rörande professorn, samt begära ut anmälan och e-post.

Anmälan och några av reaktionerna

Två år innan jag anmälde ovanstående missförhållanden påbörjade jag en forskarutbildning och fick till huvudhandledare en av avdelningens två professorer, tillika ämnesföreträdare, som av några kollegor ansågs vara ett geni. Denna typ av påstådda genialitet, som oftast attribueras män, kan medföra privilegier, inklusive medarbetares överseende när de geniförklarade människors agerande går utanför arbetsplatsens ramar (Mansfield et al. 2019). Enligt Hodson et al. (2006) och Tuckey et al (2009) har män med makt en ökad benägenhet att trakassera. Den maktmissbrukande genimannen av klassiskt snitt har dock börjat ifrågasättas, bland annat som ett resultat av metoo-rörelsen (Mansfield et al. 2019). När det gäller den aktuella professorn går det, i såväl interna som mediala dokument bakåt i tiden, att förutom den nämnda genistatusen finna ett annat återkommande inslag, nämligen professorns rutinmässiga avfärdande av medarbetares kritik som varande rasistiska attacker. Att underordnade medarbetare, framförallt kvinnliga doktorander, ideligen skulle tyrannisera en manlig professor förefaller för undertecknad föga troligt. Min egen anmälan mot professorn besvarade han med att hävda att det i själva verket var jag som utsatt honom. De långdragna utredningarna mynnade slutligen ut i att professorn varslades om uppsägning och den tidigare nämnda lektorn fick en varning från personalansvarsnämnden. Vid ett ytligt betraktande kan detta se ut som en framgångssaga för underordnade kvinnor inom akademien, men en närmare granskning ger en mer problematisk bild. I den bilden framträder organisatorisk otydlighet och sexism, där kvinnor värderas lägre än män, där sexuella trakasserier fortsatt normaliseras, och där män stöttar män. Exempel på detta är nedanstående utdrag från universitetets anmälan som visar hur professorn och jag själv belyses av två akademiskt överordnade män, Ove och Urban:³

Ove upplever henne överlägsen och arrogant, högburen /.../ Ove säger att professorn kan upplevas som verbalt aggressiv och hotfull men att det inte behöver betyda att han är aggressiv. Professorn kan uppfattas vara ganska dominant men inte negativt gentemot Ove. (bilaga 13, anmälan till SAN, Dnr MIUN 2018/2464)

Urban säger att han lärt sig en del om rasism och beteende mot kvinnor av professorn. Urban påpekar att det enda han noterat om Emelie är att hon kunde svettas lite grann ibland och att hon var lite ångestdriven men att Emelie är en vanlig trevlig person. (bilaga 12, anmälan till SAN, Dnr MIUN 2018/2464)

Båda ovanstående män är före detta avdelningschefer på avdelningen jag på grund av professorn kände mig tvungen att lämna, redan innan anmälan lämnades

---

³ Alla personnamn, förutom mitt eget, är fingerade.

in. Urban är dessutom professor på institutionen dit jag förflyttas. Ove passar bra in i bilden av överordnade män som blir förargade på den som anmält missförhållanden (Alford, 2016; Hedin & Månsson, 2012) och både Ove och Urban passar in i schablonbilden av män som rusar till den maktmissbrukande mannens räddning (Pétursdóttir, 2017), något jag kommer att ge fler exempel på. I såväl den omfattande utredningen som följde på anmälan som andra offentliga dokument beskrivs undertecknad av professorn, Ove, Urban och andra akademiskt överordnade även som inkompetent, ondskefull, förvirrad, lögnaktig och felaktigt klädd.

Som framgått besvarade professorn anmälan med att hävda att det var jag som utsatt honom och inte det omvända. Nedan följer ett exempel på den försvarslogik han spred, inte bara till kollegor utan också till studenter och allmänheten. Här påstås anmälan, vilken jag enligt honom inte förmått författa själv, även vara en del av en avlönad ledningsanknuten komplott:

Millers nyligen kända och under längre tid dolda försök att bli accepterad som doktorand i psykologi är sannolikt orsaken till att hon efterkonstruerar ogrundade anklagelser och har fått utdelning genom en snabb överflyttning /.../. Att Miller återigen hävdar att det finns en "tystnadskultur" och "rädsla" för mig ingår i Millers/universitetsledningens strategi för att hitta en anledning för att "avskeja" mig. /.../. Jag kan bara säga att Miller och de som hjälpt henne i författandet av anmälan utgår från en rasistisk diskurs /.../ (ur professorns yttrande till SAN, Dnr MIUN 2018/2464).

Visselblåsarens, det vill säga mina, anmälningar om missförhållanden förklaras följaktligen bland annat av påstått missnöje med arbetspositionen (jmf Hedin & Månsson, 2012). I mitt fall valde studierektor, skyddsombud, före detta avdelningschefer med flera att försvara den anmälda professorn. Professorn och hans försvarare använde sig av en vanlig hämndmetod: smutskastningskampanjer (Hedin & Månsson, 2012). Jag mötte studenter på stan som undrade hur det var med mig och som berättade att de från mina forna kollegor fått höra att jag var rasist och professorsförtryckare. I utredningen hänvisar professorn gång på gång till kollegor som sägs kunna vittna om mina påstådda brister:

/.../ och (Miller) har inte skött vissa av sina åtaganden på avdelningen och har kallats till studierektor Martinsson för att svara på kritik om "hennes gränslösa och oseriösa" insatser i utbildningen (uppgifterna kan kontrolleras med Martinsson). (ur professorns yttrande, Dnr MIUN 2018/2464)

Den här typen av misskreditering och efterkonstruerat "dokumenterande" av inkompetens är, visar andra studier, vanligt förekommande efter visselblåsning (Morehead Dworkin & Baucus, 1998).

Utredningen och otydlighetens konsekvenser

Från att anmälan gjordes tills ärendet avslutades för universitetets del tog det mer än ett halvår. Processen som följde efter att anmälan gjordes upplevdes otydlig, eftersom det inte tycktes vara någon som tog ansvar för de konsekvenser som följde. Chefsjuristen hänvisade till dekanen, som hänvisade till Personalavdelningen/HR, som hänvisade till lokala facket, som hänvisade till centrala representanter, som hänvisade till företagshälsovården, som hänvisade till försäkringskassan som hänvisade till arbetsförmedlingen, som hänvisade tillbaka till arbetsgivaren osv⁴. Rektorn figurerade som en central gestalt i utredningarna, men besvarade inga av mina mejl. De som istället, ibland, svarade var chefsjuristen, dekanen och HR-chefen. I mina, några stöttande kvinnliga akademikers och några andra inblandades många mejl till arbetsgivarföreträdarna efterfrågades tydlighet och transparens. Vi ville, i skrift, uppdateras om vad som gällde istället för att på omvägar nås av informationen. Denna önskan var i stort sett omöjlig att få gehör för. Olika missförstånd uppstod på grund av bristande kommunikation och dokumentation mellan de inblandade parterna och instanserna. Ett exempel på en kännbar konsekvens av detta var att jag plötsligt stod utan inkomst. Efter anmälan upplevde jag inte att jag tryggt kunde fortsätta att vistas på campus. Jag tvingades därför sjukskriva mig, trots att det inte handlade om sjukdom i vanlig mening utan en försämrad arbetsförmåga direkt kopplad till konsekvenserna som följde på anmälan. Försäkringskassan avskrev efter en period mitt ärende då de ansåg att arbetsgivaren inte upprättat en handlingsplan i tid. Via facket fick jag information att arbetsgivaren lovat gå in om det blev nej hos Försäkringskassan. Detta stämde inte enligt HR och jag tvingades "bevisa", vilket onekligen var svårt när det inte fanns i skriftlig form, att jag blivit lovad att min anmälan inte skulle få ekonomiska följder⁵. Under hela utredningen fick den anmälda och avstängda professorn full lön; en skillnad värd att notera. Samtidigt som min trovärdighet från första början ifrågasattes utifrån bristen på skriftliga underlag insisterade arbetsgivaren, utan att tillfredsställande motivera varför, på att sådant som var av vikt i ärendet skulle behandlas per telefon, alltså en kommunikationsform som inte alstrar några bestående dokument. Nedan följer ett typexempel på (icke)svar i ett mejl från dekanen, fyra månader in i processen:

19/1 2019

När det gäller vad som händer i ärendet vill jag inte mejla om det utan vill du veta något om det kan vi höras per telefon på måndag.

---

⁴ Här finns ingen referens att ange eftersom kommunikationen angående detta i huvudsak skedde muntligt.

⁵ Mejlkommunikation i denna fråga finns att begära ut

Förmodade goda intentioner till trots fick dekanen och övrigas ovilja att skriftligt hålla mig informerad negativa konsekvenser för min redan ansträngda situation. Otydligheten och avsaknad av skriftlig dokumentation förvärrade även de negativa effekter som tidigare forskning om visseblåsning belagt (Bjørkelo et al. 2011; Hedin & Månsson, 2012; Jos et al. 1989; Van der Velden et al. 2019; Veletsianos, Houlden, Hodson, & Gosse, 2018) och som jag upplevde: minskad arbetstillfredsställelse, förlorad avhandlingstid, försämrad hälsa och trakasserier från tidigare kollegor. Min anmälan skickades i oredigerat skick till professorn. Detta trots att polisen, som kopplats in utifrån min anmälningspunkt om indirekta och direkta hot, bedömt att det fanns en hotbild och jag därför utrustats med ett personlarm. Chefsjuristen efterfrågade personer som skulle kunna styrka min trovärdighet, utan att informera mig om att även deras berättelser och namn oavkortat gick till professorn. Det fanns, kan man misstänka, inte heller några riktlinjer eller omfångsmässiga begränsningar när det gällde professorns utrymme att bemöta anmälan. Mina fyra sidor bemöttes med över hundra sidor av motanklagelser från professorn, där jag, som tidigare nämnts, påstods ha utsatt *honom* för alla punkter i anmälan och mer därtill, inklusive påstådd rasism och alkoholproblematik. Förutom ansträngningarna att tillintetgöra mig som doktorand och privatperson haglade förtal över flera av mina anhöriga i professorns inlagor i utredningen. Detta drabbade bland annat en av mina systrar, som professorn bjudit in till privata sammankomster, men även personer som professorn aldrig träffat utan bara kände till utifrån information som t.ex. förnamn. Även sekretesskyddad information ur mitt avhandlingsprojekt lämnades ut av professorn i hans skriftliga bemötande av anmälan.

Under pågående utredning beslutades att den avdelning där professorn var anställd skulle fusioneras med avdelningen dit jag förflyttats. Jag erbjöds att skriva en riskanalys men sedan talades det inte mer om vad sammanslagningen kunde innebära för mig och riskanalysen följdes aldrig upp. Hand i hand med otydligheten gick oförmågan att ta mina farhågor om hämndaktioner från tidigare kollegor på allvar. Detta trots att arbetsgivaren kände till att det fanns en svår arbetsmiljöproblematik på avdelningen och ansett den så allvarlig att de på grund av den beslutade om nolltag för studenter till avdelningens utbildning, knappt ett år *innan* min anmälan. Visselblåsare äventyrar rådande gruppnormer, och slutna arbetsgrupper i kombination med maktmissbrukande män, med stort informellt inflytande, ökar risken för hämndaktioner (Hedin & Månsson, 2012; Hersh, 2002; Jos, Keashly, 1997; Sumanth et al. 2011; Tompkins & Hays, 1989). Detta gick från teori till levd verklighet i mitt fall. Arbetsgivaren agerade tvärtemot vetenskapligt grundade rekommendationer om att *tydligt* uttrycka var ledningen står gällande hämndaktioner och trakasserier (Eckert & Steiner, 2018; Sumanth et al. 2011; Vega & Comer, 2005; Verhezen, 2010; Yamey, 2000). Det finns också enligt diskrimineringslagen (SFS 2008:567) ett förbud mot repressalier mot den som anmäler trakasserier. Mina farhågor, skulle det visa sig, var inte obefogade.

Kort efter det att jag utan resultat försökt påtala risken för vedergällningar från den arbetsmiljöplågade avdelningen anmälde halva personalstyrkan universitetet till Justitieombudsmannen (JO) och Justitiekanslern (JK), för att arbetsgivaren gått vidare med min anmälan. Skrivelsen undertecknades av nio medarbetare, inklusive skyddsombudet, studierektorn och en nytillträdd manlig lektor. Mina före detta kollegor skrev följande om undertecknad:

18/12 2018

justitieombudsmannen@jo.se registrator@jk.se

Det bör tilläggas att den mycket ordrika och intrikata anmälan från doktoranden innehåller sådana påståenden att det för de allra flesta läsare torde framstå som i det närmaste självklart att de är förvirrade fantasier, alternativt synnerligen illvilliga falskarijer /.../

Ovanstående offentliga smutskastning skulle ha kunnat undvikas om arbetsgivaren tydligt och i tid markerat mot oacceptabelt beteende. Istället reagerade de genomgående alltför sent, via ledningspersoner som sade sig vilja motverka trakasserier men som, utifrån min tolkning av situationen, inte var bekväma med att ta det ansvar som skulle behövts (jfr Powell et al. 2018; Pyke, 2018).

Det krävs en (hotad) man

Studier visar att förändringar efter det att missförhållanden påtalats går långsammare om visseblåsaren är av lägre organisatorisk rang (Hersh, 2002). Detta var påtagligt hos den aktuella arbetsgivaren. Fyra tidigare kvinnliga doktorander intervjuades i utredningen som följde på min anmälan och ett mönster framträdde: En maktfullkomlig och kontrollerande professor som bryter ned underordnade kvinnor, vilka tvingas lämna avdelningen eller universitetet. Ansvarsflykten kan utläsas i utredningen, där det framgår att problematiken med den anmälda professorn varit känd i många år. Tidigare dekaner och rektorer tycks alltså inte ha vidtagit tillräckliga åtgärder. En tanke är att arbetsgivarsidan varit mer orolig för eventuella mediala utspel från professorn än för de följder hans trakasserier riskerade få för de (främst underordnade) personer som han utsatte. En manlig professors "rätt" till nya kvinnliga doktorander kan alltså ha vägt tyngre än den överhängande risk som fanns för dessa ovetande kvinnors psykosociala arbetsmiljö som doktorander.

Varför blev då utgången annorlunda i mitt fall? Möjligen för att det denna gång inte bara var en kvinnlig doktorand som stod i skottgluggen för professors anklagelser utan även en grupp överordnade män. Anmälningsspunkten om hot inkluderade rektor och prorektor, då även de ingick i professors konspirationsteorier. En fråga man kan ställa mot bakgrund av forskning om visseblåsare och genus- och maktstrukturer inom akademien är om den aktuella

professorn skulle ha fortsatt att sitta säker på sin stol om inte dessa män med makt också varit utsatta. Tanken att det skulle kunna vara så baseras även på den historik som visar på arbetsgivarens brist på handling, och på hur hoten mot männen under utredningens gång blev utredarnas (chefsjuristens och HR-chefens) främsta fokus. Fler och fler detaljer efterfrågades och till slut framstod professors och min framtid helt avhängig denna punkt. En professor, tillika en av några *kvinnor* inom universitetet som ingav hopp under utredningen, reagerade i ett mejl till ledningen:

10/1 2019

Saken är den, som jag ser det, att hela denna utredning nu börjar likna rena trakasserier av en enskild medarbetare. Finns det inget ansvar för dennes [doktorandens] arbetssituation? Utredningen handlar ju numera inte i första hand om de hot och trakasserier som riktats mot doktoranden ifråga, utan berör de hot som riktats mot universitetets ledning. Att då implicit göra doktoranden, dvs en tidsbegränsat anställd i underordnad position, ansvarig för bevisföringen, genom de ytterligare krav som ställts på att ta fram information i denna fråga, är betydligt mer än vad som är rimligt att begära av en enskild medarbetare. /.../

Mejlet besvarades inte. Männens obehag ska inte förminskas, men diskrepansen i engagemang gällande de aktuella männens utsatthet jämfört med det jag och andra kvinnor utsatts för är för mig slående.

Trovärdighetens gräns: sexuella trakasserier

Det finns en kulturell sexism inom akademien som normaliserats så till den grad att sexuella trakasserier frekvent länge bemötts och behandlats som närmast oproblematiske (Pernrud, 2004; Savigny, 2014). Feministiska frågor avfärdas ofta som en provokation eller som något fullständigt irrelevant, och institutionskulturer där sexism sanktioneras är vanligt förekommande (Kalm, 2019; Powell et al. 2018). Generella trakasserier, såsom mobbning och annan kränkande behandling, går hand i hand med sexuella trakasserier – båda formerna bottnar i dysfunktionella arbetskulturer (Lopez et al. 2009). Trakasserande män riktar vanligen in sig på yngre kvinnor med mindre arbetslivserfarenhet och färre resurser till motstånd (Bondestam & Lundqvist, 2018; Eckert & Steiner, 2018). Det tar lång tid innan trakasserier anmäls, om de anmäls (Bondestam & Lundqvist, 2018; Rothschild, 2013). Kvinnor är dock signifikant mindre toleranta än män gällande sexuella trakasserier (Russell & Trigg, 2004). Samtidigt är det inte ovanligt att kvinnor som utsatts för sexuella trakasserier skämtar bort det inträffade (Pernrud, 2004). Den utredning som följde på min anmälan brast i ovanstående kunskap och exemplifierar istället den normaliserade sexismen. I övriga punkter bedömdes undertecknad tillförlitlig och även doktoranders underordnade, utsatta position uppmärksammades. När det gällde de hotade männen "*fäster universitetet tilltro till den berättelse Emelie framfört*", och universitetet bedömde även att "*det därmed*

får anses visat att hon utsatts för kränkande särbehandling”, men angående sexuella trakasserier drogs följande slutsats:

I den del av anmälan som avser sexuella trakasserier anser Mittuniversitetet dels att uppgifterna i anmälan är förhållandevis vaga till sin natur och det framgår inte heller att Miller tydligt klargjort det oönskade beteendet. Tvärtom uppger hon själv att hon ”spelat med i deras jargong” när samtalen rört sexuella områden. Under sådana omständigheter har universitetet inte bedömt att rekvisiten för sexuella trakasserier är uppfyllda.

Här finns således inte maktförhållanden med i argumentationen, som professorns hot om en tillintetgjord karriär och tillvaro för mig som doktorand. Plötsligt framställs jag som vag, trots att beskrivningarna av de sexuella trakasserierna i anmälan är lika detaljerade som allt annat. Utredarna använder dessutom det faktum att jag spelade med som ett argument mot att det skulle ha handlat om sexuella trakasserier, istället för att ifrågasätta vilka mekanismer inom organisationen som möjliggjort mannens trakasserier. Jag blir arg på resonemanget, men kvinnlig ilska finner sällan stöd hos omgivningen. Om en kvinna trakasseras gör hon bäst i att inte avslöja någon känsla; affektlös uppfattas hon som mest kapabel. Vill en utsatt kvinna ha stöd är *skam* den mest framgångsrika känslan att demonstrera (Matheson, Raspopow & Anisman, 2012). Ilskans inneboende handlingskraft fortsätter att framstå som ett manligt privilegium (Borgwald, 2012; Norberg, 2008).

Systemfelets bevarande

Trakasserier är direkt kopplat till arbetsplatsens svängrum för maktmissbruk (MacIntosh, 2005; Knight & Auster, 1999; Stalcup, 2013). Undertecknad insåg att de till synes givna interna kanalerna, likt skyddsombud och avdelningschef, inte kunde användas för att avhjälpa missförhållandena (Hersh, 2002; Morehead et al. 1998). Via mejlväxling till hela institutionen demonstreras nedan hur det gick när ett (annat) skyddsombud skötte sitt jobb, men motarbetades på sådant sätt att sannolikheten att någon mer skulle komma att våga anmäla missförhållanden minskade.

23/11 2018

Som skyddsombud, med dagen med lika-villkorsombudet i backspegeln och med stora organisationsförändringar framför oss, vill jag uppmana er alla att föra loggbok med datum och beskrivningar om du upplever ”obekväma” interaktioner/situationer på arbetsplatsen /.../.

Strax klev professor Urban in, samma professor som i utredningen (se ovan) valde att belysa undertecknad, någon han enbart flyktigt träffat, som bland annat ”ängestdriven”. Han hade synpunkter på förslaget från skyddsombudet och svarade:

Fy fan Peter är min kommentar. Angiveri, missunnsamhet, skvaller, istf för att ta det direkt med den det gäller. Stasi lever tydligen än.

Mejlväxlingen ägde rum under den pågående utredningen och jag kände mig därför träffad av Urbans utfall. Tidigt hade han verbalt uttryckt att den anmälda professorn var orättvist anklagad. Psykologiprofessor Urban reagerade likt många män, jämfört med kvinnor, mer aggressivt och mer skuldbeläggande gentemot den drabbade (Harber et al. 2015; Mulder et al. 2014; Mulder et al. 2017). Enbart underställde kvinnor dristade sig till att ifrågasätta Urbans ton. Undertecknad höll tyst, med hoppet om att prefekten skulle sätta ner foten. Mycket riktigt kom ett mejl från denne, som även det gick ut till hela institutionen, men det var inte Urbans ordval som påtalades:

Hej Peter,

Vi båda, i våra respektive roller, är ansvariga för arbetsmiljön, men jag kan inte se ditt förslag som ett bidrag för att förbättra det /.../.

En institution där vi alla misstänker varandra för potentiella "obekväma situationer" som kan komma att ske, motsvarar inte mina principer och mitt sätt att vara.

Det skulle inte längre vara min institution.

Jag skulle inte kunna fortsätta som chef i en sådan organisation.

I mejlet finns inte ett ord om Urbans anklagande budskap eller det uppseendeväckande ordvalet i hans svar på skyddsombudets utskick. Istället fick kollegiet veta att prefekten ämnade säga upp sig om de skulle dokumentera eventuell framtida utsatthet, det vill säga något som gick tvärtemot det som fakultetens lika villkorsombud uppmanat till i sin träff med skyddsombuden. Budskapet i prefektens mail, som skulle kunna uppfattas som ett förtäckt hot, bidrar utan tvivel till den tystnadskultur som omhuldar patriarkalt maktmissbruk. Sammanfattningsvis uppstår ett moment 22. Om en kvinna anmäler en maktmissbrukande man utan fullständig dokumentation riskerar hon att, i stil med ovanstående exempel, porträtteras som arrogant, förvirrad, ångestdriven och illvillig. Om kvinnan dokumenterar missförhållanden riskerar hon i stället, som i detta fall, att driva ännu en överordnad man överbord. Maillet fick, som jag uppfattade det, ingen negativ konsekvens för professor Urban utan ledningen valde att förlänga hans tjänst, trots att han passerat pensionsåldern.

Undertecknad hade aldrig behövt anmäla professorn - och genomleva konsekvenserna av anmälan - om organisationen fungerat korrekt. En maktmissbrukande person kan inte komma långt om arbetsgivaren i tid implementerar korrigerande konsekvenser. Att inte korrigeras oacceptabelt uppförande leder till att sådant beteende vidmakthålls (MacIntosh, 2005). Har arbetsgivaren misslyckats med att i tid sätta stopp för maktmissbruk, som i fallet med den anmälda professorn, måste det tydligt och transparant framgå att det

blir kännbara följder för de som formellt eller informellt hämnas visseblåsare (Akella, 2016; Bjørkelo et al. 2011; Eckert & Steiner, 2018; Rehg et al. 2008; Sumanth et al. 2011). Först när medarbetare bevitnar att visseblåsning hanteras på ett föredömligt sätt och missförhållanden *upphör* kan en organisatorisk lärprocess initieras (Bjørkelo et al. 2011).

Konklusion

Denna text har haft en autoetnografisk ansats, där mina personliga erfarenheter och upplevelser av att vara kvinnlig doktorand och anmäla en manlig professor har analyserats. För mig har möjligheten att vara såväl det skrivande och forskande subjektet som själva objektet för analysen haft stor betydelse. Genom att mina egna erfarenheter har sammanställts och analyserats mot bakgrund av tidigare forskning blir det tydligt hur ett enskilt fall kan ge uttryck för mer djupgående strukturer som bland annat handlar om maktordningar – och tyvärr också maktmissbruk – inom akademien. Detta har i sin tur hjälpt mig att se vilka konkreta förändringar som krävs om det finns en ambition att den etiska kompetensen ska utvecklas hos medarbetarna. Vill akademien ge dem mod att anmäla missförhållanden måste det till exempel *tydligt* framgå att sådana anmälningar inte kommer att straffa sig (Callahan & Collins, 1992; Hedin & Månsson, 2012). I mitt fall förvärrades tillvaron avsevärt efter anmälan. Som framgått berodde detta dels på organisatorisk otydlighet och okunskap gällande anmälningsprocesser, dels på trakasserier i allmänhet och hämndaktioner i synnerhet, där forskning visar att det sistnämnda i princip alltid är att vänta – särskilt för kvinnliga visseblåsare (Hunt, 2010; Rehg et al. 2008; Yamey, 2000). Tiga är tvivelsutan guld om en utsatt underordnad kvinna i akademien vill slippa de konsekvenser talandet kan få och som jag själv erfarit efter min anmälan: utdragna, otydliga och dränerande utredningar, ett måttlöst och offentligt dokumenterande av påstådda karaktärsbrister hos anmälaren, smutskastningskampanjer, förlorad tid, försämrad hälsa och stundtals ett fullständigt förlorat hopp om den akademiska världen. Tigandets guld gynnar emellertid de maktmissbrukande männen, det leder inte till någon förändring och missgynnar därmed efterföljande kvinnor. För att långsiktigt stävja manligt maktmissbruk krävs, är min slutsats, en omfattande organisatorisk självransakan inom akademien parallellt med kvinnliga akademikers individuella och kollektiva kamp – ut ur skammen och in i ilskan.

Referenser

- Akella, D. (2016). Workplace bullying: Not a manager's right? *Journal of Workplace Rights*, 6 (1). DOI: 10.1177/2158244016629394
- Alford, C. F. (2016). What makes whistleblowers so threatening? Comment on "Cultures of silence and cultures of voice: The role of whistleblowing in healthcare organisations". *International Journal of Health Policy and Management*, 5 (1), 71-73. DOI: 10.15171/ijhpm.2015.183
- Beech, D. (2018). #MeToo in higher education: the problem with the love of power. Higher Education Policy Institute. Retrieved from: <https://www.hepi.ac.uk/2018/07/25/metoo-higher-education-problem-love-power/>
- Bjørkelo, B., Einarsen, S., Birkeland Nielsen, M. & Matthiesen, S. B. (2011). Silence is golden? Characteristics and experiences of self-reported whistleblowers. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 20 (2), 206-238. DOI: 10.1080/13594320903338884
- Blanchard, M. (1982). The Critique of Autobiography. *Comparative Literature*, 34(2), 97-115. DOI: 10.2307/1770757
- Bondestam, F. & Lundqvist, M. (2018). *Sexuella trakasserier i akademien. En internationell forskningsöversikt*. Vetenskapsrådet, Stockholm. Dnr 2.5-2018-918.
- Borgwald, K. (2012). Women's anger, epistemic personhood, and self-respect: an application of Lehrer's work on self-trust. *Philosophical Studies*, 161 (1), 69-76. DOI: 10.1007/s11098-012-9932-5.
- Callahan, E. & Collins, S. (1992). Employee attitudes toward whistleblowing: Management and public policy implications. *Journal of Business Ethics*, 11 (12), 939-948. DOI: 10.1007/BF00871960
- Clark-Parsons, R. (2018). #ThisEndsHere: Confronting sexual assault and harassment in our campus communities. *Communication Culture & Critique*, 11 (3), 475-478. DOI: 10.1093/cc/c/cy016
- Di Summa-Knoop, L. (2017). Critical autobiography: A new genre? *Journal of Aesthetics & Culture*, 9(1), 1-12. DOI: 10.1080/20004214.2017.1358047
- Eckert, S. & Steiner, L. (2018). Sexual Harassment in media education. *Communication Culture & Critique*, 11 (3), 484-488. DOI:10.1093/cc/c/cy017
- Ellis, C., Adams, T.E. & Bochner, A.P. (2011). Autoethnography: An overview. *Historical Social Research-Historische Sozialforschung*, 36(4), 273-290.
- Harber, K. D., Podolski, P. & Williams, C. H. (2015). Emotional disclosure and victim blaming. *Emotion*, 15 (5), 603-614. DOI: 10.1037/emo0000056
- Hedin, U. & Månsson, S. (2012) Whistleblowing processes in Swedish public organisations – complaints and consequences. *European Journal of Social Work*, 15 (2), 151-167, DOI: 10.1080/13691457.2010.543890

- Hersh, M.A. (2002). Whistleblowers – heroes or traitors? Individual and collective responsibility for ethical behaviour. *Annual Reviews in Control*, 26 (2), 243-262. DOI: 10.1016/S1367-5788(02)00025-1
- Hodson, R., Roscigno, V. J. & Lopez, S. H. (2006). Chaos and the abuse of power. Workplace bullying in organizational and interactional context. *Work and Occupations*, 33 (4), 382-416. DOI: 10.1177/0730888406292885
- Hunt, L. (2010). The challenges women whistleblowers face. *International Business Research*, 3 (2), 3-8.
- Jos, P. H., Tompkins, M. E. & Hays, S. W. (1989). In praise of difficult people: A portrait of the committed whistleblower. *Public Administration Review*, 49 (6), 552-561. DOI: 10.2307/976577
- Kalm, S. (2019). Om akademiskt hushållsarbete och dess fördelning. *Sociologisk Forskning*, 56, (1), 5-26.
- Keashly, L. (1997) Emotional abuse in the workplace, *Journal of Emotional Abuse*, 1(1), 85-117. DOI: 10.1300/J135v01n01_05
- Knight, J. and Auster, C. J. (1999). Faculty conduct: An empirical study of ethical activism. *The Journal of Higher Education*, 70 (2), 188-210. DOI: 10.2307/2649127
- Lopez, S. H., Hodson, R. & Roscigno, V. J. (2009). Power, status, and abuse at work: General and sexual harassment compared. *The Sociological Quarterly*, 50 (1), 3-27. DOI: 10.1111/j.1533-8525.2008.01131.x
- MacIntosh, J. (2005). Experiences of workplace bullying in a rural area. *Issues in Mental Health Nursing*, 26 (9), 893-910. DOI: 10.1080/01612840500248189
- Mansfield B. et al. (2019). It's time to recognize how men's careers benefit from sexually harassing women in academia. *Human Geography*, 12(1), 82-87.
- Matheson, K., Raspopow, K. & Anisman, H. (2012). Bearing witness. Social support responses to gender discrimination as a function of the emotions conveyed by the victim. *Social Psychology*, 43 (3), 148-159. DOI: 10.1027/1864-9335/a000093
- McCord, M. A., Joseph, D. L., Dhanani, L. Y. & Beus, J. M. (2018). A Meta-analysis of sex and race differences in perceived workplace mistreatment. *Journal of Applied Psychology*, 103 (2), 137-163. DOI: 10.1037/apl0000250
- Mittuniversitetet (2018). *Anmälan mot Masoud Kamali avseende arbetsmiljörelaterade missförhållanden*. Dnr 2018/2464.
- Morehead Dworkin, T. & Baucus, M. S. (1998). Internal vs. external whistleblowers: A comparison of whistleblowing processes. *Journal of Business Ethics*, 17 (12), 1281-1298. DOI: 10.1023/A:1005916210589
- Mulder, R., Pouwelse, M., Lodewijkx, H. & Bolman, C. (2014). Workplace mobbing and bystanders' helping behaviour towards victims: The role of gender, perceived responsibility and anticipated stigma by association. *International Journal of Psychology*, 49 (4), 304-312. DOI: 10.1002/ijop.12018

- Mulder, R., Bos, E. R., Pouwelse, M. & van Dam, K. (2017). Workplace mobbing: How the victim's coping behavior influences bystander responses. *The Journal of Social Psychology*, 157 (1), 16-29. DOI: 10.1080/00224545.2016.1152213
- Ngunjiri, F. W., Hernandez, K. C., & Chang, H. (2010). Living autoethnography: Connecting life and research [Editorial]. *Journal of Research Practice*, 6(1).
- Norberg, C. (2008). Varför kokar vi av ilska? *Genus i Norrskan*, 1 (3-4), 10-12.
- Pétursdóttir, G. M. (2017). Fire-raising feminists: Embodied experience and activism in academia. *European Journal of Women's Studies*, 24 (1) 85–99. DOI: 10.1177/1350506815622513
- Pernrud, B. (2004). Genus i akademien – Rapport från en undersökning av sexuella trakasserier vid Karlstad universitet. *Karlstad University Studies*, 2004:1.
- Powell, S., Ah-King, M. & Hussénus, A. (2018). 'Are we to become a gender university?' Facets of resistance to a gender equality project. *Gender, Work and Organization*, 25 (2), 127-143. DOI: 10.1111/gwao.12204
- Pyke, K. D. (2018). Institutional betrayal: Inequity, discrimination, bullying, and retaliation in academia. *Sociological Perspectives*, 61(1) 5–13. DOI: 10.1177/0731121417743816
- Rehg, M. T., Miceli, M. P., Near, J. P. & Van Scotter, J. R. (2008). Antecedents and outcomes of retaliation against whistleblowers: Gender differences and power relationships. *Organization Science*, 19 (2), 221-240. DOI: 10.1287/orsc.1070.0310
- Rothschild, J. (2013) The fate of whistleblowers in nonprofit organizations. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 42 (5), 886–901. DOI: 10.1177/0899764012472400
- Russell, B. L. & Trigg, K. Y. (2004). Tolerance of sexual harassment: An examination of gender differences, ambivalent sexism, social dominance, and gender roles. *Sex Roles*, 50 (7), 565-573. DOI: 10.1023/B:SER5.0000023075.32252.fd SFS 2008:567. *Diskrimineringslagen*. Stockholm: Sveriges Riksdag.
- Savigny, H. (2014). Women, know your limits: Cultural sexism in academia. *Gender and Education*, 26 (7), 794-809. DOI: 10.1080/09540253.2014.970977
- Stalcup, A. M. (2013). Surviving toxic work environments. *Analytical and Bioanalytical Chemistry*, 405 (4), 1145-1147. DOI 10.1007/s00216-012-6612-4
- Sumanth, J. J., Mayer, D. M. & Kay, V. S. (2011). Why good guys finish last: The role of justification motives, cognition, and emotion in predicting retaliation against whistleblowers. *Organizational Psychology Review*, 1(2), 165-184. DOI: 10.1177/2041386611398283
- Tuckey, M. R., Dollard, M. F., Hosking, P. J. & Winefield, A. H. (2009). Workplace bullying: The role of psychosocial work environment factors. *International Journal of Stress Management*, 16, (3), 215–232. DOI: 10.1037/a0016841

- Universitetskanslersämbetet, UKÄ (2018). *Kvinnornas universitetshistoria 1900 och framåt*. Hämtat den 21 september 2019 från: <https://www.uka.se/fakta-om-hogskolan/den-svenska-hogskolans-historia/kvinnornas-universitetshistoria/kvinnornas-universitetshistoria-1900-och-framat.html>
- Van der Velden, P. G., Pecoraro, M., Houwerzijl, M. S. & Van der Meulen, E. (2019). Mental health problems among whistleblowers: A comparative study. *Psychological Reports*, 122 (2), 632-644. DOI: 10.1177/0033294118757681
- Vega, G. & Comer, D. (2005). Sticks and stones may break your bones, but words can break your spirit: Bullying in the workplace. *Journal of Business Ethics*, 58 (1), 101-109. DOI: 10.1007/s10551-005-1422-7
- Veletsianos, G., Houlden, S., Hodson, J. & Gosse, C. (2018). Women scholars' experiences with online harassment and abuse: Self-protection, resistance, acceptance, and self-blame. *New media & Society*, 20 (12), 4689-4708. DOI: 10.1177/1461444818781324
- Verhezen, P. (2010). Giving voice in a culture of silence. From a culture of compliance to a culture of integrity. *Journal of Business Ethics*, 96 (2), 187-206. DOI: 10.1007/s10551-010-0458-5
- Wall, S., 2006. An Autoethnography on learning about autoethnography. *International Journal of Qualitative Methods*, 5(2), 146-160. DOI: 10.1177/160940690600500205
- Yamey, G. (2000). Protecting whistleblowers: Employers should respond to the message, not shoot the messenger. *BMJ: British Medical Journal*, 320 (7227), 70-71.

KAPITEL 8

Risikfaktorer för HIV bland prostituerade män i Chiang Mai, Thailand¹

Sara Ask

Inledning

År 2017 var cirka 36.9 miljoner människor smittade med HIV världen över (UNAIDS, 2018). Prostituerade personer utgör en särskilt utsatt grupp med en prevalens som är 12 gånger högre än för resten av befolkningen (UNAIDS, 2014). Detta är att betrakta som ett stort folkhälsoproblem (Luo et al., 2015). Dessutom är fler manliga än kvinnliga prostituerade smittade med sjukdomen (UNAIDS, 2014). I Thailand lever cirka 240.000 män över 15 år med HIV (UNAIDS, 2015).

Prostituerade män är överrepresenterade bland de smittade (AVERT, 2018) och cirka 12 procent av dem har HIV (UNAIDS, 2015). I Chiang Mai, i norra Thailand, är prostitution bland män ett omfattande problem (Urban Light, 2018), detta trots att prostitution är olagligt i Thailand (Thai Constitution, 1996).

Forskningen om HIV bland prostituerade män är mycket begränsad (Baral et al., 2015). Historiskt sett har prostitution bland män betraktats som antingen omanligt eller så har fenomenet inte särskilts från homosexualitet (Minichiello, Scott & Collander, 2013). Prostitution bland män är mer stigmatiserat, mindre socialt accepterat och ofta mer dolt än prostitution bland kvinnor (Baral et al., 2015).

Definition prostituerad person

I denna studie användes termen "prostituerad person" konsekvent för personer som köps av andra för ändamålet sex. Dessa människor tvingas till prostitution av olika skäl, till exempel på grund av ojämlikhet och fattigdom (MacKinnon, 2011). Om vi enbart använder ordet "prostituerad" missar vi den sociala kontext som ofta tvingar människor att hamna i prostitution (Waltman, 2014).

Vissa organisationer använder termen "sexarbetare" istället för prostituerad person. Världshälsoorganisationen definierar en sexarbetare som en person som i utbyte mot pengar eller varor erbjuder sex och som definierar dessa tjänster som inkomstbringande (Overs, 2002). Det finns emellertid nackdelar med denna term. En risk är att sexarbete kan uppfattas som ett jobb likt vilket annat jobb som helst, som är valt och frivilligt (Gerassi, 2015).

---

¹ Detta är en omarbetad version av en tidigare magisteruppsats

Riskfaktorer för HIV

Det finns många olika riskfaktorer för HIV, t ex socioekonomiska- och sociodemografiska faktorer (Fawzi et al., 2010; Alvarez-Uria, Midde & Naik, 2012) och faktorer relaterade till beteende, t ex att ha oskyddat sex och att ha flera partners (Koblin et al., 2006). Den här studien fokuserade på tre huvudgrupper av riskfaktorer; socioekonomiska, sociodemografiska och beteendemässiga riskfaktorer, för att studera om det är giltigt även för prostituerade män i Thailand.

Socioekonomiska faktorer

Många studier av prostituerade kvinnor visar ett samband mellan låg socioekonomisk status, såsom låg utbildning och låg inkomst, och en ökad risk för HIV-infektion. Vandepitte et al. (2011) fann att 'ingen utbildning' jämfört med 'högre utbildning än grundskola' ökar risken för HIV med mer än 300 procent. I en studie från Ukraina av Iakunchukova och Burlaka (2017) var risken för HIV bland prostituerade kvinnor 1.45 gånger högre i den lägsta inkomstgruppen jämfört med medelgruppen, som var referensgrupp. Detta bekräftas i studier av prostituerade män, även om dessa studier är färre i antal (Scheibe, Kanyemba, Syvertsen, Adebajo & Baral, 2014).

Det finns en koppling mellan låg utbildning, låg inkomst och låg social position (Marmot, 2006). Dessa faktorer kan bland annat leda till mer osäkra sexuella beteenden (World Food Program, 2006). Låg social status är relaterat till sjukdom, till exempel genom att minska förmågan att kontrollera stressfaktorer i livet (Marmot, 2006). Barnett och Weston (2008) förklarar hälsogradienten för HIV-infektion genom att förklara att låg utbildning, låg inkomst och låg social ställning påverkar människors upplevelse av framtidshopp, vilket ökar risken för HIV.

Sociodemografiska faktorer

Civilstatus är relaterat till HIV och studier av prostituerade kvinnor visar att personer som är frånskilda eller änkor har en högre risk att bli smittade av HIV (Braunstein et al., 2011). Medhi et al. (2012) fann att änkor har 2.62 gånger högre risk för HIV jämfört med ogifta kvinnor. Goda sociala relationer och goda äktenskap är skyddande faktorer mot sjukdom (Wilkinson, 2005), medan brist på sociala relationer kan leda till ett försämrat immunförsvar (Marmot, 2006). Många studier har funnit att socialt stöd, i form av en partner, minskar risken för HIV-relaterade riskbeteenden (Qiao, Li & Stanton, 2014).

Ålder är en faktor där man normalt ser en positiv association med HIV bland prostituerade kvinnor, förmodligen för att högre ålder innebär en längre exponering för riskfaktorer (Iakunchukova & Burlaka, 2017; Nguyen et al., 2009). Fournet et al. (2016) fann däremot att risken för prostituerade män ökade med minskad ålder och risken var störst i gruppen 25-34 år (OR 2.74) jämfört med referensgruppen 'över 35 år'.

HIV-relaterade riskbeteenden

Det är välkänt att kondomanvändning är en skyddande faktor mot HIV (UNAIDS, 2016). Emellertid visar flera studier inget signifikant samband mellan HIV och kondomanvändning bland prostituerade personer (Niama et al., 2017; Wang et al., 2009; Vandepitte et al., 2011).

Alkohol och droger är välkända riskfaktorer för HIV (Pitpitan et al., 2013; Deren, Naegle, Hagan & Ompad, 2017) och detta är även fallet bland prostituerade män (Miller, Klotz & Eckholdt, 1998; Scott et al., 2005). Anledningen är att alkohol och droger gör det mer sannolikt att människor antar ett mer riskfyllt sexuellt beteende (National Institute on Drug Abuse, 2015).

Erfarenhet av våld har visat sig öka risken för HIV-infektion bland prostituerade män (Baral et al., 2015). Våld mot prostituerade personer är till exempel relaterat till minskad kondomanvändning (World Health Organization, 2005).

Sexuell läggning har visat sig påverka risken för HIV-infektion bland prostituerade män där homosexuella och bisexuella män löper högre risk jämfört med heterosexuella män (Boles & Elifson, 1994). En förklaring kan vara att dessa prostituerade i allmänhet har ett mer riskfyllt sexuellt beteende (AVERT, 2019). Syftet med denna studie var att undersöka riskfaktorer för HIV bland prostituerade män i Chiang Mai, Thailand. De specifika frågeställningarna handlade om vilka socioekonomiska och sociodemografiska faktorer samt riskbeteenden som är associerade med HIV.

Metod

Denna studie var en kvantitativ enkätbaserad fall-kontrollstudie. Fall-kontrolldesignen var retrospektiv och bestod av en fallgrupp, med personer som hade HIV, och en kontrollgrupp, med personer som inte hade HIV (Ejlertsson, 2012). Exponeringen av orsaken jämfördes mellan de två grupperna (Bonita, Beaglehole & Kjellström, 2010).

Urval

Fallen och kontrollerna rekryterades från populationen av prostituerade män i Chiang Mai², Thailand. Fallen och kontrollerna hade samma chans att inkluderas i studien (Rothman, 2002). Dessutom liknade fallen och kontrollerna varandra så mycket som möjligt, med undantag för sjukdomen (Bonita et al., 2010).

Fallen och kontrollerna var ett urval från två organisationers klienter, nämligen Urban Light och Caremat. Urban Light når ut till prostituerade män i Chiang Mai med bland annat utbildning, sjukvård, samtalsterapi och boendalternativ (Urban Light, 2018). Caremat är en organisation som är specialiserad på HIV-testning och behandling (Caremat, n. d.).

---

² Chiang Mai är den näst största staden i Thailand och har ca 1 167 000 invånare.

Inkluderingskriterierna var följande: deltagaren hade blivit köpt för sex (i utbyte mot pengar eller varor) minst en gång under de senaste sex månaderna, var mellan 18 och 45 år gammal och kunde prata och förstå thailändska. Fallen valdes genom självrapporterad HIV-status.

Rekryteringen av deltagare fortsatte tills inga fler fall kunde hittas och förhållandet mellan fall och kontroller var minst 1:4, något som är en bra ambition för att uppnå statistisk styrka i en fall-kontrollstudie (Hennessey, Bilker, Berlin & Strom, 1999). Det planerade antalen fall och kontroller var 20 respektive 55. Det var dock svårare än väntat att hitta fall och kontroller, vilket resulterade i 12 inkluderade fall och 56 kontroller.

Ingen avböjde att delta och det saknades inga svar vid specifika frågor i frågeformuläret.

Datainsamling

Data samlades in med hjälp av ett frågeformulär, skapat i onlineverktyget Survey Monkey (<https://www.surveymonkey.com>). Frågeformuläret utformades i nära kommunikation med personalen på Urban Light och Caremat. Dessutom hade personalen synpunkter på informationsbrevet och gjorde all översättning från engelska till thailändska. Innan frågeformuläret användes genomfördes en pilotstudie med en handfull män.

Deltagarna ombads att fylla i frågeformuläret på en surfplatta, administrerad av personal från Urban Light och Caremat. Innan de fyllde i formuläret fick de läsa informationsbrevet och ge sitt samtycke. Datainsamlingen genomfördes under 5 veckor. Både undersökningsfrågorna och informationsbrevet finns i bilaga 1 och 2. Bilaga 3 består av den thailändska översättningen av brevet.

Mätningar

Alla variabler dikotomiserades eftersom antalet svar var relativt litet. Variablerna dikotomiserades som 0 = referens och 1 = risk, enligt följande:

Utbildningsnivå: 'Avslutat högstadiet eller högre utbildning' (0) och 'Avslutat mellanstadiet eller lägre utbildning' (1).

Inkomst per månad: 'Mer än 10.000 baht'³ (0) och 'Mindre än 10.000 baht' (1).

Civilstatus: 'Har en partner' (0) (gift eller har för närvarande en stadig partner) och 'Har ingen partner' (1) (ensam, skild/separerad eller änking).

Ålder: '18-27 år' (0) och '28-42 år' (1).

Frekvens av kondom användning med betalande kunder: 'Alltid' (0) och 'Sällan eller ofta' (1) (aldrig, sällan, hälften av tiden eller för det mesta, men inte alltid).

Sexuell läggning: 'Heterosexuell' (0) och 'Homosexuell, bisexuell eller osäker' (1).

³ 10.000 baht = ca 3200 SEK. Medellönen i Thailand 2011 var ca 11.600 baht.

Droganvändning under de senaste sex månaderna: 'Nej' (0) och 'Ja' (1).

Alkohol användning: 'Aldrig eller ibland' (0) och 'Ofta eller dagligen' (1).

Exponering för fysiskt våld under de senaste sex månaderna: 'Nej' (0) och 'Ja' (1).

Statistisk analys

Data analyserades med hjälp av statistikprogrammet SPSS. Oddsquot med 95% konfidensintervall beräknades med hjälp av bivariat logistisk regression. För att analysera betydelsen av andra och samverkande faktorer, så kallade confounders, gjordes en kontroll för det med hjälp av multivariat logistisk regression. De variabler som visade sig vara signifikanta i den bivariata logistiska regressionen justerades för ålder och inkomst i den multivariata logistiska regressionen. Korrelationen mellan ålder och inkomst beräknades till $r = -0,237$.

Etiska överväganden

Under processen med att formulera brevet med information och samtycke samt planera datainsamlingen togs de fyra kraven (information, samtycke, konfidentialitet och nyttjande) från Helsingforsdeklarationen 1964 med i beaktande (Andersson, 2006). Dessa krav liknar dessutom de thailändska riktlinjerna för forskning på mänskliga objekt (Sueblinvong, Mahaisavariya & Panichkul, 2007).

Varje deltagare fick detaljerad information, skriftligt och muntligt, om studien och fick veta att det var frivilligt att delta (Ejlertsson, 2012). Deltagarnas autonomi skyddades ytterligare genom att göra det klart för dem att det inte skulle få några negativa konsekvenser om de beslutade att inte delta (Andersson, 2006). Brevet förklarade också att det var möjligt att dra sig ur studien när som helst, även efter avslutad undersökning. Detta är i linje med den nya dataskyddsförordningen (Datainspektionen, 2018). Eftersom undersökningen var helt anonym, var personalen tvungen att registrera den exakta tiden varje deltagare fyllde i frågeformuläret, så att det skulle vara möjligt att dra sig ur i efterhand. Deltagarna fick information om deras exakta tid innan de lämnade platsen.

Informations- och samtyckebrevet innehöll en mycket viktig mening: "Genom att genomföra undersökningen accepterar du att dina svar kommer att användas i den aktuella och i en framtida studie". Endast personer över 18 år kunde delta (Datainspektionen, 2018).

Undersökningen var helt anonym. Inget skriftligt medgivande samlades in och all information lagrades säkert. På detta sätt kunde ingen identifiera individerna i studien (Ejlertsson, 2012).

Ingen ansökan till en svensk etisk kommitté lämnades in, eftersom uppgifterna samlades in i Thailand och eftersom denna forskning gjordes som en del av ett universitetsprogram (SFS 2003: 460). Dessutom kan du som utlänning inte ansöka till en thailändsk etisk kommitté. Emellertid gjordes ett grundligt arbete för att se till att studien följde etiska riktlinjer för forskning på människor, både i Sverige och Thailand.

Resultat

Bland de nio studerade riskfaktorerna visade sig fyra vara signifikanta efter den multivariata logistiska regressionen, nämligen utbildningsnivå, frekvens av kondomanvändning med betalande kunder, sexuell identitet och upplevelse av fysiskt våld under de senaste sex månaderna. Variablerna justerades för ålder och inkomst. Se Tabell 1.

Socioekonomiska faktorer

Risken för HIV minskade med minskad utbildningsnivå. Risken var 93.3% lägre i den lägre utbildningsgruppen ('Avslutat mellanstadiet eller lägre utbildning') jämfört med den högre gruppen ('Avslutat högstadiet eller högre utbildning').

Sociodemografiska faktorer

Inga signifikanta riskfaktorer återfanns bland de sociodemografiska variablerna.

HIV-relaterade riskbeteenden

Risken för HIV var 7.9 gånger högre bland de deltagare som sällan eller ofta använde kondom med betalande kunder, jämfört med dem som alltid använde kondom. Homosexuella, bisexuella och deltagare som var osäkra på sin sexuella identitet hade 10.9 gånger högre risk för HIV jämfört med heterosexuella. Att ha blivit utsatt för fysiskt våld under de senaste sex månaderna var också associerat med en signifikant ökad risk för HIV jämfört med dem som inte hade upplevt våld.

Diskussion

Det mest förvånande i denna studie var att utbildningsnivå var positivt associerat med HIV, vilket innebar att högre utbildning ökade risken för HIV. Detta var oväntat eftersom den mesta forskningen om prostituerade personer visar en negativ korrelation mellan utbildning och HIV (Vandepitte et al., 2011; Coetzee et al., 2017; Scheibe et al., 2014). Låg utbildningsnivå är kopplat till låg social status och nedsatt hälsa (Marmot, 2006). Utbildning ger bland annat människor möjlighet att fatta bra beslut kring sin hälsa (Vandemoortele & Delamonica, 2002). Den starka associationen mellan hög utbildning och HIV kan ha många möjliga förklaringar. En förklaring kan vara den som återfinns i en studie av studenter i Nigeria, där man fann att personer med högre utbildning har ett mer riskfyllt sexuellt beteende och högre prevalens av HIV, jämfört med personer med lägre utbildning (Emeka-Nwabunnia, Ibeh & Ogbulie, 2014). Varken civilstånd eller ålder hade en signifikant association med HIV. För civilstatus var detta inte ett förväntat resultat, eftersom många studier har funnit att en partner, som ger socialt stöd, kan förhindra HIV-relaterade riskbeteenden (Qiao et al., 2014). För ålder var detta inte lika förvånande. Även om studier av prostituerade kvinnor ofta visar en positiv koppling mellan ålder och HIV (Iakunchykova & Burlaka, 2017; Nguyen et

al., 2009), är studier av prostituerade män inte lika tydliga (Luo et al., 2015).

Bristande kondomanvändning, homosexualitet, bisexualitet och våld har i tidigare forskning visat sig öka risken för HIV bland prostituerade män (Baral et al., 2015; Boles & Elifson, 1994). Upplevelse av fysiskt våld, homosexualitet och bisexualitet är alla relaterade till riskfyllt sexuellt beteende, till exempel samlag utan kondom (World Health Organization, 2005; AVERT, 2019).

Kondomanvändning har visat sig vara skyddande mot HIV (World Health Organization, 2009), vilket också var fyndet i denna studie. För att en kondom ska vara effektiv måste den användas korrekt (Pinkerton & Abramson, 1997) och detta kan kanske vara anledningen till att vissa tidigare studier av prostituerade personer inte hittat något signifikant samband mellan bristande kondomanvändning och HIV-infektion (Niama et al. , 2017; Wang et al., 2009; Vandepitte et al., 2011).

Tabell 1. Bivariat och multivariat logistisk regression för riskfaktorer för HIV. Variabler justerade för inkomst och ålder.

Potentiella riskfaktorer	Oddsquot	Konfidensintervall 95%	Justerad oddsquot	Konfidensintervall 95%
<u>Socioekonomiska</u>				
<i>Utbildning</i>				
Avslutat högstadiet eller högre utbildning	Ref.			
Avslutat mellanstadiet eller lägre utbildning	0.063	0.008-0.525	0.067	0.007-0.634
<i>Inkomst per månad</i>				
Mer än 10.000 baht	Ref.			
Mindre 10.000 baht	0.498	0.140-1.764	-	-
<u>Sociodemografiska</u>				
<i>Partner</i>				
Har a partner	Ref.			
Har ingen partner	0.778	0.218-2.773	-	-
<i>Ålder</i>				
18-27 years	Ref.			
28-42 years	3.720	0.909-15.220	-	-
<u>Riskbeteenden</u>				
<i>Kondomanvändning</i>				
Alltid	Ref.			
Sällan/Ofta	9.000	1.793-45.187	7.897	1.535-40.623
<i>Sexuell läggning</i>				
Heterosexuell	Ref.			
Homosexuell/Bisexuell/Osäker	13.640	1.647-112.937	10.875	1.255-94.229
<i>Droganvändning</i>				
Nej	Ref.			
Ja	2.294	0.646-8.143	-	-
<i>Alkohol användning</i>				
Aldrig/Ibland	Ref.			
Ofta/Dagligen	0.248	0.030-2.093	-	-
<i>Fysiskt våld</i>				
Nej	Ref.			
Ja	5.727	1.525-21.512	6.590	1.605-27.066

Metoddiskussion

Fall-kontrollstudien ansågs vara relevant för att besvara syftet med studien, som var att undersöka riskfaktorer för HIV bland prostituerade män i Chiang Mai, Thailand. Denna studie var dock inte lämplig för att mäta orsakssamband, utan snarare associationer (Rothman, 2002). Anledningen är att tidssekvensen mellan orsak och effekt inte kunde säkerställas, eftersom dessa mättes samtidigt (Bonita et al., 2010).

När man studerar de stora konfidensintervallen i resultatet är det tydligt att studien hade ett litet urval (du Prel, Hommel, Röhrig, & Blettner, 2009). Personalen på Urban Light och Caremat sökte dock mycket noggrant efter deltagare, men eftersom prostitution bland män är så stigmatiserat var det en utmaning att hitta män som matchade inkluderingskriterierna. Även om endast 12 fall hittades och det totala antalet deltagare inte var stort, är hoppet att denna studie kan bidra med viktig kunskap till det begränsade forskningsläget om HIV bland prostituerade män (Baral et al., 2015). Det är emellertid svårt att göra generaliseringar på grund av det lilla urvalet (Faber & Fonseca, 2014).

Det finns ett antal möjliga bias som är värda att nämna. *Sampling bias* är ett sådant exempel. Personalen på Urban Light and Caremat sökte efter deltagare i de områden där de normalt arbetar och sträckte sig inte ut till alla prostituerade män i Chiang Mai. Dessutom var urvalet mycket litet. Detta gör att urvalet kanske inte var representativt för populationen (Andersson, 2006). Det kan också vara så att personerna som deltog i studien skilde sig från de som inte deltog, med andra ord *urvalsbias* (Bonita et al., 2010). Det fanns inget bortfall men det är möjligt att de personer som personalen aldrig fick träffa på grund av känsligheten kring denna grupp skilde sig från de som var lättare att nå. *Observationsbias* och *informationsbias* ansågs inte vara ett relevant problem i denna studie. Mätningarna antogs inte påverkas av observatörerna och mätningarna gjordes inte annorlunda för fallen och kontrollerna (Andersson, 2006). När det gäller mätbias fanns det en överhängande oro när det gäller självrapporterad HIV-status. Detta beror på att självrapporterad hälsostatus ibland har visat sig skilja sig från verkligheten (Short et al., 2009). I denna studie fanns risken att vissa av deltagarna, på grund av den starka stigmatiseringen, ljög om sin HIV-status. Om så var fallet är det möjligt att skillnaderna mellan fallen och kontrollerna kan ha underskattats. När man använder sig av frågeformulär finns det även alltid en risk för minnesbias. Fall- och kontrollgruppen kanske mindes olika saker om vad som hänt bakåt i tiden (Bonita et al., 2010).

Fallen och kontrollerna matchades inte, vilket annars är ett bra sätt att minska påverkan av confounders (Andersson, 2006). I den multivariata logistiska regressionsanalysen kontrollerades variablerna vidare endast för ålder och inkomst. Detta var en nödvändighet eftersom urvalet var litet (Braga, Farrokhyar & Bhandari, 2012).

Slutsats

Den aktuella studien väcker flera frågor för vidare forskning. En av dem rör den positiva associationen mellan utbildning och HIV. Framtida forskning kunde till exempel undersöka om prostituerade män i Thailand skiljer sig från prostituerade män i andra delar av världen. En annan fråga rör de fem variablerna som inte visade sig ha en signifikant korrelation med HIV. Resultaten skulle förmodligen se något annorlunda ut i en studie med ett större urval och fler fall.

Denna studie fann att bristande kondomanvändning ökade risken för HIV. Detta är viktig kunskap när man skapar interventionsprogram i framtiden. Vid allt HIV-förebyggande arbete bland prostituerade män bör vikten av kondomanvändning betonas.

Den aktuella studien kan också ha konsekvenser för vilka grupper inom gruppen prostituerade män som bör prioriteras. Risken för HIV bland homosexuella och bisexuella var mycket högre än bland heterosexuella. Insatser bör därför kanske vara mer riktade mot de två första grupperna.

Referenser

- Andersson, I. (2006). *Epidemiologi för hälsovetare – En introduktion*. Lund: Studentlitteratur.
- AVERT. (2018). *HIV and AIDS in Thailand*. Hämtad 2019-02-18, från <https://www.avert.org/professionals/hiv-around-world/asia-pacific/thailand>
- AVERT. (2019). *Men who have sex with men (MSM), HIV and AIDS*. Hämtad 2019-03-25, från <https://www.avert.org/professionals/hiv-social-issues/key-affected-populations/men-sex-men>
- Baral, S. T., Friedman, M. R., Geibel, S., Rebe, K., Bozhinov, B., Diouf, D., ... Caceres, C. (2015). Male sex workers: Practices, contexts, and vulnerabilities for HIV acquisition and transmission. *Lancet*, 17(385), 260-273. doi: 10.1016/S0140-6736(14)60801-1.
- Barnett, T., & Weston, M. (2008). Wealth, health, HIV and the economics of hope. *AIDS*, 22(2), 27-34. doi: 10.1097/01.aids.0000327434.28538.51.
- Boles, J., & Elifson, K. W. (1994). Sexual identity and HIV: The male prostitute. *Journal of Sex Research*, 31(1), 39-46. doi: 10.1080/00224499409551728.
- Bonita, R., Beaglehole, R., & Kjellström, T. (2010). *Grundläggande epidemiologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Braga, L. H. P., Farrokhyar, F., & Bhandari, M. (2012). Practical tips for surgical research. Confounding: What is it and how do we deal with it? *Canadian Journal of Surgery*, 55(2), 132-138. doi: 10.1503/cjs.036311.

- Braunstein, S. L., Ingabire, C. M., Geubbels, E., Vyankandondera, J., Umulisa, M. M., Gahiro, E., ... van de Wijgert, J. H. H. M. (2011). High burden of prevalent and recently acquired HIV among female sex workers and female HIV voluntary testing center clients in Kigali, Rwanda. *PLoS One*, 6. doi: 10.1371/journal.pone.0024321.
- Caremat. (n. d.). *Better health is a better quality of life*. Hämtad 2019-01-25, från <http://www.caremat.org>
- Coetzee, J., Jewkes, R., & Gray, G. E. (2017). Cross-sectional study of female sex workers in Soweto, South Africa: Factors associated with HIV infection. *PLoS One*, 12. doi: 10.1371/journal.pone.0184775.
- Datainspektionen. (2018). *The data subject's rights*. Hämtad 2019-03-27, från <https://www.datainspektionen.se/other-lang/in-english/the-general-data-protection-regulation-gdpr/the-data-subjects-rights/>
- Deren, S., Naegle, M., Hagan, H., & Ompad, D. C. (2017). Continuing links between substance use and HIV highlight the importance of nursing roles. *Association of Nurses in AIDS Care*, 28(4), 622-632. doi: 10.1016/j.jana.2017.03.005.
- du Prel, J. B., Hommel, G., Röhrig, B., & Blettner, M. (2009). Confidence intervals or p-value? Part 4 of a series on evaluation of scientific publications. *Deutsches Ärzteblatt International*, 106(19), 335-339. doi: 10.3238/arztebl.2009.0335.
- Ejlertsson, G. (2012). *Statistik för hälsovetenskaperna*. Lund: Studentlitteratur.
- Emeka-Nwabunnia, I., Ibeh, B. O., & Ogbulie, T. E. (2014). High HIV seroprevalence among students of institutions of higher education in South-East Nigeria. *Asian Pacific Journal of Tropical Diseases*, 4(2), 159-165. doi: 10.1016/S2222-1808(14)60334-0.
- Faber, J., & Fonseca, L. M. (2014). How sample size influences research outcomes. *Dental Press Journal of Orthodontics*, 19(4), 27-29. doi: 10.1590/2176-9451.19.4.027-029.ebo.
- Fournet, N., Koedijk, F. D. H., van Leeuwen, A. P., Rooijen, M. S., van der Sande, M. A. B., & van Veen, M. G. (2016). Young male sex workers are at high risk for sexually transmitted infections, a cross-sectional study from Dutch STI clinics, the Netherlands, 2006-2012. *BMC Infectious Diseases*, 16(63). doi: 10.1186/s12879-016-1388-3.
- Gerassi, L. (2015). From exploitation to industry: Definitions, risks and consequences of domestic sexual exploitation and sex work among women and girls. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 25(6), 591-605. doi: 10.1080/10911359.2014.991055.
- Hennessy, S., Bilker, W. B., Berlin, J. A., & Strom, B. L. (1999). Factors influencing the optimal control-to-case ratio in matched case-control studies. *American Journal of Epidemiology*, 149(2), 195-197.

- Iakunchykova, O. P., & Burlaka, V. (2017). Correlates of HIV and inconsistent condom use among female sex workers in Ukraine. *AIDS and Behavior*, 21(8), 2306-2315. doi: 10.1007/s10461-016-1495-6.
- Luo, Y., Zhu, C., Chen, S., Geng, Q., Fu, R., Li, X., ... Ding, J. (2015). Risk factors for HIV and syphilis infection among male sex workers who have sex with men: a cross-sectional study in Hangzhou, China, 2011. *BMJ Open*, 5. doi: 10.1136/bmjopen-2014-006791.
- MacKinnon, C. A. (2011). Trafficking, prostitution and inequality. *Harvard Civil Rights - Civil Liberties Law Review*, 46(2), 271-309.
- Marmot, M. (2006). *Statussyndromet – Hur vår sociala position påverkar hälsan och livslängden*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Medhi, G. K., Mahanta, J., Paranjape, R. S., Adhikary, R., Laskar, N., & Ngully, P. (2012). Factors associated with HIV among female sex workers in a high HIV prevalent state of India. *AIDS Care*, 24(3), 369-376. doi: 10.1080/09540121.2011.608787.
- Miller, R. L., Klotz, D., & Eckholdt, H. M. (1998). HIV prevention with male prostitutes and patrons of hustler bars: Replication of an HIV prevention intervention. *American Journal of Community Psychology*, 26(1), 97-131.
- Minichiello, V., Scott, J., & Collander, D. (2013). New pleasures and old dangers: Reinventing male sex work. *Journal of Sex Research*, 50(3-4), 263-275. doi: 10.1080/00224499.2012.760189.
- National Institute on Drug Abuse. (2015). *Drug and alcohol use – a significant risk factor for HIV*. Hämtad 2019-02-14, från <https://www.drugabuse.gov/related-topics/trends-statistics/infographics/drug-alcohol-use-significant-risk-factor-hiv>
- Niama, F. R., Loukabou Bongolo, N. C., Mayengue, P. I., Mbouso, F. F., Kombo Bayonne, E. S., Kouckodila Nzingoula, F. M., ... Parra, H. J. (2017). A study on HIV, syphilis, and hepatitis B and C virus infections among female sex workers in the Republic of Congo. *Archives of Public Health*, 75(21). doi: 10.1186/s13690-017-0189-5.
- Nguyen, T. V., Khuu, N. V., Truong, P. H., Nguyen, A. P., Truong, L. X. T., & Detels, R. (2009). Correlation between HIV and sexual behavior, drug use, trichomoniasis and candidiasis among female sex workers in a Mekong Delta Province of Vietnam. *AIDS and Behavior*, 13(5), 873-880. doi: 10.1007/s10461-008-9499-5.
- Overs, C. (2002). *Sex workers: Part of the solution – An analysis of HIV prevention programming to prevent HIV transmission during commercial sex in developing countries*. Geneva: World Health Organization.
- Pinkerton, S. D., & Abramson, P. R. (1997). Effectiveness of condoms in preventing HIV transmission. *Social Science and Medicine*, 44(9), 1303-1312.

- Pitpitan, E. V., Kalichman, S. C., Eaton, L. A., Cain, D., Sikkema, K. J., Skinner, D., ... Pieterse, D. (2013). *Journal of Behavioral Medicine*, 36(3), 295-304. doi: 10.1007/s10865-012-9423-3.
- Rothman, K. J. (2002). *Epidemiology – An introduction*. New York: Oxford University Press.
- Scheibe, A., Kanyemba, B., Syvertsen, J., Adebajo, S., & Baral, S. (2014). Money, power and HIV: Economic influences and HIV among men who have sex with men in sub-Saharan Africa. *African Journal of Reproductive Health*, 18(3), 84-92.
- Scott, J., Minichiello, V., Marino, R., Harvey, G. P., Jamieson, M., & Browne, J. (2005). Understanding the new context of the male sex work industry. *Journal of Interpersonal Violence*, 20(3), 320-342. doi: 10.1177/08862650504270334.
- SFS 2003:460. *Lag om etikprövning av forskning som avser människor*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Short, M. E., Goetzel, R. Z., Pei, X., Tabrizi, M. J., Ozminkowski, R. J., Gibson, T. B., ... Wilson, M. G. (2009). How accurate are self-reports? An analysis of self-reported healthcare utilization and absence when compared to administrative data. *Journal of Occupational and Environmental Medicine*, 51(7), 786-796. doi: 10.1097/JOM.0b013e3181a86671.
- Sueblinvong, T., Mahaisavariya, P., & Panichkul, S. (2007). *The ethical guidelines for research on human subjects in Thailand, 2007*. Bangkok: Forum for Ethical Review Committees in Thailand.
- Thai Constitution. (1996). *Prevention and suppression of prostitution act B.E. 2539* (1996). Hämtad 2019-03-27, från <http://un-act.org/publication/view/thailands-prevention-and-suppression-of-prostitution-act-1996/>
- UNAIDS. (2014). *The gap report 2014*. Geneva: UNAIDS.
- UNAIDS. (2015). *Thailand AIDS response progress report*. Geneva: UNAIDS.
- UNAIDS. (2016). *Condoms*. Hämtad 2019-02-10, från http://www.unaids.org/en/resources/presscentre/featurestories/2016/october/20161002_condoms
- UNAIDS. (2018). *Global HIV & AIDS Statistics – 2018 fact sheet*. Hämtad 2019-01-25, från <http://www.unaids.org/en/resources/fact-sheet>
- Urban Light. (2018). *Be the light*. Hämtad 2019-01-25, från <https://www.urban-light.org/our-work/#why-ul-matters>
- Vandemoortele, J., & Delamonica, E. (2002). The “education vaccine” against HIV. *Current Issues in Comparative Education*, 3(1), 6-13.
- Vandepitte, J., Bukkenya, J., Weiss, H. A., Nakubulwa, S., Francis, S. C., Hughes, P., ... Grosskurth, H. (2011). HIV and other sexually transmitted infections in a cohort of women involved in high risk sexual behaviour in Kampala, Uganda. *Sexually Transmitted Diseases*, 38(4), 316-323.

- Waltman, M. (2014). Assessing evidence, arguments, and inequality in Bedford V. Canada. *Harvard Journal of Law and Gender*, 37, 459-544. doi: 10.2139/ssrn.2091216.
- Wang, H., Chen, R. Y., Ding, G., Ma, Y., Ma, J., Jiao, J. H., ... Wang, N. (2009). Prevalence and predictors of HIV infection among female sex workers in Kaiyuan City, Yunnan Province, China. *International Journal of Infectious Diseases*, 13(2), 162-169. doi: 10.1016/j.ijid.2008.05.1229.
- Wilkinson, R. G. (2005). *The impact of inequality – How to make sick societies healthier*. New York: Routledge.
- World Food Programme. (2006). *Literature review on the impact of education levels on HIV/AIDS prevalence rates*. Rome: World Food Programme.
- World Health Organization. (2005). *Violence against women and HIV/AIDS: Critical intersections. Violence against sex workers and HIV prevention*. Geneva: World Health Organization.
- World Health Organization. (2009). *Condoms for HIV prevention*. Hämtad 2019-05-07, från <https://www.who.int/hiv/topics/condoms/en/>
- Qiao, S., Li, W., & Stanton, B. (2014). Social support and HIV-related risk behaviors: A systematic review of the global literature. *AIDS And Behavior*, 18(2), 419-441. doi: 10.1007/210461-013-0561-6.

KAPITEL 9

Män som valt att inte konsumera pornografi¹

Amanda Romell

Inledning

WHO (2006) beskriver den sexuella hälsan i relation till ett fysiskt, mentalt, emotionellt och socialt tillstånd av välmående. Det innebär att de sexuella rättigheterna och relationerna måste respekteras, skyddas och fullföljas. Däribland syftar det till möjligheten att få uppleva njutning och att kunna ha säker sex som är fritt från tvång, diskriminering och våld. Rättigheterna omfattar även tillgång till utbildning och sjukvård, möjligheten att själv kunna få välja sin partner och bestämma när och om man vill vara sexuellt aktiv.

Gutmacher-Lancet-kommissionen som kompletterar det ofärdiga arbetet runt sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter beskriver vidare att definitionen av sexuell hälsa behöver utvidgas och få global omfattning. De mänskliga rättigheterna bör vara centrala i arbetet för att människornas integritet ska skyddas och ojämlikheter förhindras (Folkhälsomyndigheten, 2018).

Sedan 1950-talet fram till 2000-talet visar trenden på en ökad exponering av pornografiskt material. Exponeringen har ökat från 37 till 79 procent bland barn under sexton år (McKee, 2010). Den genomsnittliga ålder då pojkar i dagsläget börjar söka efter pornografi är 12,3 år (Mattebo et al., 2014) och nästan alla män har enligt studier någon gång tittat på pornografi (Lim et al., 2017; Svedin et al., 2011).

Peter och Valkenburg (2016, s. 510) som sammanfattar pornografins utveckling mellan 2005-2015, har valt att definiera pornografi som "Professionella eller användargenererade bilder eller videos som har till syfte att sexuellt upphetsa tittaren. Dessa inslag skildrar sexuella aktiviteter som onani, oralsex, liksom vaginal och anal penetration på ett öppet sätt, ofta med närbilder på genitalier."

I flera studier har man funnit att attityder som främjar mäns våld mot kvinnor har ett samband med pornografisk konsumtion (Hald et al., 2010; Stanley et al., 2018). Sannolikheten att begå sexuella övergrepp och våldtäkt bland de män som

---

¹ Kapitlet är en förkortad version av en magisteruppsats.

konsumerar pornografi har ökat (Foubert et al., 2011; Stanley et al., 2018). Man har även funnit ett samband mellan pornografi och sexköp där män som konsumerar pornografi mer frekvent även utnyttjar kvinnor i prostitution (Farley et al., 2011).

Av de som tittar på pornografi upplever 9-10 procent att det sexuella intresset gentemot en tillfällig eller nuvarande partner reduceras (Albright, 2008; Pizzol et al., 2016) och senare forskning från Hesse och Floyd (2019) visar även att den som konsumerar pornografi är mindre tillfreds i sin relation. I de fall männen har ett konsumtionsberoende uppger kvinnorna att de känner sig bedragna och vissa studier menar att pornografi kan leda till otrohet och skilsmässa (Bernarte et al., 2016; Lambert et al., 2012).

Syftet med denna kvalitativa studie var att öka kunskapen om orsaker till att vissa män avstår från att konsumera pornografi.

Teoretisk referensram

Genusordning

Genus kan idag ses som ett begrepp för att särskilja det biologiska från det kulturella. Genus är en direkt översättning från det engelska ordet "gender" som, enligt Hirdman (1988) syftar till det kulturella könet och skapandet av det. Connell (2008, s. 110) förklarar det som att genus existerar "därför att biologin inte bestämmer det sociala". Genus förklaras således som en social konstruktion som förhåller sig till kroppen och vad den gör. Det sociala mönstret kontrolleras alltså inte utifrån biologiska strukturer. Genusordningen, vari genus existerar, styr inte bara de sociala ordningarna utan även de politiska och ekonomiska och bygger på dikotomi där man särskiljer det manliga från det kvinnliga och betonar varandras motsatser, vilket förstärker könsskillnaderna. Vidare understödjer denna dikotomisering av könen en hierarkisk struktur som bara accepterar maskulinitet som norm och vidare förnekar alla andra (Hirdman, 1988). I denna hierarkiska ordning, särskilt inom den västerländska kulturen, definieras maskulinitet utifrån attribut som "stark", "aggressiv", "självständig" och "osårbar" och är direkt kopplad till heterosexuella vita medelklassmän. Femininitet kopplas däremot till "sårbar", "svag" och "passiv" (Lyons, 2009).

Hegemonisk maskulinitet

Hegemoni som begrepp syftar till den dynamik i en kultur som gör att vissa grupper kan upprätthålla en särskild ställning i ett samhälle. Hegemonisk maskulinitet gestaltar således samhällets strukturella utformning utifrån en rangordning av maskuliniteter som bygger på dominans och position. Den mest eftertraktade maskuliniteten, som vilar på kulturella ideal har en överordnande position och dominerar således övriga och alla andra maskuliniteter. Problematiken ligger i att endast en liten andel män kan leva upp till den gestaltningen av mannen, vilket leder till att majoriteten av män ofrivilligt underordnas det maskulina idealet. Männen som inte lever upp till normen (dvs.

alla andra maskuliniteter) blir dock per automatik delaktiga i den hegemoniska maskulinitetsstrukturen på grund av sitt biologiska kön och kommer, oavsett position, att dra fördelar av denna patriarkala struktur, i form av prestige, materiell avkastning och beslutsfattande. Samtidigt utesluts kvinnorna helt då strukturen inte har något utrymme för övriga könstillhörigheter, de blir således underordnad alla män. Strukturen som sådan menar Connell, försörjer sig på ojämställda förhållanden och upprätthålls med hjälp av bland annat våld som tar sig i uttryck på en mängd olika sätt. Syftet med våldet är helt enkelt att hävda maskulinitet och utöva dominans och den hegemoniska maskuliniteten som struktur bidrar till att genusordningen vidhålls genom att bibehålla underordnandet av kvinnor samt utövandet av dominans (Connell, 2008).

Metod

Kvalitativ metod med induktiv innehållsanalys enligt Graneheim och Lundman (2004) valdes för studien.

Urval

Från början bestod urvalet av män mellan 20 till 30 år, men det visade sig vara svårt att finna informanter, studien kom därför att inkludera män från 18 år och uppåt. Slutligen inkluderades nio män i ålder 19 till 52 med en snittålder på 35,5 år. Alla var svensktalande och sju av nio levde i heterosexuella förhållanden och hade barn. De kom från olika bakgrunder och bodde över ett spritt geografiskt område i Sverige.

Genomförande

Datamaterialet som utgör underlaget för denna studie har inhämtats genom nio enskilda semistrukturerade intervjuer. Samtliga informanter har själva fått definiera begreppet pornografi för att på så vis förtydliga vad det är de valt att avstå från. De har delat en mer eller mindre liknande uppfattning och begreppet har innefattat både tryckt och filmat material.

Dataanalys

Intervjumaterialet har genomgått transkribering, kondensering, kodning och kategorisering (Graneheim & Lundman, 2004). Transkriberingen skedde i direkt anslutning till varje intervju. Vidare skrevs allt ut och lästes igenom i sin helhet två gånger innan meningsbärande enheter lyftes ut ur texten. Enheterna fördes sedan in i ett organiserat tabelldokument för att sedan kondenseras, vilket betyder att man kortar ner innehållet utan att innebörden går förlorad. Försättningsvis kodades materialet och sattes in i kategorier och subkategorier som slutligen utgör resultatet.

Resultat

Nedan presenteras resultatet från de intervjuer som föregått studien. Alla män i studien har tagit ställning emot pornografisk konsumtion och åtta av de nio männen har erfarenhet av tidigare konsumtion. Under analysen växte fyra huvudteman fram som alla består av ett antal subteman (se Tabell 1).

Synen på människan

Negativa förändringar i synen på andra människor och den egna självbilden var en av orsakerna till att männen valde att avstå från pornografisk konsumtion.

Simon ansåg att porrindustrin reducerade kvinnornas värde genom att "förslava" dem medan de, som i sin tur konsumerar pornografi reducerar kvinnan till ett "objekt som man kan bedöma". Simon menade därför att denna objektifiering av kvinnan blir synonymt med att kränka hennes värde. Han ansåg därför att pornografin aldrig kan bygga på jämställdhet.

Kalle ansåg att objektifiering av kvinnorna stred emot den han själv var. Jakob förklarade att porrindustrin bidrog till objektifiering av kvinnor genom att få dem att framstå som underlägsna mannen i en miljö där varken ömhet eller samtyckte existerade. Glenn blev äcklad av att se hur andra

Tabell 1. Teman

Tema	Synen på människan	Synen på sex- och kärleksrelationer	Egenkontroll	Kunskap om porrindustrin
Subtema	Människans okränkbara värde och objektifiering av kvinnor	Förvrängd bild av sex	Äga sin sexualitet	Industri som utnyttjar kvinnor och barn
	Bevara sin självbild som man	Sex och tillfredsställelse som en rättighet	Äga sina gränser	Industri som utnyttjar människors sexuella drift
		Relationer som bygger på tillit, trohet och trygghet		

män utsatte kvinnor för skada och upplevde att pornografin var grov. Sam berättade hur han dagligen bedömde kvinnors kroppar och Rufus berättade hur manliga vänner tvivlade på att våga låta deras partner bli gravid med risk för att deras kroppar skulle genomgå förändringar som de senare inte skulle tända på. Informanterna upplevde att porrkonsumtionen skapade en bild av hur en man förväntades vara och Jakob förklarade hur gruppträck hade en inverkan på självbilden och förväntningarna. Rufus som växte upp i en typisk

”bruksortsmentalitet” förklarade hur han ”fostrats in i en stereotypisk miljö kring förväntningar på män och pojkar”. Han reflekterade även kring hur mainstreamfilmer och annan media skapar förväntningar som påverkar en till att tro att man måste vara på ett visst sätt. Lars trodde att det finns en ökad risk att man jämför sig med det man ser, vilket kan påverka självbilden negativt eftersom porrindustrin är en ”stilstudie av kroppar in action”.

Jakob upplevde att han hade svårt att närma sig en kvinna i rädsla för att inte kunna leva upp till de sexuella förväntningarna men även den maskulina könsrollen. Samtidigt tänkte han att om han inte fick ligga så var han ”värdelös som man”. Även Kalle och Rufus upplevde hur pornografin bidrog till en ökad osäkerhet. Rufus berättade att det tog många år innan han kände sig bekväm med att vara naken eller ha sex nykter. Han menade att pornografin var ”otroligt framfusig” men hjälpte honom att fejka sin säkerhet. Det var inte förrän han förstod att han bar på oprövade tankar om maskulinitet som han började ifrågasätta det han tidigare lärt sig via pornografin.

Synen på sex- och kärleksrelationer

Männen upplevde att deras konsumtion gav en förvrängd syn på sex som byggde på mannens rätt till tillfredsställelse och ledde till mindre tillit och trygghet i relationen.

Nils menade att trots att det finns en grundläggande människosyn så är det riskabelt för en generation som växer upp med pornografi, eftersom den lär männen att de ständigt kan få sina begär tillfredsställda, vilket ständigt uppmuntras. Även Jakob förklarade att pornografin sätter mannens njutning i centrum och uppvisar en typ av sex som innehåller våldtäkter och tjejer som tycks gå med på vad som helst. Det fick honom att tro att detta var sex. Han menade att bilden av hur män dominerar kvinnor är oundviklig då ”mönstret finns över hela världen” och man ”hittar porren varsomhelst”.

Simon ifrågasatte porrindustrin då han menade att den framställer sex och njutning som en rättighet som sker helt på konsumentens villkor och sexuella begär.

Enligt Nils var pornografin ett sätt som ger snabb tillfredsställelse och han menade att den lär oss att ”få, få, få och tillfredsställa våra egna begär”. Jakob upplevde att pornografin inte krävde något tillbaka för det är bara ”du och datorn och ingen som blir missnöjd”. På så sätt behövde man heller inte ta något ansvar.

Flera uttryckte hur viktigt det var att ha den sexuella lusten hos den de lever med. Emil menade att om han sökte tillfredsställelse utanför relationen påverkade detta tilliten och förtroendet negativt genom att den man lever med bland annat kan känna sig bortvald. Han menade att det handlar om respekt för relationen och hur man vill att den ska fungera. Han förklarade att pornografin även påverkar synen på hur man bygger relationer. Även Nils hävdade att om man befinner sig i en relation borde det vara naturligt att man håller det sexuella inom relationen.

För Lars har tankarna på trohet varit avgörande. Han menade att det är fel emot den man lever med att konsumera pornografi, det är som en slags otrohet i sig eftersom han inte gör skillnad på tanke och handling. Om man fantiserar om andra människor för sin egen njutnings skull riktar man uppmärksamheten åt fel håll. Även Nils menade att det är viktigt att tanke och handling överensstämmer med varandra.

Egenkontroll

Männen upplevde en form av förlustkontroll vad gäller att sätta gränser och det var inte längre bara de som bestämde över kroppens sexuella reaktioner och funktioner.

Rufus upplevde att pornografien förföljde honom flera år efter att han slutade konsumera den. Pornografien gjorde sig påmind genom fysiska reaktioner. Det kunde vara scener ur filmer "som kunde bli en trigger för kroppen" och som direkt "väckte en form av lust". Innan han slutade konsumera pornografi räckte det med att han och någon låg naken i sängen och då "förväntade sig kroppen att det skulle bli "ligga av". Han menade att det fanns en sorg i det, då det inte krävdes någon kemi mellan två människor utan bara det fysiska för att ha sex.

Jakob upplevde erektionsproblem. När han googlade detta förstod han att det kunde vara kopplat till konsumtionen vilket gjorde att han tog avstånd. Efterhand upplevde han en skillnad i sitt sexliv och uttryckte att "förut gick det inte och så slutade jag med porr och då går det." Hans sexliv blev bättre och då blev han även motiverad till att fortsätta att avstå pornografi.

Jakob förklarade att killar idag kopierar det de ser i pornografien. Han menade att "de tar inte ett nej för ett nej" eftersom tjejerna i filmerna säger nej men menar ja. Han reflekterade även över hur hans egna gränser påverkats och där hans tändningsmönster förändrats och menade att det är "självkänt att man påverkas av att under flera års tid hämta sin inspiration från hardcoreporn". Både Sam, Lars och Rufus förklarade också hur media, TV och dataspel bidrar till hur gränserna förskjuts genom att normalisera sexuella inslag av våld och förnedring. Simon ansåg även att vi med våra tankar, om vi inte kontrollerar dem, riskerar att gradvis öppna upp och tillåta mer och mer.

Kunskap om porrindustrin

Ny kunskap och inblick i porrindustrins många ansikten har lett till att männen kunnat fatta medvetna beslut om att avstå från en bransch som inte lever upp till deras grundvärderingar.

När Kalle såg filmen Pornland förstod han hur porrindustrin hängde samman med prostitution och valde därför att ta avstånd från pornografi. Även Simon såg en dokumentär som blev en ögonöppnare för honom. Han förstod att den bild och kunskap han tidigare hade haft om porrindustrin inte överensstämde med

verkligheten. Han hade tidigare haft en uppfattning om att porrindustrin till stor del byggde på frivillighet.

Rufus menade att det är omöjligt att "prata om porr utan att prata om människohandel". Han ansåg att "porren har en superstor del i att skapa en efterfrågan på kvinnor och barn som ska säljas för nöjes skull". Flera av informanterna ifrågasatte även den typ av pornografi som bygger på frivillighet och jämställdhet då det inte finns någon garanti för att det skulle vara jämställt samt att även denna typ av pornografi bidrar till en ökad efterfrågan.

Flera informanter reflekterade över riskerna med att fastna i ett konsumtionsberoende. De förstod att lättillgängligheten i samhället och den dragningskraft som finns i den sexuella driften gör det lätt att fastna i en osund konsumtion. Emil menade att "de stora krafterna inom porrindustrin är väl medvetna om att det finns en beroendekoppling i lusten och tillfredsställelsen". Sam förklarade även att den pornografiska exponeringen i samhället idag riskerar att bli den första sexualundervisning de får och som då sätter standarden för deras sexualitet.

Diskussion

Connell (2008) beskriver hur det västerländska samhället är uppbyggt på en hegemonisk maskulinitetsstruktur där mannen är överordnad kvinnan. Denna struktur återfinns överallt inom sociala medier, film, TV och reklam. Sett ur informanternas perspektiv återfinns detta även inom pornografien, där kvinnans kropp objektifieras, sexualiseras och förnedras till förmån för mannens lustar och begär. I och med att samhället genomsyras av denna struktur genomgår samhället således en normaliseringsprocess som vidare driver på den hegemoniska maskuliniteten ännu mer. Tittar man vidare på hegemonisk maskulinitet ur ett folkhälsoperspektiv torde strukturen som sådan vara skadlig för samhället då den bidrar till att öka de ojämställda förhållandena mellan könen. Forskning från Kawachi et al. (1999) visar nämligen att i de fall kvinnors villkor förbättrats, har hälsan bland männen och inte bara bland kvinnorna ökat. Intressant är att faktum har kvarstått även när männen frantagits vissa fördelar. Enligt Wilkinson (2007, s. 218) har den förbättrade hälsan att göra med att männens behov av dominans inte står i samma fokus i samhällen som är jämställda, vilket gör att de heller inte behöver betala med sin hälsa, i jakten på auktoritära positioner. Flera informanter förklarade att deras kvinnosyn försämrades i samband med pornografi vilket även bekräftas i tidigare forskning som visar en ökad risk för negativa könsattityder (Stanley et al., 2018) och trivialisering av beteenden som främjar våld (Zillman, 1986). Sett ur ett jämställdhetsperspektiv blir pornografien ett kontraproduktivt medel för att motverka obalans och negativa könsattityder.

Informanterna har ofta återkommit till ord som makt, dominans och jämställdhet och verkar ha ett reflekterande förhållningssätt till sina handlingar och tankar. Det har varit tydligt att de har en målbild kring vad de önskar utav sig själva men även

från samhället och de har betonat vikten av relationer som bygger på ömsesidighet och respekt. Deras tankar går i linje med WHO:s (2006) principer om sexuell hälsa och står helt i motsats till pornografins porträttering av sex och relationer.

Några reflekterade över hur konsumtionen var ett meningslöst fördriv och lämnade efter sig en tomhet som inte alls gav dem något annat än ångest över bortkastad tid. Med ett salutogent perspektiv på det hela, där människans behov av bland annat meningsfullhet som är en stärkande motivationsfaktor i främjandet av hälsa (Blaxter, 2010, s. 17) torde det vara begripligt att pornografien har fått stå åt sidan till förmån för sex och relationer som motiverar till ett större engagemang. Pornografien är en one-man-show som fokuserar på den egna lusten utan att egentligen ta hänsyn till någon annan. Detta sätt att tänka och vara går, ur ett salutogent perspektiv emot människans behov av samhörighet och meningsfullhet.

WHO:s (2006) definition av sexuell hälsa innefattar en sexualitet som är fri från våld, tvång och diskriminering. Cirka 90 procent av pornografiska scener innehåller verbal och fysisk aggression riktad mot kvinnor (Bridges et al., 2010). Informanterna själva reflekterade över hur den manliga lusten uppmuntras och legitimeras via olika typer av medier och även inom pornografien, på bekostnad av kvinnan, som får stå tillbaka med sexuell försummelse och ohälsa som konsekvens. De har själva beskrivit hur gränser förflyttats och hur deras sexualitet antagit pornografins porträttering av sex och relationer. Att pornografien påverkar kan vi alltså förstå utifrån informanternas utsago, vilket även kan bekräftas i tidigare forskning (Svedin et al., 2011; Zillman, 1986).

Flera informanter berättade om hur en specifik händelse eller en insikt blev som en plötslig "ögonöppnare" för dem. Det mest anmärkningsvärda var en ökad kunskap om hur porrindustrin fungerar och hur den livnär sig på att utnyttja utsatta kvinnor och barn men även män och deras lustar. När informanterna förstod att det finns ett samband och en likhet mellan pornografi och prostitution, började de ifrågasätta sin konsumtion. De förstod att de bidrog till en efterfrågan på unga tjejer och kvinnor i samband med konsumtion. Farley et al. (2011) fann i sin studie en ökad efterfrågan på köp av sexuella tjänster bland de som konsumerar pornografi. I samma studie uppger även männen att kvinnor de köpt sex av lider av psykosocial ohälsa och att majoriteten av kvinnorna blivit lurade in i branschen.

Informanterna förstod även att porrindustrin drog in pengar på dem genom att utnyttja deras sexuella behov och begär. En informant trodde att han hade kunskap om industrin men efter att ha sett en dokumentär förstod han att industrin sällan byggde på frivillighet. Männen reflekterade även över de aggressioner som i nästan 90 procent av alla pornografiska scener riktas mot kvinnor enligt Bridges et al. (2010), vilket även bidrog till att de ifrågasatte om kvinnorna gjorde detta av frivilliga skäl.

Detta fynd är extra intressant att lyfta då det visar på hur viktigt det är med kunskap, inte bara kring pornografins skadeverkningar på den som konsumerar,

utan även hur konsumtionen i sig bidrar till en industri som skadar andra och som många med all säkerhet, om de visste hur den fungerade, inte skulle ställa upp på. Sett till hur samhällsstrukturen och den sexuella frigörelsen legitimerar pornografi, blir det extra problematiskt för en individ att värja sig från normaliseringen av ohälsosamma sexuella relationer och beteenden.

Slutsats

Studien har identifierat olika anledningar till varför män valt att ta avstånd från pornografi. Tidigare studier visar att pornografisk konsumtion bland annat påverkar kvinnosynen och självbilden, skapar problematiska och otrygga relationer och bidrar till kontrollförluster och gränsöverskridande handlingar vilket denna studie kan bekräfta. Kategorin "kunskap om porrindustrin" är ett nytt fynd som visar att när informanterna fick kunskap om porrindustrin och hur den utnyttjar mäns och kvinnors sexualitet i ekonomiskt syfte, gav det dem ett större motstånd till industrin och även en förmåga att argumentera emot den.

Referenser

- Albright, J. M. (2008). Sex in America online: An exploration of sex, marital status, and sexual identity in Internet sex seeking and its impacts. *Journal of Sex Research*, 45 (2), 175-186. Doi:10.1080/00224490801987481
- Bernarte, R. P., Estella, V. J. G., Nucon, D. Jr. M., & Villatema, J. D. O. (2016). Internet pornography consumption and relationship commitment of Filipino married individuals. *Asia Pacific Journal of Multidisciplinary Research*, 4 (3), 34-41.
- Blaxter, M. (2010). Health. 2:nd edition. Cambridge: Polity Press.
- Bridges, A. J., Wosnitzer, R., Scharrer, E., Sun, E., & Liberman, R. (2010). Aggression and sexual behavior in best-selling pornography videos: A content analysis update. *Violence Against Women*, 16 (19), 1065-1085. Doi: 10.1177/1077801210382866
- Connell, R. W. (2008). Maskuliniteter. 2:nd edition. Göteborg: Daidalos.
- Farley, M., Macleod, J., Anderson, L., & Golding, J.M. (2011). Attitudes and social characteristics of men who buy sex in Scotland. *Psychological Trauma Research Practice and Policy*, 3 (4), 369-383. Doi: 10.1037/a0022645
- Folkhälsomyndigheten. (2018). Sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter för alla. Sammanfattning av Gutmacher-Lancet-kommissionens slutrapport. Hämtad november 2019: <https://www.folkhalsomyndigheten.se/publicerat-material/publikationsarkiv/s/sexuell-och-reproduktiv-halsa-och-rattigheter-for-alla-/?pub=56256>

- Foubert, J. D., Brosi, M. W., & Bannon, R. S. (2011). Pornography viewing among fraternity men: Effects on bystander intervention, rape myth acceptance and behavioral intent to commit sexual assault. *The Journal of Treatment & Prevention* 18 (4), 212-231. Doi: 10.1080/10720162.2011.625552
- Graneheim, U. H., & Lundman, B. (2004). Qualitative content analysis in nursing research: concepts, procedure and measures to achieve trustworthiness. *Nurse Education Today*, 24, 105-112. Doi: 10.1016/j.nedt.2003.10.001
- Hald, G. M., Malamuth, N. M., & Yuen, C. (2010). Pornography and attitudes supporting violence against women: Revisiting the relationship in nonexperimental studies. *Aggressive Behavior*, 36, 14-20.
- Hesse, C., & Floyd, K. (2019). Affection substitution: The effect of pornography consumption on close relationships. *Journal of Social and Personal Relationships*, 1-21. Doi: 10.1177/0265407519841719
- Hirdman, Y. (1988). Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning. *Tidsskrift för genusvetenskap*, 3, 49-63.
- Kawachi, I., Kennedy, B., Gupta, V., & Prothrow-Smith, D. (1999). Women's status and the health of women and men: a view from the States. *Social Science & Medicine*, 48, 21-32.
- Lambert, N. M., Negash, S., Stillman, T. F., Olmstead, S. P., & Fincham, F. D. (2012). A love that doesn't last: Pornography consumption and weakened commitment to one's romantic partner. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 31 (4), 410-438.
- Lim, M. S. C., Agius, P. A., Carrotte, E. R., Vella, A. M., & Hellard, M. E. (2017). Young Australians' use of pornography and associations with sexual risk behaviours. *Aust. N. Z. J. Public Health*, 41 (4), 438-443. Doi:10.1111/1753-6405.12678
- Lyon, A. C. (2009). Masculinities, femininities, behaviour and health. *Social and Personality Psychology Compass*, 3/4, 394-412. Doi: 10.1111/j.1715-9004.2009.00192.x
- Mattebo, M., Tydén, T., Häggström-Nordin, E., Nilsson K. W., & Larsson, M. (2014). Pornography and sexual experiences among high school students in Sweden. *Journal of Developmental and Behavioral Pediatrics*, 35, 179-188.
- McKee A. (2010). Does pornography harm young people? *Australian Journal of Communication*, 37 (1), 17-36.
- Pizzol, D., Bertoldo, A., & Foresta, C. (2016) Adolescents and web porn: a new era of sexuality. *International Journal of Adolescent Medicine and Health*, 28 (2), 169-173.
- Romell, A. (2019). Att ta kontroll över sin sexuella hälsa. *En intervjustudie med män som valt att ta avstånd från att konsumera pornografi.* (Magisteruppsats). Mittuniversitetet, magisterprogrammet i folkhälsovetenskap, Sundsvall.

- Stanley, N., Barter, C., Wood, M., Aghtai, N., Larkins C., Lanau, A., & Överlien, C. (2018). Pornography, sexual coercion and abuse and sexting in young people's intimate relationships: an European study. *Journal of Interpersonal Violence*, 33 (19), 2919-2944. Doi: 10.1177/0886260516633204
- Svedin, C. G., Åkerman, I., & Priebe, G. (2011). Frequent users of pornography. A population based epidemiological study of Swedish male adolescents. *Journal of Adolescence*, 34, 779-788. Doi: 10.1016/j.adolescence.2010.04.010
- Peter, L., & Valkenburg, P. M. (2016). Adolescents and pornography: a review of 20 years of research. *Journal of Sexual Research*, 53 (4-5), 509-531. Doi: 10.1080/00224499.2016.1143441
- Wilkinson, R. (2007). *The impact of inequality. How to make sick societies healthier*. New York: Routledge.
- World Health Organisation (2006). Defining sexual health. Hämtad januari 2019: https://www.who.int/reproductivehealth/topics/sexual_health/sh_definitions/en/
- Zillman, D. (1986). Effects of prolonged consumption of pornography. Paper prepared for the surgeon general's workshop of pornography and public health.

KAPITEL 10

Konstruktionen av maskulinitet i det vanliga, heteronormativa vardagslivet - hur män kan undkomma hushållsarbete.

Lasse Reinikainen

Inledning

Både svensk och internationell forskning visar att kvinnor gör merparten av det obetalda hushållsarbetet i hemmet. Detta faktum gör att fokus i forskningen ofta hamnar på kvinnors situation och underordnade position. I denna artikel fokuserar jag istället på männen och några processer som möjliggör att män kan undkomma hushållsarbete. Studien bygger på intervjuer med heterosexuella par som uttrycker att de lever, eller vill leva, jämställt och deras berättelser om de val de gör i sin vardag. Syftet med denna studie är att se hur både kvinnor och män deltar i konstruktionen av maskulinitet.

En utgångspunkt för detta kapitel är att maktrelationer mellan kvinnor och män på samhällsnivå omformas till en form av mikromakt i vardagen, dvs. samhälleliga maktrelationer tar sig uttryck i vardagen. När individer agerar i sin vardag gör de det utifrån de strukturella villkor och de kulturella föreställningar som omgärdar vardagen. Strukturella villkor innefattar sådant som arbetsmarknad och tillgänglighet till barnomsorg, medan kulturella föreställningar innefattar normer och värderingar gällande till exempel familjeliv, arbetsliv eller femininitet och maskulinitet. Normer och värderingar kan därför förstås som en form av sociala och kulturella strukturer, då de ramar in individers tankar, föreställningar och ageranden (Garfinkel 1964; Ridgeway 2011).

Sverige lyfts ofta upp som ett av världens mest jämställda länder där kvinnor och män i hög utsträckning har lika möjligheter till arbete och studier. Den svenska offentligheten präglas av en tydlig jämställdhetsdiskurs och sedan 1970-talet finns en officiell jämställdhetspolitik som bland annat syftar till att möjliggöra en kombination av arbete och föräldraskap för både kvinnor och män. Ett av regeringens specifika jämställdhetsmål berör just det som sker i hemmet:

En jämn fördelning av det obetalda hem- och omsorgsarbetet. Kvinnor och män ska ha samma ansvar för hemanvändningen och ha möjlighet att ge och få omsorg på lika villkor. (Regeringen, 2019)

Sverige har en stark välfärdsstat som möjliggör implementering och upprätthållande av denna jämställdhetspolitik. Centrala aspekter i detta är dels en väl utbyggd barn- och äldre omsorg för att möjliggöra för kvinnor

att kunna yrkesarbete, dels riktade insatser för att öka männens deltagande i hushållsarbete och föräldraskap t.ex. genom pappamånader (Gottzén och Jonsson 2012, Lundqvist, 2011; Nyberg, 2012). Jämställdhet är också integrerat i skolans läroplaner. Jämställdhet är på så vis norm både i arbetslivet och i hemmet, vilket innebär att positiva attityder och värderingar gällande jämlikhet och jämställdhet är både vanliga och stabila i Sverige (Bernhardt, Noack, och Lyngstad 2008; Kaufman, Bernhardt, och Goldscheider 2017; Lundqvist 2011).

Trots detta visar både statistik (SCB 2018) och forskning (Boye och Evertsson 2014; Stanfors 2018) att det kvarstår en ojämlig fördelning av hushållsarbete där kvinnor utför mer obetalt (hushålls)arbete än män. En viktig fråga blir då hur det kommer sig att ojämsställda praktiker kvarstår i en kontext där jämställdhet är norm och där majoriteten anser att jämställdhet är viktigt och något som par och familjer ofta strävar efter att uppnå (Ahrne och Roman 1997; Evertsson 2006).

En övergripande förklaring på detta kan vara föreställningen om den svenska jämställdheten i viss mån är en föreställning snarare än praktik. Statistiska Centralbyråns (SCB) rapport *På tal om kvinnor och män* (2018) visar att den svenska utbildnings- och arbetsmarknaden är könssegregerad där kvinnor och män i stor utsträckning läser olika utbildningsprogram och arbetar i olika branscher, att det finns stora löneskillnader mellan könen, att män oftare arbetar heltid och därför har en bättre ekonomi än kvinnor, att kvinnor har större ansvar för barn och hushåll samt att kvinnor utför mer hushållsarbete än män. Det finns dock en uppgift män gör mer än kvinnor, nämligen underhållsarbete. Det handlar om arbetsuppgifter som att klippa gräs, byta däck på bilen, reparationer; dvs. uppgifter som oftast inte är daglig förekommande utan sker vid enstaka tillfällen. De övriga uppgifterna är sådant som sker varje vecka (tvätt, städ), varje dag (mat, disk) eller är kontinuerligt pågående (t.ex. omsorg av barn). Sammantaget visar statistiken från SCB att vardagslivet, gällande allt ifrån utbildning och arbetsliv till vardagspraktik, erbjuder olika villkor för kvinnor och män. I dessa strukturer får kvinnor och män olika positioner (som ger olika villkor) och förväntningar (som påverkar såväl identitet som interaktioner).

Den svenska jämställdhetsnormen har också problematiserats på flera andra sätt, bland annat hur den är relaterad till föreställningar om nationalstaten och svenskhet (Martinsson, Griffin och Giritli-Nygren 2016, Olsson 2014) och heterosexualitet (Dahl 2005, Elvin-Nowak och Thomasson 2003). Trots att jämställdheten som ideologi, norm och praktik är problematisk och mångfacetterad, har Sverige ändå en hög grad av jämställdhet (European Institute for Gender Equality 2019, World Economic Forum 2018) och den tas i många sammanhang som något givet, eftersträvansvärt eller något som redan är en realitet i svenska pars vardagsliv.

Teori

Maskulinitet som ett fenomen i sig har studerats av bland andra Connell (1996), Hearn m.fl. (2012) och Kimmel (2009). Teman inom maskulinitetsforskningen spänner från våld, sexualitet och kulturella konstruktioner av maskulinitet till arbetsliv och faderskap (Hearn m. fl. 2012). Viss forskning visar även att konstruktionen av maskulinitet ofta bär med sig negativa konsekvenser i form av riskbeteende och ohälsa för män, men även risker för andra t.ex. i form av våld mot kvinnor (SOU 2014:6). Även om maskulinitet är ett viktigt tema i denna studie så blir dock andra teoretiska perspektiv som är mer centrala, då fokus ligger på relationen och interaktionen mellan kvinnor och män.

Denna analys utgår ifrån från ett socialpsykologiskt och ett socialkonstruktivistiskt perspektiv på kön, vilket innebär ett fokus på hur maskulinitet och femininitet skapas och återskapas i olika typer av interaktioner (Connell 2009, Elvin-Nowak och Thomasson 2003; West och Zimmerman 1987) snarare än på inneboende egenskaper i mäns och kvinnors kroppar. Dessa interaktioner sker alltid inom ramen för strukturella samhälleliga villkor och kulturella föreställningar om kön vilka påverkar interaktionen på olika sätt (Butler 2007; Ridgeway 2011). Även om dagens västerländska samhälle inte ses som ett renodlat patriarkat, så kan man ändå säga att vi är *'fångade i ett arv vars kärna är patriarkaliskt'* (Johnson 2014:5) där både samhällets struktur och kultur placerar kvinnor och män i olika roller och positioner. Denna struktur och kultur är tydligt heteronormativ vilket innebär att en obligatorisk heterosexualitet samt idén om två separata kön är norm (Dahl 2005).

När kvinnor och män bildar par/familj tar de med sig olika resurser in i relationen såsom ekonomiska resurser, socialiserade kunskaper och förmågor och föreställningar om kärlek, relationer och genus. Dessa resurser är i sin tur ett resultat av de positioner individerna har i samhället, vilket innebär att kapitalism och patriarkat i samhället påverkar både genusrelationer och praktiker i hemmet. En väsentlig del i detta är föreställningar om separata sfärer för kvinnor och män (Chapman 2004). Separationen mellan, eller särhållandet av, kvinnor och män och idén om mannen som norm är också bärande element i Hirdmans teori om Genussystemet (1988), där de beskrivs om två olika logiker. Den ena är dikotomin (manligt och kvinnligt) och det andra är hierarkin (mannen som norm). Hirdman argumenterar för att dikotomin har en *'enastående strukturerande förmåga'* (Hirdman 1988:52) och att den också är en bas för hierarkin, föreställningen om mannen som norm bygger således på att det finns en dikotomi. Dessa två logiker skapar en specifik genusordning som är inbäddad i våra vardagsförståelser av världen.

Det som sker i vardagen är ofta oreflekterat och rutinartat där människor ofta går på autopilot (Halleröd och Grönlund 2008), där vardagen organiseras utifrån institutionaliserade förståelser av det som sker (Garfinkel 1964), vilket även inbegriper hur vi agerar som kvinnor och män: hur vi gör kön (Elvin-Nowak och Thomasson 2003, West och Zimmerman 1987). Det finns ofta en självklar förväntan

på hur vi ska bete oss som kvinnor respektive män, där egenskaper och kunskaper på olika sätt 'fästs' vid kön. Ett exempel på det är kopplingen mellan män och teknik där det finns en självklar förväntan på att det är mäns domän, vilket är en konsekvens av föreställningars makt eller vardagens envishet: *'rutiner och vanor håller fast vid oss och vi vid dem'* (Highmore 2010:311). Vardagens rutiner är kraftfulla i sig, men de blir än mer verksamma i relation till konstruktionen av kön. De genusrelationer som skapas i vardagen kan ses som en specifik form av social struktur, där människor genom påverkande strukturer är föremål för och på samma gång aktiva aktörer i sociala handlingar/praktiker (Connell 2009). Individer är således inte helt styrda eller formade av strukturer, men i och med att samhällets strukturer ligger inbäddade i våra vardagsrelationer är de svåra att undvika.

Metod

Kvalitativ forskning kan ge kunskap om hur individer själva förstår och förklarar fördelningen av hushållsarbete (Lachance-Grzela och Bouchard 2010), vilket möjliggör ett fokus på deltagarnas egna perspektiv, praktiker, definitioner och förståelse av kön/genus (Coltrane 2000; Davis och Greenstein 2009). Materialet för denna studie bygger på djupintervjuer med 11 heterosexuella medelklasspar i en svensk medelstor stad. Medelklass definieras här utifrån utbildningsgrad och yrke, så minst en av parterna har en universitetsutbildning. Utgångspunkten var att klasstillhörighet hänger samman med kunskaper om samhälle och om jämställdhet. Samtliga par i studien uttryckte att de strävade efter att leva jämställt. Paren intervjuades först tillsammans, och efter ett par veckor intervjuades de även individuellt. Intervjuerna tog i genomsnitt kring 2 – 2,5 timme, eftersom den ursprungliga studiens syfte var bredare än fokus för denna studie. Den fokuserade även på många andra delar av par och familjers vardagsliv såsom familjerelationer, fritid, intimitet, arbetsliv och ekonomi. Intervjuerna bandades och därefter transkriberades de i sin helhet.

Det transkriberade materialet kodades och tematiserades (Braun och Clarke 2006) och utifrån det valdes ett antal nyckelpassager ut för djupare analys. Analysen utgår från kritisk diskursanalys (Fairclough 2003, Gee 2011) där studien fokuserar på hur paren samtalar om fördelningen av hushållsarbete. Det diskursanalytiska perspektivet innebär att samtal inte bara ses som tal, utan det är också en form av handling. Som Wetherell, Taylor och Yates (2001) skriver så kan man utgå från att både diskursiva praktiker (det som sägs) och materiella praktiker (det som görs) är djupt inbäddade i samma kulturella sammanhang och därför ofta svåra att särskilja från varandra. I (sam)talet; i orden, blir nämligen ändå normer och värderingar synliga.

Analys

I detta avsnitt presenteras tre olika strategier som möjliggör för män att undvika hushållsarbete: *punktinsatser*, *rätt att inte se* samt *den 'typiska' mansrollen*. Dessa strategier möjliggörs och upprätthålls av både männen och kvinnorna i paren. Som vi kommer att se så är dessa strategier inte tillgängliga för kvinnor eftersom de är grundade i maskulinitet. Jag har valt att använda begreppet strategi här då det innefattar ett mått av aktivt handlande. Ett alternativt begrepp hade varit privilegium, i betydelsen förmån eller ensamrätt, vilket också fångar den grundläggande andemeningen.

Resultat

Punktinsatser

Detta första tema handlar om att män kan framhäva specifika insatser de gör i hemmet för att synliggöra att de deltar i hushållsarbetet. I det studerade materialet finns flera olika exempel på det:

Klas: Jag diskar ju alltså (...) Det gör jag konsekvent, det gör jag alltid va så det är... Det är mitt jobb så att säga (...) Det här är mitt jobb va. Det är aldrig så att jag sticker iväg eller gör nåt annat va, utan det är.. om det är mitt jobb så då gör jag det.

(Individuell intervju)

David: ...köket om vi ska ta hemmet så att säga så är jag noga med det är väl där jag har min starka sida (skratt). När det gäller ordningssinne, förutom mina privata saker, så vill jag gärna ha det rent och snyggt i köket och jag vill ha det på ett visst sätt.

(Individuell intervju)

Både Klas och David uttrycker sig här med ett språk som associeras med beslutsamhet och tydlighet, egenskaper som associeras med maskulinitet, vilket markerar att de uppgifter de själva utför är viktiga och något de tar på allvar. Genom att synliggöra sina specifika insatser osynliggörs dock samtidigt det övriga arbete som är nödvändigt i hemmet. Det som görs synligt eller som blir uttalat väger tyngre än det som inte nämns eller syns, vilket kan leda till det skapas en föreställning om att arbetet är ganska jämnt fördelat. Dessutom är vi så vana vid en skev fördelning av hushållsarbete, så att även en liten insats kan ge sken av jämställdhet (Bäck-Wiklund 2003). Ett annat exempel på punktinsatser och synliggörande handlar om matlagning:

Carina: Han kan ställa sig och laga middag på helgen och sådär om vi ska ha främmande, då är det oftast han som lagar middag...

(Individuell intervju)

När mannen lagar mat inför att gäster kommer blir hans insats också synlig och bekräftad utåt; utanför familjens vardagsliv. Det sker sällan när det gäller den vardagliga matlagningen, vilken oftare utförs av kvinnor. Det är inte bara i dessa pars berättelser denna typ av synlig- och osynliggörande blir tydligt, det har även visats i annan forskning gällande matlagning (Anving 2012; Beagan et al 2008).

Rätt att inte se

Denna strategi handlar om att män kan avhända sig vissa arbetsuppgifter i hemmet beroende på (en för-givet-tagen) avsaknad av intresse eller att de inte ser eller är medvetna om dessa uppgifter. Det handlar om sådant som ofta är könsmärkt som feminint, som till exempel gardiner:

David: Ja, men och så kör jag efter mina premisser lite grann också för jag sa det att du kan aldrig få mig och se när vi ska byta gardiner. Alltså, det är helt för mig ointressant. De finns inte!

(Parintervju)

Barbro: Det är oftast jag som putsar fönster... alltså sånt där som är... och byter gardiner och sånt där (skratt) okej... nä men vore det för han, han skulle nog aldrig komma på det där med gardiner över huvud taget. Han är inte så intresserad.

(Individuell intervju)

Rätten att inte se tillskrivs männen av både kvinnorna och männen i studien. Det första citatet illustrerar tematiken tydligt då David tydligt uttrycker att gardiner inte finns i hans värld, samtidigt som han är väl medveten om att de existerar då han i föregående mening nämner dem. Den möjlighet David har att kunna säga detta utan att hans partner tar illa upp eller påpekar motstridigheten i utsagan, bygger på att han som *man* inte behöver vara intresserad av inredningsdetaljer såsom gardiner. I det andra citatet är det istället kvinnan i paret (Barbro) som lyfter samma tema när hon beskriver hur hennes man inte skulle komma på att gardiner kan bytas. En konsekvens av detta blir att det är kvinnorna som får utföra arbetet. Nästa citat visar att det inte bara behöver handla om gardiner, utan även andra sysslor i hemmet:

Frida: Men torka ur skåp och sånt där tror jag aldrig att du har kommit på nån sån idé att man liksom kan göra sånt...

Fredrik: Näe (skratt) Näe.

(Parintervju)

Fredriks skratt vid Fridas utsaga ska inte tolkas som ett elakt skratt. Det är snarare en bekräftelse på han uppmärksammar att hon har rätt i det hon säger och båda två tycker att det är lite roligt att han inte ser denna typ av arbetsuppgift. Detsamma gäller Barbros citat här ovan, även hennes skratt är en form av konstaterande av

'det är sådana män är'. Här finns ett direkt samspel mellan konstruktionen av maskulinitet och femininitet; mäns självklara 'rätt att inte se' motsvaras av det självklara i att kvinnor ser dessa arbetsuppgifter, och de förstår att någon behöver utföra dem.

En ytterligare aspekt i detta tema är att förklaringarna ofta handlar om intresse och därigenom individualiseras problematiken till att handla om de enskilda personerna. Då döljs det faktum att det finns ett tydligt genusmönster i dessa arbetsuppgifter, både gällande vem som slipper utföra arbetet och vem som förväntas utföra det (Haavind 1984).

Den 'typiska' mansrollen

I analysen av materialet framstår det tydligt att männen är medvetna om att deras beteende (som de vet deras partners irriterar sig på) på olika sätt är inlärt eller att det är effekt av deras uppfostran. I samtliga par hade kvinnorna ett större ansvar för hem och barn och de utförde det mesta av hushållsarbetet. Bakgrunden till nedanstående citat är att paret diskuterar hur det kommer sig att Katarina gör det mesta av hushållsarbetet hemma hos dem:

Klas: jag var ju 42 år när jag träffade Katarina. Jag menar, jag har ju levt i 42 år och lagat min mat och tvättat min tvätt och gjort alltihop, så att det där ja...

Katarina: Och det är ju det som är lite förvånande egentligen!

Klas: Ja jo men alltså...

Katarina: (skrattar)

Klas: ...mansrollen... det, det är otroligt lätt och falla in i det och så på grund av bekvämlighet - då så blir det ju så här...

(Parintervju)

När Klas nämner mansrollen så är det inget han behöver beskriva eller definiera, då han vet att alla närvarande vid samtalet förstår vad han menar då det handlar om en delad kulturell föreställning (Garfinkel 1964) om mannen; om en maskulinitet som inte är förknippat med hem- och hushållsarbete. Den bekvämlighet han talar om är just att mannen slipper ta ansvar och kan komma undan med det. Även om Katarina kritiserar hans passivitet, så gör hon det med ett skratt som konstaterar att 'det är så här män är'. Genom att Klas beskriver att det är mansrollen som är problemet så skjuter han också över ansvaret för deras skeva fördelning av hushållsarbete på den typiska mansrollen, istället för att se sig själv som en aktiv agent. Det är ju svårare att förändra mansrollen än sitt eget beteende. Nästa citat följer samma tema:

David: Men största delen när det rör hemmet så har det varit jag på grund av att jag har haft det rätt bra förut och inte behövt ta kanske... så stort ansvar som man bör göra kanske.

Det, det [har] blivit jag som har fått anpassa mig lite grann.

(Parintervju)

Dauids beskrivning av att han haft det bra innebär att hans mamma skötte allt hushållsarbete hemma, och lade mycket lite ansvar på David. Hon skötte hans tvätt, matlagning och städning medan han bodde hemma, även som ung vuxen. Det är samma typ av bekvämlighet som den Klas beskrev ovan, det vill säga den traditionella mansrollen. Det också samma typ av retorik gällande att det är omständigheterna som skapat situationen, snarare än att David själv är den aktiva agenten. Den anpassning han beskriver handlar om att han måste anpassa sig till sin partner och hennes förväntningar på honom. Även här talar han om sig själv i passiva termer; det har blivit han som fått anpassa sig för de nya förväntningarna. Ansvaret ligger därmed inte på honom utan på något annat. Föreställningen om den typiska mansrollen gör att han, liksom Klas ovan, kan lägga problemet på något annat än sig själv som individ.

Slutdiskussion

De tre strategier beskrivits här är sådana som män, men inte kvinnor, har tillgång till. Detta beror på att strategierna är kopplade till föreställningar och idéer om maskulinitet, vilket i sin tur skapar förväntningar på män; förväntningar som delas av både kvinnor och män (Bäck-Wiklund och Johansson 2003, Haavind och Magnusson 2005). Dessa föreställningar och förväntningar är i sin tur inbäddade i samhällsliga strukturer, i kulturella representationer likväl som i familjers organisering av den alldeles vanliga vardagen (Garfinkel 1964, Highmore 2010). Det är i detta heteronormativa sammanhang vi kan se hur en form maskulinitet konstrueras, en maskulinitet som särskiljer sig från femininitet och hushållsarbete. Denna specifika föreställning av maskulinitet konstrueras och används av både männen och kvinnorna och får därför extra stark legitimitet.

De strategier som presenterats här kan nyttjas av män men inte av kvinnor. Utifrån ett relationellt perspektiv så konstrueras femininitet och maskulinitet i relation till varandra. De konstruktioner av maskulinitet som presenterats ovan har därför motsvarande konstruktioner av femininitet. Men, om kvinnor skulle bruka dessa strategier som istället baseras på konstruktioner av femininitet så skulle deras arbetsbörda öka istället för att minska. Det blir speciellt tydligt när det gäller den 'typiska' mansrollen och dess motpol, den 'typiska' kvinnorollen. De andra två strategierna får på samma sätt motsvarande betydelser som *rätt (eller ansvar) att se respektive övergripande ansvar*.

Denna studies huvudfrågor var hur det kommer det sig att män kan undvika hushållsarbete och vilka processer som leder fram till detta. Jag har här presenterat några svar på dessa frågor genom att studera vad som sker i det alldeles vanliga vardagslivet och hur maskulinitet konstrueras i par och individers berättelser om fördelningen av deras hushållsarbete. De strategier som män har tillgång till för att undvika hushållsarbete, möjliggörs av samspelet mellan kvinnorna och männen i paren. När båda könen agerar i enlighet med rådande heterosexuella normer (Butler 2007) och därmed gör kön (West och Zimmerman 1987) så kan det leda till

att skapa ojämställdhet istället för jämställdhet. Den heteronormativa ordningen utgör på så vis ett motstånd till den jämställdhet paren i studien eftersträvar.

Den maskulinitet som diskuteras här finns på mikronivå; som en form av mikromakt som ger män en dominerande ställning och större handlingsutrymme än kvinnor. Denna mikromakt är i sin tur nära förbunden med maktstrukturer på makronivå; de samhällsstrukturer och kulturella representationer som möjliggör mäns överordning och kvinnors underordning. Fokus i förändringsarbete är ofta på samhällets övergripande struktur och kultur, men det är viktigt att se att även vardagslivet är centralt. Det är i det rutinartade och ordinära som små processer, som var för sig uppfattas som obetydliga, tillsammans skapar mönster som normaliserar genusordningen. Genom att studera mäns makt och dominans samt hur maskulinitet skapas i vardagsinteraktionen mellan kvinnor och män, kan vi bidra till kunskapen om hur de processer som leder till ojämställdhet, och ibland även till våld, kan stävjas.

Referenser

- Ahrne, Göran och Roman, Christine. (1997) *Hemmet, barnen och makten. Förhandlingar om arbete och pengar i familjen*. SOU 1997:139. Fritzes: Stockholm
- Anving, Terese. (2012). *Måltidens paradoxer. Om klass och kön i vardagens familjepraktiker*. Lund University
- Beagan, Brenda, Chapman, Gwen E, D'Sylva, Andrea och Bassett, Raewyn B. (2008). 'It's Just Easier for Me to Do It': Rationalizing the Family Division of Foodwork. *Sociology*. Volume 42(4): 653–671
- Bernhardt, Eva., Noack, Turid., och Lyngstad, Torkild. Hovde. (2008). Shared housework in Norway and Sweden: Advancing the gender revolution. *Journal of European Social Policy*, 18(3), 275–288.
- Boye, Katarina och Evertsson, Marie (2014). Vem gör vad och när? Kvinnor och mäns tid i betalt och obetalt arbete. i: Evertsson, Marie och Magnusson, Charlotta (red). *Ojämlikhetens dimensioner. Uppväxtvillkor, arbete och hälsa i Sverige*. Liber: Stockholm
- Braun, Virginia., och Clarke, Victoria. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101.
- Butler, Judith. (2007). *Gender Trouble*. Routledge: New York
- Bäck-Wiklund, Margareta och Johansson, Thomas. (2003). *Nätverksfamiljen*. Natur och kultur: Stockholm
- Chapman, Tony. (2004). *Gender and Domestic Life. Changing Practices in Families and Households*. Palgrave Macmillan: New York

- Coltrane, Scott. (2000). Research on household labor: Modeling and measuring the social embeddedness of routine family work. *Journal of Marriage and Family*, 62, 1208–1233.
- Connell, Raewyn (2009) *Gender: in world perspective*. Polity Press: Cambridge
- Connell, Raewyn (1996) *Masculinities*. Polity Press: Cambridge
- Dahl, Ulrika. (2005) Scener ur ett äktenskap: Jämställdhet och heteronormativitet. I: Kulick, D (red) *Queersverige*. Natur och Kultur: Stockholm
- Davis, S. N., och Greenstein, T. N. (2009). Gender ideology: Components, predictors, and consequences. *The Annual Review of Sociology*, 35, 87–105.
- European Institute for Gender Equality (2019). <https://eige.europa.eu/gender-equality-index/2019/SE> Hämtad 2019-12-09
- Elvin-Nowak, Ylva och Thomasson, Heléne. (2003) Att göra kön. Om vårt våldsamma behov av att vara kvinnor och män. Albert Bonniers Förlag: Stockholm
- Evertsson, Marie. (2006) The reproduction of gender: housework and attitudes towards gender equality in the home among Swedish boys and girls. *The British Journal of Sociology*, 57:3, 415-436
- Fairclough, Norman. (2003). *Analysing discourse. Textual analysis for social research*. New York: Routledge.
- Garfinkel, Harold. (1964). Studies of the Routine Grounds of Everyday Activities. *Social Problems*. 11:3, 225-250
- Gee, J. P. (2011). *How to do discourse analysis. A toolkit*. New York: Routledge.
- Gottzén, Lucas och Jonsson, Rickard. (2012). Andra män. Maskulinitet, normskapande och jämställdhet. Gleerups: Malmö
- Haavind, Hanne och Magnusson, Eva. (2005) Feminism, Psychology and Identity Transformations in the Nordic Countries. *Feminism och Psychology*. 15:2, 236–247
- Halleröd, Björn och Grönlund, Anne. (2008). Jämställdhetens pris. Borea:Umeå
- Hearn, Jeff m. fl. (2012) Hegemonic Masculinity and Beyond: 40 Years of Research in Sweden. *Men and Masculinities*, 15:1, 31-55
- Highmore, Ben. (2004) Homework. Routine, social aesthetics and the ambiguity of everyday life. *Cultural Studies*, 18:2-3, 306-327
- Johnson, Allan G. (2014) *The Gender Knot. Unravelling Our Patriarchal Legacy*. Temple University Press: Philadelphia
- Kaufman, Gayle., Bernhardt, Eva., och Goldscheider, Frances. (2017). Enduring egalitarianism? Family transitions and attitudes toward gender equality in Sweden. *Journal of Family Issues*, 38:13, 1878–1898.
- Kimmel, Michael (2009) *Guyland. The Perilous World Where Boys Become Men*. Harper Collins Publishers: New York
- Lachance-Grzela, Mylène., och Bouchard, Geneviève. (2010). Why do women do the lion's share of housework? A decade of research. *Sex Roles*, 63, 767–780.

- Lundqvist, Åsa. (2011). *Family policy paradoxes. Gender equality and labour market regulation in Sweden, 1930–2010*. Policy Press: Bristol.
- Martinsson, Lena, Griffin, Gabriele och Giritli-Nygren, Katarina (2016) *Challenging the Myth of Gender Equality in Sweden*. Polity Press: Bristol
- Nyberg, Anita. (2012). Gender equality policy in Sweden: 1970s–2010s. *Nordic Journal of Working Life Studies*, 2(4), 67–84.
- Olsson, Annika. (2014). Arbetslivets villkorade jämställdhet: Varför jämställdhetsarbete och intersektionalitet hör ihop. *Inte bara jämställdhet. Intersektionella perspektiv på hinder och möjligheter i arbetslivet* (SOU 2014:34)
- Regeringen (2019). <https://www.regeringen.se/regeringens-politik/jamstallldhet/> (hämtad 2019-09-16)
- Ridgeway, Cecilia L. (2011). *Framed by gender. How gender inequality persists in the modern world*. Oxford: Oxford University Press.
- SCB (2018). *På tal om kvinnor och män*. Statistiska Centralbyrån: Örebro
- SOU 2014:6. (2014). *Män och jämställdhet*. Fritzes: Stockholm
- SOU 2014:6, bilaga 21 (2014). *Översikt kring svensk, nordisk och internationell maskulinitetsforskning*. Fritzes: Stockholm
- Stanfors, Maria. (2018). Vad gör folk hela dagarna? Tidsanvändning och jämställdhet bland svenska kvinnor och män. *Ekonomisk Debatt*, 46:4, 6-18
- World Economic Forum (2018) *The Global Gender Gap Report 2018*. <http://reports.weforum.org/global-gender-gap-report-2018/> Hämtad 2019-12-09
- West, Candace., och Zimmerman, Don H. (1987). Doing gender. *Gender and Society*, 1(2), 125–151.
- Wetherell, Margaret., Taylor, Stephanie. och Yates, Simeon J. (2001). *Discourse as data. A guide for analysis*. London: Sage.

KAPITEL 11

Pedagogiska spel för förändring - Mobilfilmning i syfte att motverka sexuellt och genusbaserat våld vid lantbrukshögskolor i Etiopien¹²

S.M. Hani Sadati and Claudia Mitchell

Inledning

Världsbanken (2019) betonar i en aktuell rapport att sexuellt och genusbaserat våld är ett globalt problem som en av tre kvinnor drabbas av under sin livstid. Rapporten visar på de individuella och socioekonomiska kostnaderna för sexuellt och genusbaserat våld i samhället, samt det faktum att det måste motverkas i alla länder både på norra och södra halvklotet, i alla sammanhang, så även i den eftergymnasiala utbildningen. I mycket av den globala forskningen som gjorts på sexuellt och genusbaserat våld i skolor och på "våldtäktskulturer" vid universiteten har det blivit tydligt att institutioner för högre utbildning ofta utgör grogrund för ojämlika maktstrukturer, vilka resulterar i hög andel sexuellt och genusbaserat våld. Det finns samtidigt en växande insikt om att högskolor och universitet borde kunna vara arenor för förändring och att det behövs fler studier om hur en sådan förändring skulle kunna se ut (Mitchell, 2017).

Etiopien är ett av de länder i världen där det förekommer mest sexuellt och genusbaserat våld och där 59 procent av kvinnorna har råkat ut för fysisk eller sexuellt våld någon gång under sin livstid (Kaufman et al. 2019). I patriarkala miljöer, som exempelvis de eftergymnasiala utbildningarna i Etiopien, är sexuellt och genusbaserat våld ett stort problem för kvinnor (Arnold, Gelaye, Goshu, Berhane, & Williams, 2008; Shimekaw, Megabiaw, & Alamrew, 2013, Kaufman et al. 2019). Beträffande eftergymnasiala lantbrukshögskolor har en nygjord granskning av fyra högskolor (Wolaito Sodo, Woreta, Maichew, Nedjo) visat att en mycket hög andel av kvinnliga studenter (många i åldrarna 17 till 20 år) har utsatts för olika typer av sexuellt våld (Mitchell & Starr, 2018). Dessa högskolor är unika genom att många av studenterna kommer från landsbygden och har

---

¹ En tidigare version av det här kapitlet handlade om lantbruksstudenters intresse för mobilfilmer: Sadati, S.M.H., Mitchell, C., & Starr, L. (2019). Handling: Unga på lantbrukshögskolor på landsbygden i Etiopien spelar för förändring i syfte att motverka sexuellt och genusbaserat våld. In E. Morrell & J. Rowsell (Eds.), *Stories from Inequity to Justice in Literacy Education*. (51-68) Cambridge, MA: MIT Press.

² Originaltiteln är *Playing into Change: On the Use of Cellphilmning to Create Storylines for a Serious Game to Address Sexual and Gender Based Violence in Rural Agricultural Colleges in Ethiopia*

sitt eget första boende som väldigt unga (16-17 år), yngre än de som går på universitet (fram till för relativt kort tid sedan kunde studenter börja på ATVET efter tionde klass). Programmet i sig är specialiserat så att mycket av studenternas utbildning är förlagd till praktikplatser (på lokala gårdar eller företag), där de kan vara speciellt utsatta eftersom handledarna inte alltid tillhör högskolans vanliga personal. Att erbjuda utbildning för högskolans lärare och personal kan ingå i åtgärdsprogrammen för att motverka sexuellt och genusbaserat våld på dessa högskolor, men det finns få möjligheter till detta och olika hinder för lärarna att delta (t.ex. tids-, budget-, infrastrukturmässiga hinder). När det gäller lantbrukshögskolor i avlägsna landsbygdsområden i Etiopien verkar behovet av det som kan beskrivas som verktyg för självstyrt lärande och resurser speciellt relevant, något som kan engagera högskolekollegiet i att motverka sexuellt och genusbaserat våld.

Pedagogiska dataspel

Ett speciellt lovande område för åtgärdsinsatser kan vara att använda sig av innovativa utbildningsteknologier så som pedagogiska dataspel. Dessa kan erbjuda ett lekfullt och mindre hotfullt sätt att närma sig problemet, vilket kan behövas när det handlar om ämnen som berör kulturella tabun kring exempelvis kön och sexualitet (Dörner, Göbel, Effelsberg, och Wiemeyer, 2016). Termen "Serious Games", pedagogiska spel, myntades av Clark Abt (1987): "Spel kan spelas på allvar eller på lek. Vi ägnar oss åt 'Serious Games' på det viset att spelen har ett uttalat och noga uttänkt pedagogiskt syfte och är inte främst menade att spelas som tidsfördriv. Detta betyder dock inte att ett pedagogiskt spel inte är eller ska vara underhållande" (s.9). Pedagogiska spel kan som Bergeron (2006) säger vara "det mest effektiva sättet att lära sig färdigheter och attityder på ett säkert sätt" (s. 68). Det har bevisats många gånger att lärande genom lek och spel kan vara ett mer långvarigt lärande.

Flera studier har tittat på möjligheterna att använda pedagogiska spel som hjälpmedel för att motverka sexuellt och genusbaserat våld. På University of Chicago har Gilliam et al. (2016) utvecklat och utvärderat ett narrativbaserat dataspel som heter *Lucidity* för att öka kunskapen om sexuellt våld och hälsofrågor bland unga. Ett annat spel som handlar om våld i ungdomsrelationer är *Green Acres High* (Sorbring, Bolin, & Ryding, 2015). Det är ett spel som utvecklades som en åtgärdsinsats för skolor och som tar upp "riskfaktorer i ungdomars attityder till våldsamheter i relationer och möjliggörande för unga både att agera inom sina egna förhållanden och att hjälpa jämnåriga att minska våld" (s. 128). Resultaten av den här studien visar att det uppfattas positivt bland unga att använda spel som åtgärdsinsatser när det gäller sociokulturellt känsliga ämnen. *Campus Craft* är ett annat spel med syfte att förhindra sexuella angrepp inom universiteten genom att sätta spelarna i simulerade realistiska scenarier. Forskare vid Indiana University har tagit fram en prototyp av detta spel genom att använda "Participatory Game

Design”, dvs. metoder för dialogisk speldesign. Resultatet visar att ”dataspel kan vara en möjlig väg framåt för utbildning i förebyggande av sexuella övergrepp” (Jozkowski & Ekbia, 2015, p. 1). Spel som behandlar sexuellt och genusbaserat våld är ovanliga i Afrika, men det finns en växande insikt i hur pedagogiska spel skulle kunna vara ett relevant sätt att öka kunskapen och ändra attityder i relation till sexuell och reproduktiv hälsa. Winskell et al. (2018) har till exempel skapat spelet *Tumaini* (framtidshopp på Swahili) som är ett mobilspel för kenyanska ungdomar i åldrarna 11-14 som handlar om insatser mot HIV. I Uganda har Bada (2013) använt sig av dialogisk design (Participatory Design), för att utforska effekten av digitalt lärande för att förebygga HIV. Det som dessa studier pekar på är vikten av det som kan kallas verktyg för självstyrkt lärande som bygger mera på att engagera deltagarna och mindre på tillgång till andra utbildningsresurser. *My Jorly* (Ghanaslang för min älskling) är ett pedagogiskt spel gjort av spelutvecklare från Ghana som handlar om sexuell hälsa och könsbaserade problem som möter ungdomar i Ghana (My Jorley, 2019).

Participatory Game Design – dialogisk speldesign

Olika sätt att arbeta med design i dialog med deltagare (oavsett om det handlar om arkitektur, mjukvaruutveckling eller pedagogiska spel som verktyg för självstyrkt lärande) kan samlas under den bredare benämningen Participatory Design (PD) (Simonsen & Robertson, 2013). Det handlar framför allt om att de deltagare som är berörda av den designade teknologin blir delaktiga i skapandeprocessen så att produkten blir bättre anpassad till slutanvändarnas behov. En av huvudpoängerna här är att ”användargrupper utan inflytande ska få inflytande och att olika sorters kunskap ska kunna integreras” (Mildner & Mueller, 2016, p. 76). Delaktighet i designarbetet innebär samarbete, vilket gör att dessa arbetssätt uppmuntrar en lärandemiljö som bygger på ömsesidigt utbyte. Macklin & Sharp (2016) har belyst fyra viktiga steg i hur spel kan designas i dialog med deltagarna: konceptualisering, skapande av prototyp, speltestning och utvärdering. När deltagarna är delaktiga i designen på detta vis, börjar konceptualiseringsstadiet med att slutanvändarna/gruppmedlemmarna engageras i skapandet av en idé i en brainstormingsprocess för att bestämma hur handlingen i spelet ska se ut. Det här är speciellt viktigt när det gäller design av pedagogiska spel eftersom spelscenariot har en viktig roll och spelen blir mer realistiska och effektiva om de representerar användarnas egna verkliga upplevelser. Syftet med det här kapitlet är att svara på frågan om hur mobilfilmning kan bidra till participatorisk speldesign i studier inriktade på genusbaserat våld.

Handlingen och speldesign

Även om vissa forskare (t.ex. Rogers, 2014) inte anser att berättelsen är en nödvändig del av digitala spel så argumenterar många speldesigners för att det är just på grund av berättelsen som spelarna ”tar sig tid att spela igenom hela spelet

tills [de] har lyckats slutföra det” (Larsen, et al, 2008, p. 6). Bakgrundshistorien, narrativet eller handlingen i ett spel omfattar det som händer på olika sätt (agerande och händelser) såväl som befintligheter (karaktärer, saker och miljöer) som tilldrar sig och dyker upp under spelets gång (Shelley, 2001). Shelley (2001) framhåller att en välutvecklad handling gör att spelaren känner tillfredsställelse, det håller upp engagemanget hos spelarna och håller dem igång. I partecipatorisk speldesign är det vanligt att handlingen i spelet är utvecklad av de slutliga användarna (i vårt fall högskolelärarna). Melonio (2018) visar hur metoden Gamified Co-design with Cooperative Learning (GaCoCo) fungerar som ett sätt att göra deltagare delaktiga i speldesignen och hur det hjälper grundskolebarn i nordöstra Italien att gemensamt skapa handlingar som ingår i speldesign. Medskapande av handlingen kan genomföras på olika sätt. Ett exempel är Melonios (2018) arbete där barnen fick ett brainstormingsstöd och fick skriva så kallade stimuluskort.

Det finns olika sätt att engagera de slutliga användarna, speciellt i processen med att hitta på en handling, men att göra en mobilfilm så som vi beskriver nedan kan hursomhelst vara ett effektivt sätt att engagera deltagare i att utveckla spelhandlingar. Att koppla in deltagare i att producera en mobilfilm som visuell metod börjar med att medlemmarna i gruppen får utväxla idéer kring de gemensamma problemen och sedan välja ett ämne/en idéskiss till ett utkast innan de sätter igång med själva filmandet. Här är vi intresserade av vilken roll denna visuella metod (mobilfilmning) med betoning på delaktighet kan spela när insatser görs för att med hjälp av pedagogiska spel engagera högskolekollegiet i problemen med sexuellt och genusbaserat våld.

Mobilfilmning för att skapa en handling

Mobilfilmning syftar till att skapa en kort film (vanligen mellan en och fem minuter lång) med enkel utrustning såsom en mobiltelefon eller surfplatta. Målet med mobilfilmerna är att deltagarna (personerna som gör mobilfilmen) kan visa sin syn på en viss företeelse eller ett problem i sin egen vardag (MacEntee, Burkholder and Scwab-Cartas, 2017). En mobilfilmworkshop innehåller vanligtvis följande moment: a) introduktion och syfte, b) introduktion till etikfrågor och gruppindelning, c) utväxling av idéer, d) skiss av handling, e) filmning, f) visning och reflektion. Under tiden dessa stadier av arbetet utförs ger mobilfilmningen gruppmedlemmarna utrymme att diskutera utmaningar och problem som finns i deras närhet och dessutom försöka hitta lösningar. Som MacEntee (2015) visar när hon reflekterar över forskning om genusbaserat våld i Afrika, fungerar användning av metoder som mobilfilmning i dessa studier som ett sätt att överbrygga klyftan mellan ”kunskapsproduktion inom forskningen och behovet av samhällsförändring på lokal nivå” (p. 23).

Utveckling av handling till *Mela*, ett pedagogiskt spel för att motverka sexuellt och genusbaserat våld på lantbrukshögskolor.

Mela ("hitta en lösning" på amhariska) är ett pedagogiskt spel designat som ett verktyg för självstyrt lärande för lärare på lantbrukshögskolor och syftet är kapacitetsuppbyggnad kring högskolornas problem med sexuellt och genusbaserat våld. Den spelbara (beta) versionen av detta spel är färdigt, och under september 2019 har det distribuerats bland lärarna på de aktuella lantbrukshögskolorna³. Målet med *Mela* är att skapa realistiska situationer där lärarna kan ta till sig kunskap om strategier som de kan använda i klassrummet eller på campus för att bidra till en minskning av incidenter med inslag av sexuellt eller genusbaserat våld eller till att öka jämlikhet mellan könen. Genom att spela det här spelet kan lärare öva sig på att bemöta företeelser och utmaningar relaterat till sexuellt och genusbaserat våld som förekommer på den aktuella högskolan och lära sig att handskas med dessa problem. Kort sagt, detta är ett spel som kan lära ut praktiska strategier till lärarna så att de kan bekämpa sexuellt eller genusbaserat våld som förekommer på högskolan (Sadati, 2019).

Mela har skapats på partecipatoriskt vis, vilket betyder att slutanvändarna har spelat en viktig roll, ända från de tidiga utvecklingsstadierna av spelet, i att forma innehållet, handlingen och till det visuella, eller det som Romero, Ouellet, & Sawchuk (2017) kallar "game universe" eller spelvärlden. Vårt övergripande projekt i samband med att motverka sexuellt och genusbaserat våld är att utforska *Melas* potential som pedagogiskt spel i arbetet med lärarna på fyra lantbrukshögskolor i Etiopien. I det här kapitlet har vi dock begränsat arbetet till den roll som deltagarna har i att skapa handlingen i spelet genom att vara delaktiga i mobilfilmningsprocessen. Vi intresserar oss för vilka insikter som kan fås genom textuell läsning av produktionen som formats genom dessa engagerande och samverkande metoder. Vad kan dessa historier berätta om de problem som behöver bemötas och inkorporeras i spelet? Fältarbetet har utförts inom ramen för ett sexårigt projekt, Agricultural Transformation Through Stronger Vocational Education (ATTSVE), och inbegriper fyra lantbrukshögskolor: Nedjo, Maichew, Wolaita Soddo, Woreta⁴. I vår studie bad vi lärare vid lantbrukshögskolorna att skapa mobilfilmer som skulle utgå från följande två punkter: "Lärares möjligheter att motverka sexuellt och genusbaserat våld på högskolan" och/eller "Hinder som gör att lärare inte deltar i att motverka sexuellt och genusbaserat våld på högskolan". Under fyra workshops på fyra högskolor skapade högskolelärarna sex mobilfilmer (se Tabell 1). Deltagargrupper i varje högskola bestod av fem lärare som var engagerade i den egna högskolans genusgrupp, antingen som

³ Besök www.melagame.com eller *Melas* Facebooksida (Serious Game for Gender Equity) för mer information. Kontakta gärna forskaren Hani Sadati (hani.sadati@mail.mcgill.ca) om du har frågor.

⁴ Finansierat av Global Affairs Canada. Projektet har utförts i samarbete mellan Dalhousie University, McGill University, Jimma University och Mennonite Economic Development Agency.

Tabell 1. Titlar och beskrivning av mobilfilmer gjorda av lärare vid fyra ATVET-högskolor

Filmtitel	Kort beskrivning av mobilfilmen
Rådgivning	<p>En manlig student ägnar sig åt verbal misshandel riktad mot en kvinnlig student i klassrummet och fortsätter även när hon ber honom sluta. Efter lektionen går den kvinnliga studenten till lärarens kontor för att anmäla händelsen. Läraren kallar både den manliga och kvinnliga studenten till sitt kontor och förklarar varför den manliga studentens beteende var fel. Läraren uppmanar den manliga studenten att be den kvinnliga studenten om ursäkt, vilket han gör.</p> <p>Den här mobilfilmen försöker lyfta medvetenheten om lärarens möjligheter att gå emellan och lösa några av de sexuella och könsbaserade problemen som finns på högskolan.</p>
Hur man anmäler genusbaserat våld	<p>En manlig student på en ATVET högskola utsätter en kvinnlig student som är på väg till klassrummet för verbala trakasserier. Den kvinnliga studenten springer iväg från sin plågoande, men hon ser besviken ut. En lärare ser henne och frågar vad som är fel, när han förstår vad som hänt följer han med den kvinnliga studenten till genusgruppen för att anmäla händelsen. De går dit tillsammans och läraren anmäler händelsen till genusgruppen.</p>
Brist på engagemang hos lärare att följa upp ett genusbaserat problem	<p>Två studenter går till lärarens kontor angående en händelse med könsbaserat våld som drabbat en kvinnlig student. Läraren är inte på kontoret och studenterna får vänta tills han kommer. Efter ett tag kommer läraren och studenterna berättar om sin oro, läraren tittar på klockan och går ut från kontoret medan han säger till studenterna att komma tillbaka senare eftersom han inte har tid.</p> <p>Mobilfilmen försöker visa bristen på engagemang och ansvarskänsla bland lärare när det gäller sexuellt och genusbaserat våld på deras högskola.</p>
Att stötta offer	<p>På högskolans datalab blir en kvinnlig student både verbalt och fysiskt trakasserad av en manlig student. Hon går ut från labbet och medan hon argt går på campus ser en lärare att hon är upprörd och frågar vad det handlar om. Den kvinnliga studenten förklarar vad som hänt och läraren hjälper henne att få ett möte med högskolans disciplinnämnd. I ett försoningsmöte som ordnas av disciplinnämnden kallas både förövaren och den kvinnliga studenten in. Efter diskussionen har den manliga studenten lärt</p>

	<p>sig att han betett sig illa och att han utsatt henne för ofredande. Han säger att han inte kommer att upprepa detta. Den kvinnliga studenten går tillbaka till labbet och kan arbeta utan problem. Den här mobilfilmen försöker informera lärare om deras potentiella roll att försvara och vara ett aktivt stöd för den kvinnliga studenten.</p>
<p>Konsekvenser av tidiga giftermål för kvinnliga studenter vid ATVET högskola</p>	<p>En gravid kvinnlig student söker råd/hjälp hos en lärare. Läraren berättar om genusgruppen och förklarar vilka möjligheter genusgruppen kan erbjuda kvinnliga studenter, speciellt gravida. Studenten går till genusgruppen och får höra om Väntrummet – ett rum där man kan få vila under tiden man är på högskolan. När barnet är fött kommer hon till skolan och bär med sig barnet i klassrummet. Mobilfilmen visar hur en annan lärare har speciella hjälplektioner för att stötta studenten och ge möjlighet att komma ikapp lektioner som missades under föräldraledigheten. Trots all hjälp lämnar den kvinnliga studenten högskolan eftersom det inte finns ordentlig dagisverksamhet.</p>
<p>Kvinnlig student från glesbygden och kommunikation</p>	<p>I en klass vid ATVET-högskolan märker läraren att en kvinnlig student med rural bakgrund inte deltar i lektionen för att hon är blyg. Läraren ber om ett möte med henne efter lektionen. Under mötet ger läraren (som tar på sig rollen som rådgivare) lite råd om hur studenten ska kunna känna sig mindre blyg i klassen och hur hon kan utveckla sina kommunikationsförmågor. Samtidigt får den kvinnliga studenten mod att berätta om något som hänt under lektionen, vilket resulterar i att en manlig student får gå ut från klassen. När läraren meddelar betygsresultaten har den kvinnliga studentens betyg blivit mycket bättre. Läraren har också ordnat med ett pris till den kvinnliga studenten.</p>

kontaktperson för gruppen eller annan representant för genusgruppen, eller som medlem. Mobilfilmerna hade en längd på flera minuter inklusive titel i början och eftertext (namn) på slutet. Även om det finns många olika genrer som deltagarna kunde ha valt (informationsfilm, pratshow, dokumentär, intervjuprogram) valdes en melodramatisk stil i alla dessa filmer, något som har noterats på andra håll som typiskt för många av de filmer som produceras i Sydafrika, Kenya och Mocambique (se Mitchell, De Lange & Moletsane, 2017). Den melodramatiska genren ligger i linje med den lokala gatuteatern, såpor och andra former av populärkultur i området. Alla mobilfilmerna gjordes på högskolans campus. Mot bakgrund av att filmerna fokuserade på campusbaserat våld, ingav alla de lokala campusscenerna en känsla av filmrealism.

Att göra korta filmer i mindre grupper som vi gjorde är ett sätt att samarbeta kring skapandet av en handling för pedagogiska spel. Det mobilfilmen gör – förutom dess andra uppgifter som samarbetsmetod för att engagera deltagare – är att ge en person (eller grupp) möjlighet att utveckla en berättelse och visa den på film. Var och en av dessa historier innehåller olika typer av agerande och händelser såväl som karaktärer och miljöer som kan användas i en speldesignprocess. Berättelserna som utvecklats till dessa mobilfilmer är värdefulla eftersom de är resultatet av gruppens brainstorming och diskussioner, och är en tydlig följd av att gruppen lagt engagemang och tid på detta.

Diskussion

Som vi ser sker produktionen av mobilfilmer (i de fall då mobilfilmning används som metod) tidigt i den dialogiska speldesignprocessen. Mobilfilmningen ger en god uppfattning av vilka typer av berättelser som skulle kunna vara viktiga för spelpubliken. Genom att utgå från handlingen i dessa mobilfilmer kunde vårt speldesignteam för Mela utveckla den övergripande handlingen och olika scener i det pedagogiska spelet utifrån en verklighetsgrundad problematik. Med tanke på att lärarna på alla fyra lantbrukshögskolorna hade fått samma frågor att arbeta med och hade gemensamma erfarenheter var mobilfilmerna som producerades ganska lika sinsemellan, samtidigt fanns det dock subtila skillnader (i allt från filmens vinkling till själva intrigen). Efter detta kan deltagarna fortsätta med speldesignprocessen om de vill, med hjälp av speldesigners kan de engagera sig i olika val, inte bara angående spelets handling utan också de tekniska aspekterna av spelet (t.ex. hur det funkar att spela, användarvänlighet, visuell design, osv.). Förutom handlingen finns det fler spelelement, kallat "Capturing the Concept" (Sellers, 2018, p. 195), som deltagarna kan engagera sig i att producera: arbetstitel, en redogörelse för konceptet (alltså "tanken med spelet är..."), genre och målgrupp. Macklin and Sharp (2016) introducerar även sex grundläggande element i speldesign som kan användas i samarbetsprocessen: agerande, regler, mål, objekt, spelarena och spelare. Deltagarna kan till exempel ge förslag på spelets målsättningar och kunskapsmål, de kan utveckla spelets karaktärer och använda handlingen till att ge karaktärerna olika roller inom en given spelarena.

Slutord

Arbetet som beskrivs här i samband med utvecklingen av Mela för samman två dialogiska arbetsmetoder: Participatory Visual Methodology (PVM) speciellt när det gäller mobilfilmning, samt Participatory Game Design (PGD). Att ta upp alla samverkande faktorer som ingår i Mela-projektet ryms inte inom ramen för detta kapitel. Ett exempel är att de flesta av lärarna vid ATVET är män, vilket innebär att de som varit med och skapat spelet (och de som kommer att spela spelet) är för det mesta män. För att kunna analysera alla faktorer behövs ett annat forum, men

här vill vi belysa att den dialogiska mobilfilmningsprocessen är ett sätt att skapa berättelser som kan användas vid utveckling av pedagogiska spel. I skisstadiet av arbetet skapade till exempel deltagargrupperna enkla handritade handlingsskisser med flera bilder där de planerade varje scen: vad händer i scenen, vilka är karaktärerna, vilka är skådespelare och vad ska filmas, vad gör de och vad säger de, och dessutom var de ska filma scenen. Förutom att bidra till handlingsskissen kan filmerna som skapas också bidra till spelets konstnärliga aspekter (t.ex. det visuella och ljud). Spelillustratörerna och ljudtekniker kan inspireras av deltagarnas och därmed de slutliga användarnas lokala miljö. Sammanfattningsvis kan vi säga att den dialogiska visuella metoden kan tillföra viktiga aspekter, (speciellt) i skapandet av spelscenarier och de narrativa elementen eller (generellt) till spelvärlden. I grund och botten handlar det om att när allvarliga problem som sexuellt och genusbaserat våld på högskolan ska bemötas tas tanken på lärarnas deltagande på allvar.

Tack

Vi vill tacka Global Affairs Canada för stödet till Agricultural Transformation Through Stronger Vocational Education (ATTSVE).

Referenser

- Abt, C.C (1987). *Serious Games*, University Press of America.
- Agricultural Transformation Through Stronger Vocational Education (ATTSVE) Project (2019). *Participatory Visual Methodologies: A Toolkit for Agricultural Colleges in Ethiopia*. Montreal, QC: Participatory Cultures Lab, McGill University.
- Arnold, D., Gelaye, B., Goshu, M., Berhane, Y., & Williams, M. A. (2008). Prevalence and risk factors of gender-based violence among female college students in awassa, Ethiopia. *Violence and Victims*, 23(6), 787-800.
- Bada, J. (2013). *Integrating digital learning objects for HIV/AIDS prevention: a contextualized approach*. University of Eastern Finland, Faculty of Science and Forestry, Forestry and Natural Sciences. University of Eastern Finland.
- Bergeron, B. (2006). *Developing Serious Games*. ProQuest Ebook Central. Retrieved from <https://ebookcentral.proquest.com/lib/mcgill/detail.action?docID=3135962>
- Dörner, R., Göbel, S., Effelsberg, W., & Wiemeyer, J. (2016). *Serious games; foundations, concepts and practice*. Switzerland: Springer.
- Gilliam, M., Jagoda, P., Jaworski, E., Hebert, L., Lyman, P., & Wilson, M. (2016). "Because if we don't talk about it, how are we going to prevent it?": Lucidity, a narrative-based digital game about sexual violence. *Sex Education*, 16(4), 391-404.

- Jozkowski, K., & Ekbia, H. (2015). "Campus Craft": a game for sexual assault prevention in universities. *Games for Health Journal*, 4(2), 95-106.
- Kaufman, M., Grilo, G., Williams, A., Marea, C., Fentaye, F., Abebe Gebretsadik, L., & Yedenekal, S. (2019). The intersection of gender-based violence and risky sexual behaviour among university students in ethiopia: A qualitative study. *Psychology & Sexuality*, (20190918). doi:10.1080/19419899.2019.1667418
- Larsen, C.S., Bøgh, K., Hansen, R.S., Daugaard, B., Boriis, S. (2008). Interactive storytelling in video games. Medialogy B311 course report. Aalborg University, Denmark. Retrieved from: <http://www.edome.dk/docs/Rapport-MED2.pdf>
- MacEntee, K. (2015). Using cellphones in participatory visual research to address gender-based violence in and around rural South African schools: Reflections on research as intervention. *Agenda*, 29(3), 22-31.
- MacEntee, K., Burkholder, C., & Schwab-Cartas, J. (2016). *What's a Cellphilm? Integrating Mobile Phone Technology into Participatory Visual Research and Activism*. Rotterdam: Sense Publishers.
- Macklin, C., Sharp, J., (2016). *Games, design and play: a detailed approach to iterative game design*, United States of America: Addison-Wesley.
- Melonio A. (2018). Is participatory game design effective over time? Let's assess its products. In: Rossignoli C., Virili F., Za S. (Eds.), *Digital technology and organizational change*. Lecture Notes in Information Systems and Organisation, vol 23. Cham: Springer.
- Mildner, P., & Mueller, F. (2016). Design of Serious Games. In R. Dörner, S. Göbel, W. Effelsberg, & J. Wiemeyer, *Serious Games; Foundations, Concepts and Practice* (p. 421). Switzerland: Springer.
- Mitchell, C., de Lange, N., & Moletsane, R. (2017). *Participatory visual methodologies: social change, community and policy*. SAGE Publications.
- Mitchell, C. (2017). "The girl should just clean up the mess" on studying audiences in understanding the meaningful engagement of young people in policy-making. *International Journal of Qualitative Methods*, 16(1), 1–9, Doi: 10.1177/1609406917703501
- Mitchell, C., & Starr, L. (2018). *Report on Survey/Assessment on Gender Based Violence in four ATVET Colleges: Woreta, Nedjo, Wolaita Soddo and Maichew*. McGill University - Agricultural Transformation Through Stronger Vocational Education Project. ATTSVE project.
- My Jorley (2019). About My Jorley. Retrieved from <https://www.myjorley.com/about-2/>
- Rogers, S. (2014). *Level up!: the guide to great video game design* [2nd ed.]. Hoboken: Wiley. (2014). Retrieved December 30, 2018, from <https://mcgill.on.worldcat.org/oclc/877770975>

- Romero, M., Ouellet, H., & Sawchuk, K. (2017). Expanding the Game Design Play and Experience Framework for Game-Based Lifelong Learning (GD-LLL-PE). In M. Romero, K. Sawchuk, J. Blat, & H. Ouellet, *Game-Based Learning Across the Lifespan. Cross-Generational and Age-Oriented Topics* (p. 154). Switzerland: Springer.
- Sadati, S.M.H. (2019). *A Guide to Mela, A Serious Game to Combat Sexual and Gender-based Violence on Agricultural Campuses*: Montreal: Participatory Cultures Lab.
- Sadati, S.M.H., Mitchell, C., & Starr, L. (2019). Storylines: Young people playing into change in agricultural colleges in rural Ethiopia to address sexual and gender-based violence. In E. Morrell & J. Rowsell (Eds.), *Stories from Inequity to Justice in Literacy Education*. (51-68) Cambridge, MA: MIT Press.
- Sellers, M. (2018). *Advanced game design: a systems approach*. USA: Addison-Wesley Professional
- Shelley, B. (2001). Guidelines for developing successful games. Retrieved from: http://www.gamasutra.com/features/20010815/shelley_01.htm
- Shimekaw, B., Megabiaw, B., & Alamrew, Z. (2013). Prevalence and associated factors of sexual violence among private college female students in Bahir Dar city, North Western Ethiopia. *Health*, 5(6), 1069-1075.
- Simonsen, J., & Robertson, T. (2013). *Routledge international handbook of participatory design*. New York: Routledge.
- Sorbring, E., Bolin, A., & Ryding, J. (2015). Game-based intervention—a technical tool for social workers to combat adolescent dating violence. *Advances in Social Work*, 16(1), 125-139.
- Winskell, K., Sabben, G., Akelo, V., Ondeng'e, C., Stephenson, R., . . . Mudhune, V. (2018). A smartphone game-based intervention (Tumaini) to prevent HIV among young Africans: Pilot randomized controlled trial. *Jmir Mhealth and Uhealth*, 6(8), doi:10.2196/10482
- World Bank (2019). Gender-Based Violence (Violence Against Women and Girls). Retrieved from <https://www.worldbank.org/en/topic/socialdevelopment/brief/violence-against-women-and-girls>.

